

**ŞUHUT'TA DİNÎ HAYAT ÜZERİNE
BİR İNCELEME**

Cihad ÇETİN
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Büşra KUTLUAY ÇELİK
Temmuz, 2025
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞUHUT'TA DİNÎ HAYAT ÜZERİNE BİR İNCELEME

Hazırlayan
Cihad ÇETİN

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Büşra KUTLUAY ÇELİK

AFYONKARAHİSAR 2025

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “**Şuhut'ta Dinî Hayat Üzerine Bir İnceleme**” başlıklı çalışmanın tüm aşamalarında bilimsel etik ilkelere ve akademik atıf kurallarına riayet ettiğimi, aksi bir durumun tespiti hâlinde doğacak tüm sorumluluğun tarafıma ait olduğunu kabul, beyan ve taahhüt ederim.

30.05.2025

İmza

Cihad ÇETİN

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Cihad ÇETİN
	Numarası	2200614008
	Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
	Programı	Felsefe ve Din Bilimleri
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı	Şuhut'ta Dinî Hayat Üzerine Bir İnceleme	
Tez Savunma Sınav Tarihi	02.07.2025	
Tez Savunma Sınav Saati	10.30	

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek oy birliği – oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE
MÜDÜR

Bu tez, Enstitü Müdürlüğünce kontrol edilerek, elektronik imza kullanılarak onaylanmıştır.

ÖZET

ŞUHUT'TA DİNÎ HAYAT ÜZERİNE BİR İNCELEME

Cihad ÇETİN

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Temmuz, 2025

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Büşra KUTLUAY ÇELİK

Toplumların kültürel dokusunu şekillendiren en temel unsurlardan biri de dinî hayattır. Din, bireylerin düşünce dünyasını, davranış kalıplarını ve sosyal ilişkilerini etkileyerek toplumsal yapının inşasında belirleyici bir rol üstlenir. Sosyolojik bağlamda değerlendirildiğinde dinî hayat, yalnızca bireysel inançları değil, aynı zamanda kolektif ritüelleri, dini pratikleri, sembolleri ve değerleri kapsayan geniş bir alana işaret eder. Bu yönüyle din, toplumsal aidiyet duygusunun gelişmesine katkı sunarken, aynı zamanda kültürel sürekliliğin korunmasına da hizmet eder. Dini hayatın toplumsal düzeydeki tezahürleri, zaman ve mekânla birlikte farklılaşabilmekte; farklı dinamikler bu yapıyı doğrudan etkileyebilmektedir. Bu bağlamda belirli bir bölgedeki dinî hayatı anlamaya yönelik yerel çalışmalar, hem bölgenin sosyal yapısını çözümlene açısından hem de Türkiye'deki genel dindarlık eğilimlerini karşılaştırmalı olarak değerlendirme açısından önemli katkılar sağlar. Özellikle kırsal toplumlarda dinin günlük yaşamdaki etkisini gözlemlemek, dindarlık formlarının iç içe geçişini anlamak açısından dikkat çekici veriler sunmaktadır. Bu çalışma, modern dünyanın değişen toplumsal yapısı içerisinde Şuhut ilçesindeki dini hayatı incelemek ve bölgenin geleneksel dindarlık dokusunu ortaya çıkarmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışma hem teorik hem de pratik düzlemde ele alınmıştır. İlk olarak Şuhut'un sosyal yapısı, tarihsel arka planı ve dini yaşantıyı etkileyen temel dinamiklere değinilmiştir. Ardından teorik kısımda din-toplum ilişkisi, dindarlık kavramı ve sosyolojik yaklaşımlar tartışılmış; son olarak uygulamalı bölümde ise, saha araştırmasından elde edilen bulgular analiz edilerek değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Şuhut, Dini Hayat, Dindarlık, Geçiş Toplumu.

ABSTRACT

A STUDY ON RELIGIOUS LIFE IN ŞUHUT

Cihad ÇETİN

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
SOCIAL SCIENCES INSTITUTE
DEPARTMENT OF PHILOSOPHY AND RELIGIOUS SCIENCES

July, 2025

Advisor: Assist. Prof. Dr. Bűŕa KUTLUAY ŐELİK

Religious life is one of the most fundamental elements that shape the cultural fabric of societies. Religion plays a decisive role in the construction of the social structure by influencing the world of thought, behaviour patterns and social relations of individuals. When evaluated in a sociological context, religious life refers to a wide area that includes not only individual beliefs but also collective rituals, religious practices, symbols and values. In this respect, religion not only contributes to the development of a sense of social belonging, but also serves to preserve cultural continuity. The manifestations of religious life at the social level may differ with time and space; different dynamics may directly affect this structure. In this context, local studies aimed at understanding the religious life in a particular region provide important contributions both in terms of analysing the social structure of the region and in terms of comparatively evaluating the general religiosity trends in Turkey. Especially in rural societies, observing the impact of religion in daily life provides remarkable data in terms of understanding the intertwining of forms of religiosity. This study was carried out in order to examine the religious life in Şuhut district within the changing social structure of the modern world and to reveal the traditional piety texture of the region. The study has been handled both theoretically and practically. Firstly, the social structure of Şuhut, its historical background and the basic dynamics affecting religious life are mentioned. Then, in the theoretical part, the relationship between religion and society, the concept of religiosity and sociological approaches were discussed; finally, in the practical part, the findings obtained from the field research were analysed and evaluated.

Key words: Sociology of Religion, Şuhut, Religious Life, Religiosity, Transition Society.

ÖN SÖZ

Bu tez çalışması, Afyonkarahisar'ın Şuhut ilçesinde dini hayatın toplumsal yapı içerisindeki yerini anlamaya yönelik olarak hazırlanmıştır. Yerel düzeydeki gözlemlerle sosyolojik teorileri buluşturmayı amaçlayan bu araştırma hem akademik hem de kişisel bir yolculuğun ürünü olmuştur. Çalışmada, geleneksel yapının dönüşümü, dini pratiklerin sürekliliği ve bireysel inanç dünyalarının sosyal yansımaları gibi konular ele alınmıştır.

Tez süreci boyunca karşılaştığım zorluklara rağmen, yerel halkın samimi ilgisi, gözlem ve görüşmelerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesini mümkün kılmıştır. Bu süreçte elde edilen veriler, geleneksel toplumlarda din olgusunu daha derinlikli bir şekilde anlamama katkı sunmuştur.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında emeği geçen birçok kişiye teşekkür borçluyum. Öncelikle, akademik rehberliği, sabrı ve kıymetli yönlendirmeleriyle tez sürecine büyük katkı sağlayan değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Büşra Kutluay Çelik'e en içten şükranlarımı sunarım. Çalışma sürecinde fikirleriyle beni destekleyen ve yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarım Arş. Gör. Mehmet Safa Cevahir ve Arş. Gör. Abdussamed Bayram'a teşekkür ederim. Ayrıca, bu çalışmanın değerlendirilmesinde yer alarak yapıcı eleştirileri ve kıymetli katkılarıyla tezime değer katan saygıdeğer jüri üyeleri Doç. Dr. Hakkı Karaşahin ve Dr. Öğr. Üyesi Fatih Çakmak'a da teşekkür ederim.

Saha sürecinde kapılarını açan, içtenlikle deneyimlerini paylaşan ve çalışmama katkı sunan Şuhut halkına; manevi desteğiyle her zaman yanımda olan dedem Osman Altın'a, sevgili eşime, aileme ve dostlarıma da gönülden müteşekkirim.

Çalışmamın, din sosyolojisi alanına mütevazı bir katkı sunması en büyük temennimdir.

Cihad ÇETİN
2025, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI	ii
ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN SOSYAL ZEMİNİ: ŞUHUT İLÇESİNE GİRİŞ

1. ŞUHUT'TA SOSYAL YAPI.....	11
1.1. ŞUHUT'UN TARİHSEL GELİŞİMİ	11
1.2. FİZİKİ VE COĞRAFİ YAPI	13
1.3. DEMOGRAFİK YAPI	14
1.4. ŞUHUT'TA DİNİ HAYAT VE DİNDARLIK EĞİLİMLERİ	15
1.5. EĞİTİM	16
1.6. ZİRAAT	17
1.7. ŞUHUT ZİYARETGÂHLARI.....	19
1.7.1. Malik Bin Şebib Türbesi	19
1.7.2. Mahmut Sultan Türbesi.....	20
1.7.3. Hamza Şeyh Dede Türbesi.....	22

İKİNCİ BÖLÜM

1. DİN VE TOPLUM.....	24
1.1. DİN VE TOPLUM İLİŞKİLERİ.....	24
1.2. DİNİN SOSYOLOJİK TANIMI VE ANLAMI.....	25
1.2.1. Özsel Tanımlar.....	26
1.2.2. İşlevsel Tanımlar	27
1.2.3. Çok Yönlü (Politetik) Tanımlar	28
1.3. DİNDARLIK VE BOYUTLARI	28
1.3.1. İnanç Boyutu	30
1.3.2. İbadet Boyutu.....	30
1.3.3. Bilgi Boyutu.....	30
1.3.4. Tecrübe (Duygu) Boyutu	30
1.3.5. Etki Boyutu	31
1.4. DİNİ TUTUM	31
1.4.1. Tutumların Oluşum ve Gelişiminde Önemli Faktörler	32
1.4.1.1. İstekler ve İhtiyaçlar	33
1.4.1.2. Bilgi	33
1.4.1.3. Grup Mensubiyeti.....	34

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞUHUT'TA DİNİ HAYATIN NİCEL VERİLERE GÖRE ANALİZİ

1. ŞUHUT'TA DİNİ HAYAT VE DİNİ TUTUM.....	36
1.1. DİNİ HAYAT ÖLÇEĞİ BOYUTLARI	36
1.2. ARAŞTIRMAYA KATILANLARIN SOSYAL KİMLİĞİ	37
1.2.1. Katılımcıların Değişkenlere Göre Dağılımı.....	38
1.3. YERLEŞİM YERİ.....	39
1.4. CİNSİYET	40
1.5. MEDENİ DURUM.....	40
1.6. DİN EĞİTİMİNİN ALINDIĞI YER.....	42
1.7. DİN ANLAYIŞI	44
1.8. BAŞ ÖRTME DURUMU.....	46
1.9. YAŞ	46
1.10. EĞİTİM DURUMU	48
1.11. MESLEK	49
1.12. DİNDARLIK ALGISI.....	51
1.13. SİYASİ GÖRÜŞ.....	52
2. DİNİ TUTUM	54
2.1. YERLEŞİM YERİ.....	54
2.2. CİNSİYET	55
2.3. MEDENİ DURUM.....	55
2.4. DİN EĞİTİMİNİN ALINDIĞI YER.....	56
2.5. DİN ANLAYIŞI	57
2.6. BAŞ ÖRTME DURUMU.....	58
2.7. YAŞ	59
2.8. EĞİTİM DURUMU	60
2.9. MESLEK	61
2.10. DİNDARLIK ALGISI.....	62
2.11. SİYASİ GÖRÜŞ.....	63
3. DİNİ HAYAT VE DİNİ TUTUM ÖLÇEĞİ İLİŞKİSİ	64
SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER.....	64
KAYNAKÇA.....	70
EK.1. BİLGİ TOPLAMA ARACI	73
EK.2. ŞUHUT FOTOĞRAFLARI.....	79

TABLolar LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1. Dini Hayat Ölçeği Güvenilirlik Analizi.....	6
Tablo 2. Dini Hayat Düzeylerine Ait Normallik Testi Sonuçları	7
Tablo 3. Dini Hayat Düzeylerine Ait Betimsel Bulgular.....	7
Tablo 4. Dini Tutum Ölçeği Güvenilirlik Analizi	8
Tablo 5. Dini Tutum Düzeylerine Ait Normallik Testi Sonuçları	8
Tablo 6. Dini Tutum Düzeylerine Ait Betimsel Bulgular.....	9
Tablo 7. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları	37
Tablo 8. Katılımcıların Değişkenlere Göre Dağılımları	38
Tablo 9. Katılımcıların Dini Hayat Düzeylerinin İkametgâhlarına Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları	39
Tablo 10. Katılımcıların Dini Hayat Düzeylerinin Cinsiyete Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları	40
Tablo 11. Katılımcıların Dini Hayat Düzeylerinin Medeni Duruma Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları	40
Tablo 12. Katılımcıların Dini Hayat Düzeylerinin Din Eğitimi Alınan Yere Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları	42
Tablo 13. Katılımcıların Dini Hayat Düzeylerinin Din Yorumuna Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları	44
Tablo 14. Katılımcıların Dini Hayat Düzeylerinin Baş Örtme Durumuna Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları	46
Tablo 15. Katılımcıların Dini Hayat Düzeylerinin Yaşa Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Anova Testi Sonuçları	47
Tablo 16. Katılımcıların Dini Hayat Düzeylerinin Eğitim Durumuna Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Anova Testi Sonuçları	48
Tablo 17. Katılımcıların Dini Hayat Düzeylerinin Mesleğe Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Anova Testi Sonuçları	49
Tablo 18. Katılımcıların Dini Hayat Düzeylerinin Dindarlık Seviyesine Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Anova Testi Sonuçları	51
Tablo 19. Katılımcıların Dini Hayat Düzeylerinin Siyasi Görüşe Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Anova Testi Sonuçları	52
Tablo 20. Katılımcıların Dini Tutum Düzeylerinin İkametgâha Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları	54
Tablo 21. Katılımcıların Dini Tutum Düzeylerinin Cinsiyete Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları	55
Tablo 22. Katılımcıların Dini Tutum Düzeylerinin Medeni Duruma Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları	55
Tablo 23. Katılımcıların Dini Tutum Düzeylerinin Din Eğitimi Alınan Yere Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları	56
Tablo 24. Katılımcıların Dini Tutum Düzeylerinin Din Yorumuna Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları	57
Tablo 25. Katılımcıların Dini Hayat Düzeylerinin Baş Örtme Durumuna Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları	58
Tablo 26. Katılımcıların Dini Tutum Düzeylerinin Yaşa Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Anova Testi Sonuçları	59
Tablo 27. Katılımcıların Dini Tutum Düzeylerinin Eğitim Durumuna Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Anova Testi Sonuçları	60
Tablo 28. Katılımcıların Dini Tutum Düzeylerinin Mesleğe Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Anova Testi Sonuçları	61

Tablo 29. Katılımcıların Dini Tutum Düzeylerinin Dindarlık Seviyesine Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Anova Testi Sonuçları	62
Tablo 30. Katılımcıların Dini Tutum Düzeylerinin Siyasi Görüşe Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Anova Testi Sonuçları	63
Tablo 31. Dini Hayat ve Dini Tutum Ölçeğinin Birbirleri Arasındaki İlişki.....	64

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Akt: Aktaran

c.: Cilt

Çev: Çeviren

H: Hipotez

m.ö.: Milattan önce

s.: Sayı

SPSS.: Statistical Package for the Social Sciences

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

vb.: Ve benzeri

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu araştırmanın temel konusu, Afyonkarahisar'ın Şuhut ilçesinde yaşayan bireylerin dinî yaşantılarını ve bu yaşantının sosyolojik boyutlarını incelemektir. Şuhut'u çalışma alanı olarak seçmemin başlıca nedeni, ilçenin hem geleneksel yapısını büyük ölçüde koruması hem de modernleşme etkilerini belirli düzeyde yansıtmasıdır. Bu yönüyle Şuhut, Türkiye toplumunun küçük ölçekte bir yansıması niteliğindedir. İlçede farklı alanlarda çeşitli akademik çalışmalar bulunmasına rağmen, özellikle güncel dinî hayat üzerine yapılmış özgün bir saha araştırmasının eksikliği dikkat çekicidir. Ayrıca araştırma sahasına ve yerel kültüre olan yakınlığım, bu konuyu seçmemde etkili olmuştur.

Araştırma, genel olarak din sosyolojisi disiplini içinde konumlanmakta olup, bireylerin dini inançları, ibadet alışkanlıkları, dini bilgi düzeyleri, ahlaki tutumları ve dini aidiyet biçimlerini çok boyutlu bir perspektiften ele almaktadır. Bu kapsamda, dindarlığın inanç, ibadet, bilgi, tecrübe, ahlak, eğitim, etki, halk inançları boyutlarıyla birlikte bireylerin dini tutumuna yönelik biliş, duygu, davranış ve ilişki gibi farklı boyutları analiz edilmektedir.

Tez, cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni hâl ve meslek gibi sosyo-demografik değişkenlerin, dini hayatın farklı veçheleri üzerindeki etkilerini analiz ederek Şuhut'taki dini yaşamın güncel profilini ortaya koymaktadır. Özellikle genç bireyler araştırmanın odağında yer almakta; ancak diğer yaş gruplarından katılımcıların da dâhil edilmesiyle, dini tutum ve davranışlardaki kuşaklararası farklılıklar incelenmektedir.

Araştırmanın temel sorunsalı, geleneksel bir Anadolu ilçesinde dini hayatın modernleşme süreçleri karşısında nasıl bir değişim ve süreklilik gösterdiğini anlamlandırmaktır. Ayrıca, dindarlığın sadece bireysel bir aidiyet olarak değil, aynı zamanda sosyal ilişkiler, aile yapısı, eğitim düzeyi ve toplumsal değerlerle olan etkileşimi içinde değerlendirilmesi de araştırmanın önemli bir veçhesidir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Günümüz toplumunda, küreselleşme ve modernleşme süreçlerinin dini yaşantılar üzerindeki etkileri önemli bir tartışma konusu olup, bu tez Şuhut gibi geleneksel yapısını koruyan kırsal bölgelerdeki dini hayatın dinamiklerini anlamlandırmayı hedeflemektedir.

Araştırmanın temel amaçları şunlardır:

Şuhut'taki bireylerin dini inanç, ibadet, ahlak ve sosyal ilişkiler boyutlarındaki dini yaşantılarını tespit etmek.

Modernleşme, kentleşme ve diğer sosyo-demografik faktörlerin (cinsiyet, yaş, eğitim, medeni hal, meslek vb.) bireylerin dindarlık biçimleri ve dini tutumları üzerindeki etkilerini analiz etmek.

Dini hayatın farklılaşan görünümünü ve bu farklılaşmanın altında yatan nedenleri ortaya koymak.

Araştırmanın önemi ise şu başlıklarda özetlenebilir:

Yerel Düzeyde Katkı: Türkiye'deki dini hayat üzerine yapılan çalışmalar genellikle büyük şehirler veya genel toplum üzerine odaklanmaktadır. Şuhut gibi belirli bir geleneksel yöreye yoğunlaşan bu tez, yerel düzeyde dini hayatın somut bir resmini sunarak literatürdeki bu boşluğu doldurmaktadır.

Modernleşme-Din İlişkisine Bölgesel Bakış: Araştırma, modernleşme süreçlerinin dini hayatı nasıl etkilediğini Şuhut örneği üzerinden inceleyerek, teorik tartışmalara ampirik verilerle katkı sağlamaktadır. Geleneksel yapının modernleşme karşısındaki dönüşümünü dini ekseninde ele almaktadır.

Kuşaklararası Farklılıkların Anlaşılması: Özellikle genç bireylerin dini yaşantılarına odaklanması, kuşaklararası dini farklılıkların ve dini bilginin aktarımındaki değişimlerin anlaşılmasına olanak tanır.

Dini ve Sosyal Politikalara Katkı: Elde edilen bulgular, yerel yönetimler, dini kurumlar ve sivil toplum kuruluşları için dini hayatın mevcut durumu ve ihtiyaçları hakkında önemli bilgiler sunabilir. Bu bilgiler, dini ve sosyal politikaların geliştirilmesine rehberlik edebilir.

Özgün Veri Üretimi: Bu çalışma, Şuhut'ta dini hayat üzerine yapılan ilk kapsamlı sosyolojik araştırmalardan biri olması açısından özgün bir veri seti sunmakta ve gelecekteki çalışmalara temel teşkil etmektedir.

Çalışma, Şuhut'ta dinî hayatın toplumsal, bireysel ve kültürel yönlerini bir arada değerlendirerek, literatürdeki boşluklara ışık tutmayı ve sahaya yönelik bilgi üretmeyi amaçlamaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN SORUSU VE HİPOTEZLERİ

Araştırmamızın genel sorusu şu şekildedir:

1. Şuhut ilçesinde bireylerin dini hayatları ve dini tutumları demografik özelliklerine göre anlamlı biçimde farklılaşmakta mıdır?

2. Dini hayat ve dini tutum ölçeklerinin alt boyutları arasında anlamlı ilişkiler var mıdır?

Bu araştırma sorularından hareketle kurduğumuz hipotezler sırasıyla şu şekildedir:

H1: Cinsiyet, bireylerin dini hayatları ve dini tutumlarının alt boyutları üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmaktadır.

H2: İkamet edilen yerleşim birimi (köy veya ilçe merkezi), bireylerin dini tutumları ve dini hayatları üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmaktadır.

H3: Farklı yaş grupları arasında dini hayat ve dini tutum puanlarında anlamlı farklılıklar bulunmaktadır.

H4: Eğitim durumu, bireylerin dini hayatları ve dini tutumları üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmaktadır.

H5: Medeni hâl, bireylerin dini tutumları ve dini hayat puanları üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmaktadır.

H6: Meslek grupları arasında dini tutumlar ve dini hayat puanları bakımından anlamlı farklılıklar bulunmaktadır.

H7: Kişisel dindarlık algısı, dini hayat ve tutum üzerinde anlamlı farklılık oluşturur.

H8: Din anlayışı/din yorumu, dini hayat ve tutum üzerinde anlamlı farklılık yaratır.

H9: Siyasi görüş, bireyin dini hayatı ve dini tutumu üzerinde etkili olur.

H10: Kadınların örtünme sebebi, dini tutum ve dini hayat boyutlarında farklılığa neden olur.

H11: Din eğitiminin aile, okul, cami, Kur'an kursu, İHL gibi kaynaklardan alınması, dini hayat ve tutum üzerinde farklılık yaratır.

H12: Dini Hayat Ölçeği ile Dini Tutum Ölçeği arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

4.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Bu çalışmanın kuramsal çerçevesi, literatürde yer alan kaynakların incelenmesi yoluyla dokümantasyon yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur. Uygulama bölümü ise, mevcut durumun, koşulların ve bireylerin özelliklerinin betimlenmesine dayanan tarama modeline uygun olarak yapılandırılmıştır. Araştırma, belirli bir zaman dilimine özgü verilerle gerçekleştirildiğinden kesitsel (anlık) tarama modeli kapsamında değerlendirilmiş; aynı zamanda birden çok değişken arasındaki ilişkilerin analizine yer verildiğinden dolayı ilişkisel tarama modeli de benimsenmiştir. Katılımcıların dine dair tutum ve davranışları, çeşitli demografik ve bireysel değişkenler doğrultusunda analiz edilerek anlamlı örüntüler belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın planlama sürecinden itibaren izlenen yöntemler iki temel aşamada şekillenmiştir. Teorik bölümde, konuyla ilgili literatürün sistematik olarak incelendiği dokümantasyon yöntemi kullanılmıştır. Uygulama aşamasında ise anket tekniğine başvurulmuştur. Anket yöntemi, belirli bir konuya ilişkin olarak önceden yapılandırılmış hipotezlere ya da araştırma sorularına dayalı biçimde, örneklem grubunu oluşturan bireylere sorular yöneltilerek veri toplama sürecine dayanır. Bu süreçte anketi uygulayan araştırmacı, katılımcılarla doğrudan iletişime geçerek soruların doğru ve net anlaşılmasını sağlar. Bu nedenle, anket formunun açık, anlaşılır ve araştırmanın amacına uygun şekilde hazırlanması; ayrıca seçeneklerin kapsayıcı ve dengeli biçimde oluşturulması büyük önem taşır. Anketin temel işlevi, hedef kitledeki bireylerden ihtiyaç duyulan bilgileri sistematik sorular aracılığıyla elde etmeye dayanır.¹

4.2. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ

Araştırma sürecinde verilerin nasıl toplanacağıın belirlenmesinin ardından, bu verilerin kimlerden ve hangi koşullarda elde edileceği sorusu gündeme gelmektedir. Bu aşama, çalışmanın hedef kitlesini ya da diğer bir ifadeyle araştırma evrenini tanımlamayı gerektirir. Evren, belirli bir konu çerçevesinde gözlem altına alınabilecek tüm bireyleri ya da birimleri kapsayan topluluktur. Sosyal bilimlerde ise bu evren genellikle geniş bir yapıya sahiptir. Ancak tüm evrene ulaşmak çoğu zaman hem zaman hem de ekonomik kaynaklar açısından mümkün olmamaktadır. Bu nedenle sosyal bilimler araştırmalarında, sınırlı

---

¹Ali Balcı, *Sosyal Bilimlerde Araştırma, Yöntem, Teknik ve İlkeler* (Ankara: Pegem Akademi, 2015), 148.

zaman, bütçe ve insan gücü gibi etkenler doğrultusunda örneklem alma yoluna gidilmekte; böylelikle evrenin tamamı yerine evreni temsil edebilecek nitelikte daha küçük bir grupta çalışılmaktadır. Bu sebeple, araştırmalarda evrenin tamamına ulaşmak yerine, evreni temsil etme gücüne sahip sınırlı bir grup belirlenir ve bu örneklem üzerinden elde edilen bulgular genellenebilir nitelikte değerlendirilir.²

Bu araştırmanın evrenini, Afyonkarahisar iline bağlı Şuhut ilçesinde ikamet eden, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı ve Müslüman bireyler oluşturmaktadır. Evreni oluşturan bireylerin tamamına ulaşmak hem zaman hem de kaynaklar açısından mümkün olmadığından, evrenin temel özelliklerini yansıtabilecek bireylerin yer aldığı bir örneklem grubu ile çalışılmıştır. Bu doğrultuda, araştırmanın örneklemini belirlenirken basit tesadüfî örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Şuhut ilçesinde yaşayan bireyler arasından rastgele seçim yapılarak katılımcılara ulaşılmış; böylece örneklemin temsil gücünü artırmak ve yanlılığı en aza indirmek amaçlanmıştır.

4.3. VERİLERİN TOPLANMASI

Araştırmada kullanılan anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Anketin ilk bölümünde katılımcıların demografik bilgilerini belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır. İkinci bölümde bireylerin inanç, ibadet ve dini hayatlarına ilişkin tutumlarını ölçmeye yönelik maddelerden oluşan ve Korkmaz tarafından geliştirilen Dini Hayat Ölçeği yer almaktadır.³ Sonrasında bireylerin dine davranışsal, duygusal, bilişsel ve ilişkisel tutumlarını ölçmeye yönelik maddelere sahip olan ve Üzeyir Ok tarafından geliştirilen Dini Tutum Ölçeği yer almaktadır.⁴

Anket maddelerinde genellikle beşli likert tipi ölçek kullanılmış; cevap seçenekleri “Kesinlikle Katılıyorum”, “Katılıyorum”, “Fikrim Yok”, “Katılmıyorum” ve “Hiç Katılmıyorum” şeklinde; bazı maddelerde ise “Her Zaman”, “Çoğu Zaman”, “Bazen”, “Nadiren” ve “Hiçbir Zaman” biçiminde sunulmuştur. Olumlu yönde ifade edilen maddelerde 5’ten 1’e doğru azalan puanlama; olumsuz yönde ifade edilen maddelerde ise ters yönde puanlama yapılmıştır. Bu puanlama sistemine göre yüksek puanlar, bireyin dini

² Birsen Gökçe, *Toplumsal Bilimlerde Araştırma* (Ankara: Savaş Yayınları, 2012), 112.

³ Halime Korkmaz, *Kastamonu’da Dini Hayat* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2023), 269.

⁴ Üzeyir Ok, “Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 8/2 (2011), 541.

yaşantısının güçlü olduğunu; düşük puanlar ise dini tutum ve davranışlarının zayıf olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın saha uygulaması 01.12.2024 ile 01.02.2025 tarihleri arasında yürütülmüştür. Katılımcılara ulaşmak için farklı sosyal ve mesleki gruplar hedeflenmiş; esnaf, ev hanımı, kamu çalışanı, ulaşım sektörü çalışanı ve pazar esnafı gibi geniş bir yelpazeye ulaşılmaya çalışılmıştır. Görüşme sırasında bireylerin sorulara yönelik anlayışı dikkate alınmış, cevap vermek istemeyen kişilere herhangi bir baskı uygulanmamıştır.

Toplamda 320 anket dağıtılmış; bu anketlerden 304'ü geçerli sayılmış, 16'sı ise belirlenen kriterleri karşılamadığı için analiz dışı bırakılmıştır.

4.4. ÖLÇEKLERİN GEÇERLİĞİ VE GÜVENİRLİĞİ

4.4.1. Dini Hayat Ölçeğine Ait Analiz Sonuçları

4.4.1.1. Güvenilirlik Analizi

Tablo 1. Dini Hayat Ölçeği Güvenilirlik Analizi

Ölçek ve Alt Boyutlar	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
İnanç	0,653	6
İbadet	0,808	6
Eğitim ve İbadet	0,747	7
Etki	0,860	3
Ahlak	0,956	4
Halk İnançları	0,624	3
Dini Hayat (Genel)	0,776	29

Katılımcıların; 29 maddeden oluşan dini hayat ölçeğine ait güvenilirlik katsayıları incelendiğinde, ölçeğe ait Cronbach's Alpha değerinin ($\alpha=0,776$) yüksek düzeyde hesaplandığı görülmektedir. 6 maddeden oluşan inanç boyutuna ait güvenilirlik katsayıları incelendiğinde, boyuta ait Cronbach's Alpha değerinin ($\alpha=0,653$) yüksek düzeyde hesaplandığı görülmektedir. 6 maddeden oluşan ibadet alt boyutuna ait güvenilirlik katsayıları incelendiğinde, boyuta ait Cronbach's Alpha değerinin ($\alpha=0,808$) çok yüksek düzeyde hesaplandığı görülmektedir. 7 maddeden oluşan eğitim ve ibadet alt boyutuna ait güvenilirlik katsayıları incelendiğinde, ölçeğe ait Cronbach's Alpha değerinin ($\alpha=0,747$) yüksek düzeyde hesaplandığı görülmektedir. 3 maddeden oluşan etki alt boyutuna ait güvenilirlik katsayıları incelendiğinde, boyuta ait Cronbach's Alpha değerinin ($\alpha=0,860$) çok yüksek düzeyde hesaplandığı görülmektedir. 4 maddeden oluşan ahlak alt boyutuna ait

güvenilirlik katsayıları incelendiğinde, boyuta ait Cronbach's Alpha değerinin ($\alpha=0,956$) çok yüksek düzeyde hesaplandığı görülmektedir.3 maddeden oluşan halk inançları alt boyutuna ait güvenilirlik katsayıları incelendiğinde, boyuta ait Cronbach's Alpha değerinin ($\alpha=0,624$) yüksek düzeyde hesaplandığı görülmektedir.

Araştırmanın bu bölümde dini hayat düzeylerine ait, betimsel istatistikleri, demografik özelliklere göre farklılıklarının belirlenmesine ait bulgulara yer verilmiştir.

4.4.1.2. Normallik Testi

Tablo 2. Dini Hayat Düzeylerine Ait Normallik Testi Sonuçları

Ölçümler	Kolmogrov-Smirnov			Merkezi Eğilim Ölçümleri			
	Statistic	Sd	p	$\bar{X}$	Medyan	Çarpıklık	Basıklık
İnanç	0,157	304	0,000	4,48	4,50	-0,559	-0,028
İbadet	0,093	304	0,000	3,46	3,66	-0,453	-0,285
Eğitim ve İbadet	0,158	304	0,000	4,43	4,57	-1,161	0,864
Etki	0,124	304	0,000	3,64	3,66	-0,762	0,073
Ahlak	0,100	304	0,000	4,46	4,53	-0,732	0,239
Halk İnançları	0,246	304	0,000	1,70	1,33	1,210	1,035
Dini Hayat (Genel)	0,095	304	0,000	3,86	3,92	-0,711	0,627

Elde edilen verilerin dağılımlarının belirlenmesinde merkezi eğilim ölçümlerinden aritmetik ortalama, medyan, çarpıklık ve basıklık katsayıları kullanılmıştır. Medyan ile aritmetik ortalama değerinin birbirine yakın ya da eşit olması ile çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 2 sınırları içerisinde düşmesi nedeniyle elde edilen verilerin dağılımının normal dağılımdan geldiği belirlenmiştir.

4.4.1.3. Betimsel Bulgular

Tablo 3. Dini Hayat Düzeylerine Ait Betimsel Bulgular

Alt Boyutlar	$\bar{X}$	s.s.
İnanç	4,49	0,30
İbadet	3,47	0,88
Eğitim ve İbadet	4,44	0,56
Etki	3,64	1,08
Ahlak	4,46	0,42
Halk İnançları	1,70	0,71
Dini Hayat (Genel)	3,86	0,34

Dini hayat düzeylerine ait betimsel bulgular incelendiğinde çalışanlar; dini hayat genel düzeyi ($\bar{x}=3,86$) yüksek olduğu belirlenmiştir. Dini hayat ölçeğine ait alt boyut ortalamaları incelendiğinde; İnanç düzeyleri ($\bar{x}=4,49$) çok yüksek, İbadet düzeyleri ($\bar{x}=3,47$)

orta, Eğitim ve İbadet düzeyleri ($\bar{x}=4,44$) çok yüksek, Etki düzeyleri ($\bar{x}=3,64$) yüksek, Ahlak düzeyleri ($\bar{x}=4,46$) çok yüksek ve Halk İnançları düzeyleri ($\bar{x}=1,70$) çok düşük olduğu belirlenmiştir.

4.4.2. Dini Tutum Ölçeğine Ait Analiz Sonuçları

4.4.2.1. Güvenilirlik Analizi

Tablo 4. Dini Tutum Ölçeği Güvenilirlik Analizi

Ölçek ve Alt Boyutlar	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
Biliş	0,778	2
Duygu	0,675	2
Davranış	0,811	2
İlişki	0,858	2
Dini Tutum	0,704	8

Katılımcıların; 8 maddeden oluşan dini tutum ölçeğine ait güvenilirlik katsayıları incelendiğinde, ölçeğe ait Cronbach's Alpha değerinin ($\alpha=0,704$) yüksek düzeyde hesaplandığı görülmektedir. 2 maddeden oluşan biliş boyutuna ait güvenilirlik katsayıları incelendiğinde, biliş boyutuna ait Cronbach's Alpha değerinin ($\alpha=0,778$) yüksek düzeyde hesaplandığı görülmektedir. 2 maddeden oluşan duygu alt boyutuna ait güvenilirlik katsayıları incelendiğinde, duygu boyutuna ait Cronbach's Alpha değerinin ($\alpha=0,675$) yüksek düzeyde hesaplandığı görülmektedir. 2 maddeden oluşan davranış alt boyutuna ait güvenilirlik katsayıları incelendiğinde, davranış boyutuna ait Cronbach's Alpha değerinin ($\alpha=0,811$) çok yüksek düzeyde hesaplandığı görülmektedir. 2 maddeden oluşan ilişki alt boyutuna ait güvenilirlik katsayıları incelendiğinde, ilişki boyutuna ait Cronbach's Alpha değerinin ($\alpha=0,858$) çok yüksek düzeyde hesaplandığı görülmektedir.

4.4.2.2. Normallik Analizi

Tablo 5. Dini Tutum Düzeylerine Ait Normallik Testi Sonuçları

Ölçümler	Kolmogrov-Smirnov			Merkezi Eğilim Ölçümleri			
	Statistic	Sd	p	$\bar{X}$	Medyan	Çarpıklık	Basıklık
Biliş	0,371	304	0,000	1,31	1,00	1,215	0,285
Duygu	0,143	304	0,000	3,68	4,00	-0,544	-0,520
Davranış	0,182	304	0,000	4,04	4,00	-0,750	-0,239
İlişki	0,216	304	0,000	4,01	4,00	-0,829	-0,020
Dini Tutum (Genel)	0,063	304	0,006	4,21	4,28	-0,423	-0,254

Elde edilen verilerin dağılımlarının belirlenmesinde merkezi eğilim ölçümlerinden aritmetik ortalama, medyan, çarpıklık ve basıklık katsayıları kullanılmıştır. Medyan ile

aritmetik ortalama değerinin birbirine yakın ya da eşit olması ile çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 2 sınırları içerisine düşmesi nedeniyle elde edilen verilerin dağılımının normal dağılımdan geldiği belirlenmiştir.

4.4.2.3. Betimsel Bulgular

Tablo 6. Dini Tutum Düzeylerine Ait Betimsel Bulgular

Alt Boyutlar	$\bar{X}$	s.s.
Biliş	1,31	0,45
Duygu	3,80	1,02
Davranış	4,04	0,92
İlişki	4,01	0,70
Dini Tutum (Genel)	4,21	0,55

4.5. VERİLERİN ANALİZİ

Araştırma kapsamında toplanan nicel verilerin çözümlenmesinde, istatistiksel analiz programı olarak SPSS 24 (Statistical Package for the Social Sciences) kullanılmıştır. Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin dağılımlar, betimleyici istatistikler çerçevesinde frekans (f) ve yüzde (%) değerleri ile sunulmuştur. Bu temel istatistiksel veriler, örneklemin genel yapısını anlamak ve değişkenlerin dağılımını görselleştirmek amacıyla değerlendirilmiştir.

Araştırmada kullanılan ölçeklerin tanımlayıcı istatistikleri kapsamında, aritmetik ortalama ($\bar{X}$) ve standart sapma (SD) değerlerine yer verilmiştir. Bu sayede, katılımcıların ölçek maddelerine verdikleri yanıtların genel eğilimleri ve dağılım genişlikleri ortaya konulmuştur.

Verilerin analizinden önce, parametrik testlerin uygulanabilirliğini değerlendirmek amacıyla normallik dağılımı kontrol edilmiştir. Elde edilen verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiş ve buna bağlı olarak hipotez testleri %95 güven düzeyinde gerçekleştirilmiştir.

İkili gruplar arasındaki ortalama farklarını test etmek için bağımsız örneklem t-testi kullanılmıştır. İki den fazla grup arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Anlamlı fark tespit edilen ANOVA sonuçlarında, hangi gruplar arasında bu farkın ortaya çıktığını belirlemek amacıyla post-hoc testleri kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılan Likert tipi ölçeklerin iç tutarlılığını ve ölçüm güvenilirliğini değerlendirmek için Cronbach's Alpha katsayısı hesaplanmıştır. Elde edilen alfa değerleri, kullanılan ölçeklerin güvenilirlik düzeyine ilişkin yorum yapılmasına olanak tanımıştır.

Son olarak, araştırmada yer alan bağımsız değişkenler ile bağımlı değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla Pearson korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analiz, değişkenler arasındaki doğrusal ilişkinin yönü ve gücü hakkında bilgi sunmuş; araştırma hipotezlerinin sınanmasına katkı sağlamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN SOSYAL ZEMİNİ: ŞUHUT İLÇESİNE GİRİŞ

1. ŞUHUT'TA SOSYAL YAPI

Bu bölümde, araştırma sahası olan Şuhut'un tarihsel arka planı, nüfus yapısı, coğrafi özellikleri ve eğitim düzeyi gibi temel bilgiler sunulacaktır.

1.1. ŞUHUT'UN TARİHSEL GELİŞİMİ

Şuhut'un yerleşim tarihiyle ilgili farklı kaynaklar farklı dönemlere işaret etmektedir. Bazı çalışmalarda bölgedeki yerleşik hayatın M.Ö. 2000'lere dayandığı,⁵ bazı araştırmalarda ise bu sürecin M.Ö. 3500'lere kadar uzandığı ifade edilmektedir.⁶ Hititler döneminde "Kuvalya" adıyla anıldığı bilinen bölge, Truva Savaşları'nın ardından M.Ö. 1180'li yıllarda Akamas tarafından yeniden inşa edilmiş ve bu tarihten itibaren "Sinaiya" ya da "Sinada (Synnada)" olarak adlandırılmıştır. Roma döneminde Synnada, tarihinin en parlak dönemini yaşamış; Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyetine geçtikten sonra ise bazı kaynaklarda "Çıfud" adıyla anılmıştır. Bu kelimenin, birey için kullanılan ve fitne-fesat anlamlarına gelen bir sıfat olduğu ifade edilmektedir.⁷

Şuhut'un İslam dünyasıyla ilk teması, 8. yüzyılda Emevî Araplarının Bizans'a karşı gerçekleştirdiği seferler sırasında olmuştur. Malik bin Şebib'in komutasındaki Arap ordusunun, Synnada yakınlarında Bizans kuvvetleriyle karşılaştığı; fakat geri çekilmek zorunda kaldığı rivayet edilmektedir. Bu süreçte, bölgeden Arap kaynaklarında "Hısn-ül Sinnade" (Sinada Kalesi) veya "Hısn-ül Yehud" (Yahudi Kalesi) şeklinde söz edildiği aktarılmaktadır.

Malazgirt Savaşı'nın ardından Anadolu'ya yönelen Türkmen boylarının bölgeye yerleşmeye başladığı görülmektedir. Bizans-Arap mücadelesinde yıkılan eski şehrin kalıntıları üzerine, yeni yerleşim olan Şuhut'u kuranlar bu Türkmen topluluklarıdır. Gönçer'e göre, buraya yerleşen gruplar Orta Asya'dan gelen ve kutsal hayvanları at olan

⁵ Turan Akkoyun, "Millî Mücadele'de Cephe Hududu Olarak Şuhut'daki Faaliyetler", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 14/1 (Haziran 1999), 79.

⁶ Musa Seyirci - Refik Başyılmaz, *Her Yönüyle Akamas'ın Şehri Şuhut* (Afyon: Özen Matbaası, 1982), 32.

⁷ Akkoyun, "Millî Mücadele'de Cephe Hududu Olarak Şuhut'daki Faaliyetler", 79.

Akhanlardır.⁸ At, bu toplumlar için yalnızca bir ulaşım aracı değil, aynı zamanda toplumsal kimliğin de bir göstergesi kabul edilmiştir.

Şuhut isminin ne zaman kullanılmaya başlandığı tam olarak bilinmemektedir. Ancak Şuhutlu bilgin Ali Agâh Hoca'nın aktardığına göre, bölge Bizans döneminde "Cıfud" ismiyle anılmaktayken, I. Alâeddin Keykubad'ın 1219 yılında gerçekleştirdiği fetih esnasında, orduda bulunan Şeyh Şuhudî Ömer Efendi'nin varlığı sebebiyle yerleşimin adı "Şuhud"a dönüşmüştür.

Beylikler döneminde Sahipataoğulları, Germiyanogulları ve kısa bir süre Hamitoğulları tarafından yönetilen Şuhut, 1392 yılında Osmanlı topraklarına katılmıştır. 1402'deki Ankara Savaşı sonrasında tekrar kısa süreliğine Hamitoğulları idaresine geçen bölge, Çelebi Mehmed döneminde yeniden Osmanlı egemenliğine alınmıştır. II. Bayezid dönemine ait Mufassal Tahrir Defteri'ne göre, Şuhut Kazası Karahisar-ı Sahib Sancağı'na bağlı kazalar arasında en büyüğüdür.

Ünlü seyyah Evliya Çelebi, Şuhut'u ziyaret etmiş ve şu ifadeleri kullanmıştır: *"150 akçe kazadır. Bazen Karahisar Kadısına ilave olur. 40 köyü vardır. Karahisar Paşasının hassıdır. Yüksekçe bir yerde havası güzel bir yerdir. Sulu üzüm Karahisar'a buradan gider. Halk dilinde Cıfud derler ama doğrusu Şuhud'dur. Çünkü dört tarafında binlerce şehid gömülüdür. 9 mahalle, 9 mihrabdır. Çarşı içinde Germiyan Camii toprak örtülüdür. Mescidi, hanı, hamamı, mektebi, 1200 evi vardır. Buradan batıya bir sahrada gittik."*⁹

Şuhut, Karahisar Sancağı'na bağlı bir kaza olarak 19. yüzyılın sonlarına dek varlığını sürdürmüştür. Ancak 1862 yılında yaşanan büyük bir depremle birçok tarihi yapısı zarar görmüştür. Tanzimat sonrasında yayımlanan Salnamelere göre Şuhut, 1870–1884 yılları arasında Bolvadin Kazası'na bağlanmış; sonrasında ise merkez livaya bağlı bir nahiye olmuştur. 1896'da köy statüsüne düşen Şuhut, 1912'de tekrar nahiye olmuştur.¹⁰

Kurtuluş Savaşı sırasında, 1921 yılının yaz aylarında Afyonkarahisar ve çevresini işgale başlayan Yunan kuvvetleri, Şuhut Ovası'nın kapalı ve stratejik yapısından dolayı bu bölgeyi işgal etmekten kaçınmıştır. Sandıklı ve Çay gibi yakın yerleşimlerin zaman zaman

⁸ Seyirci - Başyılmaz, *Her Yönüyle Akamas*, 33.

⁹ İrfan Ünver Nasrattınoğlu, *Folklor-Edebiyat- Tarih Araştırmaları*, (Afyonkarahisar: 2003), 253-254. Akt: Mustafa Özköse, *1844–1845 Tarihli Temettuat Defterlerine Göre Şuhud Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı* (Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 9.

¹⁰ Mustafa Özköse, *1844–1845 Tarihli Temettuat Defterlerine Göre Şuhud Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı* (Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), 9.

işgal edilmesi nedeniyle Şuhut, çevre kazalardan kaçanların sığındığı bir merkez hâline gelmiştir.¹¹

24 Ağustos 1922 tarihi ise Şuhut'un tarihinde özel bir yere sahiptir. O gün, Büyük Taarruz'un hazırlıklarını tamamlayan Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Şuhut'a gelmiş ve Batı Cephesi Karargâhı ertesi gün buraya taşınmıştır. Böylece Şuhut, Millî Mücadele döneminde stratejik bir komuta merkezi olmuştur. Nihayet, 1946 yılında ilçe statüsüne kavuşmuştur.

1.2. FİZİKİ VE COĞRAFİ YAPI

Şuhut, Afyonkarahisar'ın en yüksek rakıma sahip ilçelerinden biri olup, deniz seviyesinden ortalama 1151 metre yüksekliktedir. Yüzölçümü 1.182 km² olarak belirlenmiştir. İlçe, dört bir yanı dağlarla çevrili bir konumda bulunmakta ve ovalık alanların dışında genel olarak engebeli bir topografyaya sahiptir. Şuhut Ovası, yaklaşık 125 km² yüzölçümüyle bölgenin en geniş ovası konumundadır. Ova; batıda Kumalar Dağı, kuzeyde Işıklar Dağı, doğuda Bazlar Dağı, güneyde ise Kocaçal Tepe ve Kayrakdağ ile çevrilidir. Kumalar Dağı, Şuhut Ovası ile Sandıklı Ovası arasında doğal bir sınır işlevi görmektedir. Bu dağın oluşumu, tarihsel süreçte meydana gelen volkanik faaliyetlere dayanmaktadır.¹²

İlçenin coğrafi konumu, kuzeyde Afyonkarahisar il merkezi, batıda Sincanlı, Sandıklı ve kısmen Dinar ilçeleri, güneyde Isparta iline bağlı Senirkent ve Yalvaç ilçeleri, doğuda ise Çay ilçesi ile sınır komşusudur.

İlçede yer alan yerleşim birimlerinin tamamı, kırsal yapıyı temsil etmekte olup, bir belde ve 36 köyden oluşmaktadır. Karaadilli, ilçeye bağlı tek belde olarak öne çıkmaktadır. Köyler ise aşağıda sıralandığı şekildedir: Ağzıkara, Akyuva (Burnu), Anayurt, Atlıhisar, Arızlı, Aydın, Bademli (Alaka), Balçıkhisar, Başören, Bozan, Çakırözü, Çayıryaka (Oynayan), Çobankaya, Dadak, Demirbel (Çoru), Efe Köyü, Güneytepe (Ağın), Hallaç, İcikli, İlyaslı, İsalı, Karacaören, Karahallı, Karlık, Kavaklı (İsrail), Kayabelen (Bedeş), Kılıçkaya, Koçyatağı (Arap), Kulak, Mahmut Köyü, Ortapınar, Paşacık (Selevir), Senir, Tekke, Uzunpınar ve Yarışlı (Bazlar).¹³

¹¹ Akkoyun, "Millî Mücadelede Şuhut", 86-90.

¹² Barış Taş, *Şuhut Ovası ve Yakın Çevresinin Jeomorfolojisi (Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü)*, Yüksek Lisans Tezi, 1999), 13-16.

¹³ Tarık Öztaşkın, *Zafer Yolu/Kurtuluş Savaşı'nda Şuhut* (Afyon: Şuhut Kültür ve Dayanışma Derneği, 2016), 12-13.

İlçe nüfusunun mekânsal dağılımı incelendiğinde, önemli bir bölümünün ilçe merkezi ve Karaadilli beldesinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bununla birlikte, Şuhut'a bağlı çok sayıda köy ve mahallede de önemli bir kırsal nüfus yaşamaktadır.¹⁷ Bu durum, ilçenin hem kentsel hem de kırsal özellikler taşıdığını göstermektedir.

Şuhut'un yaş ve cinsiyet dağılımı, gelecekteki demografik eğilimler ve sosyal hizmet planlamaları açısından önemli bir göstergedir. Genç nüfusun istihdam ve eğitim gibi nedenlerle göç etmesi, kırsal bölgelerde yaşlı nüfus oranının artmasına neden olabilmektedir.

İlçe ekonomisinin temelini tarım ve hayvancılık faaliyetleri oluşturmaktadır.¹⁸ Bu durum, kırsal nüfusun geçim kaynakları ve yerleşim düzeni üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Tarımsal faaliyetlerdeki değişimler ve ekonomik koşullar, nüfus hareketlerini etkileyebilmektedir.

Sonuç olarak, Şuhut ilçesinin demografik yapısı, çeşitli faktörlerin etkisi altında dinamik bir süreç göstermektedir. Güncel verilerin ve bölgesel dinamiklerin takibi, ilçenin demografik geleceğini anlamak ve planlama yapmak açısından önem taşımaktadır.

1.4. ŞUHUT'TA DİNİ HAYAT VE DİNDARLIK EĞİLİMLERİ

Şuhut ilçesinde dini yapı, kurumsal organizasyon açısından belirli bir düzene sahiptir. İlçede toplam 64 cami bulunmaktadır. Bu camilerin 22'si ilçe merkezinde yer almakta, kalan kısmı köy ve kasabalarda bulunmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde görev yapan personel sayısı 129'dur. İlçede ayrıca 2'si hafızlık eğitimi veren olmak üzere toplam 30 Kur'an kursu faaliyet göstermektedir. Hafızlık kurslarında yaklaşık 120 öğrenci eğitim görmektedir. Önceki yıllarda bu sayı daha yüksek seviyedeysen, son yıllarda azalma eğilimi gözlenmektedir. Bu azalmada, din eğitimi mezunlarının fazlaşması, ilahiyat fakültelerine olan talebin düşmesi ve mesleki istihdamdaki sınırlılıklar etkili olmuştur.

İlçede dindarlık biçimi, büyük oranda geleneksel kalıplar üzerinden şekillenmektedir. Gündelik ibadetlerin yanı sıra, özellikle Ramazan ayı, bayramlar, mevlit ve kandil geceleri gibi dönemsel dini etkinliklerde katılım artmaktadır. Bu gibi dönemsel faaliyetlerde kadınların katılımının daha yoğun olduğu ifade edilmektedir. Mukabele,

---

¹⁷ Türkiye İstatistik Kurumu, (TÜİK), "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi – Şuhut İlçesi, 2007–2023", (Erişim: 10 Temmuz 2025).

¹⁸ Şuhut Kaymakamlığı, "Ekonomi" (Erişim: 20 Mayıs 2025).

teravîh gibi ibadetlerde kadınlar aktif bir rol üstlenmekte, bu durum toplumsal cinsiyetin dini alandaki yansımalarına da işaret etmektedir. Köylerdeki dini yaşam, merkez mahallelere kıyasla daha canlıdır.

Gençler arasında temel inançlara bağlılık büyük ölçüde devam etmektedir. Allah'a, ahirete, meleklerle veya kader inancına yönelik genel bir kabul bulunmaktadır. Ancak ibadet pratiği açısından aynı oranda bir devamlılıktan söz etmek mümkün değildir. Özellikle günlük namaz pratiği gibi bireysel ibadetlerde azalma gözlemlenmektedir. Bu durum, inanç ile uygulama arasındaki farkın genç kuşaklarda belirginleştiğini göstermektedir.

Şuhut Müftülüğü'ne yapılan başvurular, halkın dini bilgi talebinin genellikle pratik ve gündelik sorunlarla bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. En sık sorulan sorular arasında ilmi hal meseleleri, miras hukuku, kadınların aile içindeki hakları, kız ve erkek çocuklara yönelik tutum farkları, melek inancı ve dönemseller olarak zekât gibi mali ibadetlere dair sorular yer almaktadır. Özellikle bazı kız çocuklarının aile içinde erkek çocuklara kıyasla daha az değer gördüklerine ilişkin algıları, dini bağlamda gündeme getirdikleri ifade edilmektedir. Bu durum, geleneksel aile yapısının ataerki özelliklerinin dinî sorular ve yorumlarla nasıl iç içe geçtiğini göstermektedir.

İlçede yeni dini akımların veya alternatif mezhebi yapılanmaların yaygın olmadığı, dini çizginin büyük ölçüde Sünnî gelenek içinde kaldığı gözlenmektedir. Din görevlilerine karşı halkın genel yaklaşımı olumlu olmakla birlikte, zaman zaman önyargılı tutumlarla da karşılaşmaktadır. Bunun temel nedenlerinden biri, görevlilerin önemli bir kısmının Şuhutlu olması ve yerel sosyal ilişkiler içinde farklı beklenti ve eleştirilere açık hale gelmeleridir.

Kur'an kurslarına olan katılım da geçmişe göre azalmıştır. İmkânların artmış olmasına rağmen, özellikle hafızlık gibi uzun soluklu eğitime yönelim sınırlı düzeydedir. Bu durum sadece ilçeye özgü değil, genel anlamda din eğitiminin karşı karşıya olduğu yapısal dönüşümle ilgilidir.¹⁹

1.5. EĞİTİM

2024–2025 eğitim-öğretim yılı itibarıyla Afyonkarahisar'ın Şuhut ilçesinde toplam 5.554 öğrenci örgün eğitim kurumlarında öğrenim görmektedir. Bu öğrencilerin 1.414'ü lise düzeyindedir. İlçede toplam 6 lise bulunmaktadır; bunlardan biri Karaadilli beldesinde, geri

---

¹⁹ K1, Kişisel Görüşme, 15 Nisan 2025.

kalan beşi ilçe merkezindedir. Ayrıca ilçede 13 ilkokul ve 13 ortaokul faaliyet göstermekte olup, ilkokulların beşi ve ortaokulların dördü merkez yerleşimde yer almaktadır.

İlçedeki imam hatip ortaokulu sayısı 2 olup, bu kurumlarda toplam 267 öğrenci eğitim görmektedir. Bu sayı, imam hatip ortaokullarının öğrenci dağılımındaki payının sınırlı ancak varlık gösteren bir düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır.

Öğrenci sayılarında son yıllarda azalma eğilimi dikkat çekmektedir. Bu durum, hem demografik değişimler (doğurganlık oranının düşmesi) hem de genç nüfusun eğitim veya ekonomik nedenlerle büyükşehirlere yönelmesi ile açıklanabilir.

Eğitim erişiminin sağlanmasında taşınmalı sistem ilçede oldukça yaygındır. 2024–2025 döneminde toplam 78 taşıma hattı aktif olarak kullanılmakta, bu da kırsal yerleşimlerde yaşayan öğrencilerin büyük bir kısmının eğitim kurumlarına bu sistem aracılığıyla ulaştığını göstermektedir.

Ayrıca, köy okullarının büyük kısmında birleştirilmiş sınıf uygulaması yapılmaktadır. Öğrenci sayısının yetersiz olduğu köylerde aynı sınıfta birden fazla düzeyde öğrenciye bir öğretmen tarafından ders verilmesi, eğitimde fırsat eşitliği açısından önemli bir tartışma konusudur. Bu durum, özellikle erken yaşlardaki öğrencilerin pedagojik gelişiminde bazı zorluklara yol açmakta; öğretmenlerin hazırlık yükünü artırmakta ve müfredat uygulamalarında sadeleştirme ihtiyacını gündeme getirmektedir.

İlçede görev yapan öğretmenlerin yaklaşık yarısı Şuhut'ta ikamet etmekte, diğer yarısı ise her gün şehir merkezinden ilçeye servislerle gelmektedir. Bu durum, öğretmenlerin ilçe ile olan sosyal etkileşimleri ve yerel yaşamla bütünleşmeleri açısından farklı sonuçlar doğurmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Şuhut ilçesinde eğitim kurumlarının sayısal altyapısı yeterli görünmekle birlikte; kırsaldaki birleştirilmiş sınıfların yaygınlığı, taşınmalı sistemin zorunluluğu, öğrenci sayısındaki düşüş, ve gibi unsurlar, eğitimin niteliğini doğrudan etkileyen faktörler olarak öne çıkmaktadır.²⁰

1.6. ZİRAAT

Afyonkarahisar'ın Şuhut ilçesi, tarihsel süreç boyunca kırsal üretim ilişkileriyle biçimlenmiş bir ekonomi yapısına sahip olup, günümüzde de bu geleneksel karakterini

---

²⁰ K2, Kişisel Görüşme, 15 Nisan 2025.

büyük ölçüde muhafaza etmektedir. İlçe ekonomisinin temelini tarım ve hayvancılık sektörleri oluşturmaktadır. Tarım alanında özellikle tahıl ve endüstriyel bitki üretimi dikkat çeker. Bu bağlamda buğday, arpa, nohut, patates, şeker pancarı, ayçiçeği ve haşhaş başlıca ürünler arasında yer almaktadır. İlçede patates ve haşhaş üretimi, bölge tarımının hem iç hem de dış piyasaya açılabilmesi açısından stratejik önem taşımaktadır.²¹

Son 15 yılda meyvecilik alanında da dikkat çekici bir gelişme gözlenmiştir. Özellikle vişne üretimi ön plana çıkmakta; buna ek olarak kiraz, elma, armut ve erik gibi meyve türleri ise daha çok hane halkı ihtiyacını karşılamaya dönük, ticarî olmayan düzeyde yetiştirilmektedir.²² Bu durum, Şuhut'taki meyvecilik faaliyetlerinin çiftçi profili ve üretim motivasyonları bakımından çeşitlilik arz ettiğini göstermektedir.

Sebzecilik ise ilçede daha çok bireysel üretim biçiminde sürdürülmektedir. Bu üretim biçimi, geleneksel tarım yapısının sürmekte olduğunu ve modern tarım tekniklerine geçişin henüz sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır. Tarıma dayalı bu ekonomik yapı içinde en yüksek katma değer ise hayvancılıktan elde edildiği görülmektedir. Merkez ve köylerde çok sayıda besihane bulunmakta ve bu besihanelerde özellikle dana besiciliği yapılmaktadır. İlçede yer alan et kombinaları sayesinde üretilen etlerin İstanbul, Ankara, İzmir ve Antalya gibi büyük kentlere nakledilmesi, Şuhut'un gıda tedarik zinciri içerisindeki yerini güçlendirmektedir.²³

İlçedeki hayvancılık faaliyetlerinin ikinci büyük alanını tavukçuluk oluşturmaktadır. Özellikle yumurta tavukçuluğu, gerek merkezde gerekse köylerde yaygın olarak yapılmakta; bu durum ilçeye önemli bir ekonomik katkı sağlamaktadır. Ayrıca koyun yetiştiriciliği ve süt sığırcılığı gibi alt sektörler de son yıllarda gelişme kaydetmiştir. Bu çeşitlilik, ilçede hayvansal üretimin yalnızca bir kaleme dayanmadığını, risk dağılımı açısından dengeli bir yapı arz ettiğini göstermektedir.

Tarım ve hayvancılığa dayalı ekonomik yapı, kısmî olarak sanayi faaliyetleriyle de desteklenmektedir. İlçede bireysel girişimciliğe dayalı olarak kurulmuş yağ ve un fabrikaları bulunmaktadır. Bu işletmeler, ürünlerin yerinde işlenmesine olanak sağlayarak hem üretici gelirini artırmakta hem de dışa bağımlılığı azaltmaktadır.

---

²¹ Bektaş Kadakoğlu - Bahri Karlı, "Afyonkarahisar İlinde Patates Üreticilerinin Sosyo-Demografik Özellikleri ve Pazarlama Sorunları," *Türk Bilim ve Mühendislik Dergisi* 3/2 (2021), 96-97.

²² T.C. Şuhut Kaymakamlığı "Ekonomi".

²³ T.C. Şuhut Kaymakamlığı "Ekonomi".

1.7. ŞUHUT ZİYARETGÂHLARI

Türbeye yapılan ziyaretler yalnızca bireysel dindarlığın tezahürü değil, aynı zamanda toplumsal bağların ve ortak sembollerin pekiştiği bir ritüeldir. Ziyaretçiler tarafından gerçekleştirilen çeşitli eylemler; örneğin çaput bağlama, dua etme, belirli dilekleri ifade etme, türbenin sadece dinî değil, sosyal bir anlam da taşıdığını göstermektedir. Bu tür pratikler, geleneksel toplumlarda dinin gündelik hayata nüfuz eden ve sosyo-kültürel yapıyı şekillendiren yönlerini görünür kılmaktadır.

Ziyaret olgusunu çok boyutlu, tipolojik ve karşılaştırmalı bir yaklaşımla ele almak, kapsam ve derinlik itibarıyla bu makalenin sınırlarını aşan oldukça karmaşık bir mesele olarak görünmektedir. Nitekim taşlar, ağaçlar, evler, mezarlar, türbeler, yatırlar, evliyalar ve erenler gibi kutsallık atfedilen mekânlar ile bu mekânlar etrafında şekillenen ritüel pratikler, normatif düzenlemeler ve inanç temelli uygulamalar, ziyaret olgusunun geniş kapsamını oluşturmaktadır.²⁴

1.7.1. Malik Bin Şebib Türbesi

Malik bin Şebib, Emevîler döneminde Anadolu'ya düzenlenen akınlarda görev alan önemli bir İslam komutanı olarak bilinmektedir. Rivayetlere göre M.S. 740 yılında Bizans ordularına karşı düzenlenen bir sefer sırasında, günümüzde Afyonkarahisar'ın Şuhut ilçesine bağlı Anayurt köyü civarında şehit düşmüştür. Bu bilgilerin çoğu yazılı belgelerden ziyade halk anlatılarına dayanmaktadır ancak türbenin bulunduğu konum ve etrafında gelişen sözlü kültür, bu tarihsel kişiliğin halk belleğinde nasıl yaşatıldığını göstermektedir.¹ Şehit düştüğü yer zamanla “kutlu bir zemin” olarak algılanmış, buraya yapılan ziyaretler halk arasında adak, şifa ve koruma amacıyla şekillenmiştir.

Anayurt kırsalında yer alan Malik bin Şebib Türbesi, halkın dini tecrübesinde hem geçmişle bağ kurma hem de manevî beklentilere yönelme açısından özel bir anlam taşımaktadır. Anayurt kırsalında yer alan Malik bin Şebib Türbesi, halkın dini tecrübesinde hem geçmişle bağ kurma hem de manevî beklentilere yönelme açısından özel bir anlam taşımaktadır. Yerel inanç yapısında önemli bir yere sahip olan bu türbe, adak, dua ve şifa arayışlarının yoğunlaştığı, inancın mekânda vücut bulduğu bir odak olarak dikkat çeker. Türbeye gelen ziyaretçilerin özellikle sağlık sorunları ya da dilek temelli niyetlerle

²⁴ Hakkı Karşahin, “Din Sosyolojisinde Ziyaret Dindarlığı: Şanlıurfa Örneği”, *EKEV Akademi Dergisi* 16/53 (2012), 280.

geldikleri, türbede gerçekleşen ritüellerin ise kolektif dini tecrübenin bir parçası hâline geldiği görülmektedir.²⁵

Türbeyi baş ağrısı, bel ağrısı, konuşamayan çocuklar ve çocuğu olmayan kadınlar ziyaret eder ve iki rekat hacet namazı kılıp dua ederler. Kadına annesi ya da kayınvalidesi refakat eder. Fatıha suresini okuyarak türbeyi üç kez dönerler. Dua ve niyazdan sonra adak adanır. Ziyaretçiler erkek çocuk olursa ismini Seydi, Enes, Nazir, Nadir Malik; kız çocuk olursa Sultan ismini koyarlar.²⁶

Malik bin Şebib Türbesi'nin günümüzde hâlâ yoğun biçimde ziyaret edilmesi, halk dindarlığının mekânla kurduğu ilişkiyi anlamak açısından önemli bir örnek sunar. Modernleşmeyle birlikte bireyselleşen dini pratiklere rağmen, türbeler etrafında gelişen topluluk merkezli inanç biçimleri varlığını sürdürmektedir. Bu tür yapılar, hem kolektif hafızanın taşıyıcıları hem de sosyal gerçekliğin dinî semboller üzerinden yeniden üretildiği alanlar olarak önemini korumaktadır.

1.7.2. Mahmut Sultan Türbesi

Mahmut Sultan Türbesi, Mahmut Köyü sınırlarında yer almakta olup, bölgesel halk dindarlığı içerisinde süreklilik gösteren inanç pratiklerinin mekânsal olarak somutlaştığı bir ziyaret merkezidir. Türbe, tarihsel ve menkıbevî bağlamıyla halkın kolektif hafızasında canlılığını korumakta; özellikle şifa arayışı, adak adama, dilekte bulunma ve korunma gibi işlevlerle çeşitli ritüeller eşliğinde ziyaret edilmektedir.

Mahmut Sultan'ın kimliğine dair yazılı tarihsel belgeler sınırlı olmakla birlikte, sözlü kültür içerisinde aktarılan anlatılara göre kendisinin Horasan'dan üç kardeşiyle birlikte Anadolu'ya gelen bir derviş olduğu, bölgede yapılan çarpışmalar sırasında şehit düştüğü ifade edilmektedir. Aynı anlatılar, kardeşlerinden Efe Sultan'ın Efe Köyü'nde, Karlık Sultan'ın Karlık Köyü'nde ve Çorhisar Dede'nin Sandıklı yakınlarında medfun olduğunu belirtmektedir. Mahmut Sultan'ın asıl adının Şeyh Hacı İbrahim bin Mahmud olduğu, XIII. yüzyıl başlarında Şuhut civarında yaşadığına dair rivayetler ise, onu Anadolu İslamlaşma sürecinde yerel düzeyde etkin olmuş bir sûfi şahsiyet konumuna yerleştirmektedir.²⁷

Türbe, yalnızca bir türbedar anısına yapılmış bir kabir değil; aynı zamanda halk dindarlığına özgü çeşitli ritüel ve inanç pratiklerinin gerçekleştirildiği canlı bir manevî

²⁵ Şuhut Postası, "Malik Bin Şebib Türbesine Ziyaretçi Akını" (Erişim 12 Mayıs 2025).

²⁶ Muharrem Bayar, *Zafer Meşalesinin Yakıldığı Topraklar: Şuhut* (Afyonkarahisar: Hazar Ofset, 2019) , 425.

²⁷ Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, "Mahmut Sultan Türbesi Hakkında" (Erişim 13 Mayıs 2025).

merkezdir. Özellikle çocuk sahibi olmak isteyen kadınların, konuşma bozukluğu yaşayan bireylerin, yüz felci geçirenlerin veya yürüme sorunu yaşayanların türbeye başvurduğu bilinmektedir. Ziyaretçiler türbenin yakınında bulunan, suyu şifalı kabul edilen kuyudan su içmekte, bu sudan evlerine götürmekte ve bazen de yatacın toprağından almakta; türbe çevresinde kurban kesmekte ve bazı durumlarda türbede gecelemeaktedirler.²⁸ Mahmut Sultan Türbesi özelinde gözlemlenen bu uygulamalar, dinî tecrübenin sadece ibadet temelli değil, aynı zamanda gündelik hayatla iç içe geçmiş, deneyimsel ve duygusal yönleri de kapsayan bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır. Türbeye yapılan ziyaretler, bireyin Tanrı ile doğrudan kurduğu ilişkiden ziyade, sosyal hafızaya, kültürel sembollere ve manevî otoriteye yönelim şeklinde anlaşılabilir. Bu yönüyle türbe, hem bireysel hem kolektif anlam arayışının, ritüel pratikler aracılığıyla dışa vurulduğu bir inanç alanı sunar.²⁹

Öte yandan, türbe ziyaretleri kırsal topluluklarda dinin kuşaklar arası aktarımındaki rolü açısından da dikkat çekicidir. Ziyaretlerin özellikle kadınlar tarafından gerçekleştirilmesi, kadınların halk dindarlığının taşıyıcıları olma konumlarını güçlendirmektedir. Annelik, doğurganlık, ailevi beklentiler gibi yaşamsal temalar üzerinden şekillenen bu inanç biçimi, türbeyi yalnızca bir dua ve adak mekânı değil, aynı zamanda kadın merkezli bir toplumsal işlev alanı hâline getirmektedir.

Tanrisal seçilmişliğe dayanan kişisel karizma, kutsal bir esinlenmeyle kendilerine bahşedilen olağanüstü güç ve yeteneklerin, zaman zaman hastaları iyileştirme, dertlilere çare olma, borçlulara yardım etme ya da evsizlere barınak sağlama gibi biçimlerde tezahür etmesiyle görünür hale gelir. Bu durum, ziyaret dindarlığının en temel dayanaklarından birini oluşturur. Zira ziyaret dindarlığı, görelî yoksunluktan kurtulmak isteyen bireylerin dünyevi beklentilerine karşılık verme potansiyeli taşıyan; karizmatik liderlerin otoritesi etrafında şekillenen inanç ve pratikler bütünüdür.³⁰

Mahmut Sultan Türbesi bağlamında gözlemlenen bu yapılar, geleneksel toplumlarda halk dindarlığının dinî mekânla kurduğu ilişki biçimlerini ortaya koymakta; mekânın kutsallaşması, beden ritüele katılması ve inancın topluluk içinde paylaşılması gibi süreçleri görünür kılmaktadır. Modernleşmenin etkisine rağmen bu tür ziyaret alanlarının canlılığını

---

²⁸ İhlas Haber Ajansı, "Mahmut Sultan Türbesi'nde Şifa Arayanların Umudu" (Erişim 13 Mayıs 2025).

²⁹ Karşahin, "Din Sosyolojisinde Ziyaret Dindarlığı", 288.

³⁰ Karşahin, "Din Sosyolojisinde Ziyaret Dindarlığı", 292.

sürdürmesi, kırsal alanlarda halk inancının hâlâ güçlü semboller ve tekrarlanan pratikler etrafında şekillendiğini göstermektedir.

1.7.3. Hamza Şeyh Dede Türbesi

Kayabelen Köyü'nde yer alan Hamza Şeyh Dede Türbesi, kırsal inanç dünyasında kutsiyet atfedilen mekânların toplumsal ve kültürel hafızayla nasıl iç içe geçtiğini gösteren güçlü bir örnektir. Alevî-Bektaşî inanç sistemi içerisinde önemli bir yeri olduğu düşünülen bu türbe, yalnızca bireysel dua alanı değil, aynı zamanda topluluğun manevî kimliğini inşa ettiği bir ritüel merkezidir.

Anlatılara göre Hamza Şeyh Dede, 15. yüzyılda yaşamış bir Alevî-Bektaşî ereni olup Erdebil süreğine mensuptur. Yöredeki irşad faaliyetleriyle tanınan bu zatın eşi Şerife Ana ve beş çocuğuyla birlikte türbede medfun olduğuna inanılır. Türbenin ilk inşasının 1863 yılında yapıldığı, 1999 yılında ise yeniden düzenlendiği belirtilmektedir.³¹

Ziyaretler çoğunlukla bedensel veya ruhsal bir ihtiyaç hâlinde gerçekleşmektedir. Çocuk sahibi olmak isteyen kadınlar, felç geçirmiş bireyler ya da başka sağlık sorunlarıyla mücadele edenler türbe çevresinde dua etmekte, adak adamakta, çaput bağlamakta ve türbe toprağıyla sembolik temas kurmaktadır. Bu tür uygulamalar, halk dindarlığında kutsiyetin doğrudan nesneye, mekâna ve bedene temas yoluyla deneyimlendiğini ortaya koymaktadır. Ritüellerde beden ve hissin aktif rol oynaması, dinî tecrübeyi soyut bir inanç olmaktan çıkararak gündelik yaşamla iç içe geçmiş bir pratik hâline getirir.³²

Her yıl düzenlenen Hıdırellez etkinliği, bireysel ziyaretin ötesinde kolektif bir inanç alanının varlığını gösterir. Bu organizasyonlarda gerçekleştirilen semahlar, halk oyunları, toplu yemekler ve dualar; türbenin toplumsal aidiyet, geçmişle bağ kurma ve kültürel süreklilik açısından nasıl işlev gördüğünü ortaya koyar.⁴ Aynı zamanda köy dışına göç etmiş bireyler için türbe, hafızayı yeniden kurma ve kimlik aidiyetini tazeleme aracına dönüşmektedir.

Hamza Şeyh Dede Türbesi, günümüz kırsal dindarlığında ritüelin, beden ve hafızanın birlikte işlediği mekânlardan biri olarak varlığını sürdürmektedir.

---

³¹ Pir Haber Ajansı "Afyon Şuhut'ta Bulunan Hamza Şeyh Dede Türbesi Ziyaretçi Akınına Uğruyor" (Erişim: 13 Mayıs 2025).

³² Bryan S. Turner, *Religion and Social Theory* (London: Sage Publications, 2011), 112-113.

Modernleşmenin dinî algıyı bireyselleştirdiği bir dönemde, bu tür yerler kolektif inanç biçimlerinin hâlâ güçlü biçimde sürdüğünü göstermektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

1. DİN VE TOPLUM

Çalışmanın bu bölümünde, din-sosyoloji ilişkisi bağlamında dinin tanımlanma biçimleri, dindarlığın çeşitli boyutları ve bireylerin dinî tutumlarını şekillendiren etmenler detaylı olarak değerlendirilecektir.

1.1. DİN VE TOPLUM İLİŞKİLERİ

İnsanlık tarihi boyunca, tamamen dinden ve dini hayattan uzak bir toplum örneğine rastlanmamıştır. İnsanın var olduğu her yerde, farklı mahiyetlerde de olsa bir inanç ve ibadet biçimi kendini göstermiştir. Geçmişten günümüze kadar, bilim, felsefe ve sanat gibi alanlarda birçok gelişmiş toplumlar görülmüş; ancak dinî inanç ve pratiklerden bütünüyle bağımsız kalmış bir topluma rastlanmamıştır.³³ Bu durum, dinin insanla birlikte var olmuş ve insanlık tarihi kadar eski bir olgu olduğunu göstermektedir. Dinin toplumsal varlığı, yalnızca bireylerin kişisel ihtiyaçlarından kaynaklanmamakta; aynı zamanda kolektif yaşamın, toplumsal dayanışmanın ve kimlik inşasının da temel taşlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁴

Sosyolojinin temel kavramlarından biri olan toplum, zaman zaman bireylerin toplamı olarak düşünülse de bu yaklaşım eksik bir tanım sunar. Toplum; aynı kültürü, kurumları ve değer sistemini paylaşan bireyler arasındaki ilişkiler bütününden oluşur. Bu yapının merkezinde bireylerin kendisinden ziyade, onların birbirleriyle kurduğu anlamlı ilişkiler ve ortak davranış kalıpları yer alır. Örneğin, futbol oynayabilen on bir kişiyi bir araya getirmek, onları bir futbol takımı yapmaz; çünkü takım olabilmek, görevlerin ve rollerin bilinip karşılıklı etkileşimle yerine getirilmesini gerektirir. Benzer şekilde, toplum da ancak bireyler arası ilişkilerin yapılandığı, rollerin benimsendiği ve paylaşılan değerlerin yaşandığı bir bütünlük içerisinde varlık kazanır.³⁵

“Din mi toplumu, yoksa toplum mu dini etkiler?” sorusu, din sosyolojisinin temel tartışma alanlarından biridir. Bu alandaki genel görüş, dinlerin toplumları etkilediği gibi toplumların da din üzerinde belirleyici etkilerde bulunabileceği yönündedir. Bu durum, din ve toplum arasında karşılıklı ve dinamik bir etkileşimin var olduğunu ortaya koyar.

³³ Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, çev. Turgut Kalpsüz (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013), 31.

³⁴ Mehmet Aydın, “Din ve Toplum İlişkisi”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı.3, (1986), 47.

³⁵ Temmuz Göncü Şavran, *Sosyolojiye Giriş* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012), 5.

Toplumsal bir olgu olarak din, yalnızca bireyleri değil, toplumları da doğrudan etkiler. Din ile birey arasındaki ilişkinin derinliği ne kadar önemliyse, din ile toplum arasındaki bağ da aynı ölçüde güçlüdür. Birey düzeyinde din, insanın günlük yaşamda karşılaştığı bilinmezlikleri anlamlandırmasında, manevi tatmin arayışında ve gönül huzuruna ulaşmasında önemli bir rol oynar. Bu yönüyle din, bireyin iç dünyasında bir denge ve sükûnet kaynağıdır. Toplumsal düzeyde ise din; birlik ve beraberliğin sağlanması, toplumsal düzenin korunması ve mevcut sorunların azaltılması gibi pek çok alanda yapıcı bir işleve sahiptir.³⁶

Dinin toplum üzerindeki etkisi yalnızca bireysel inanç düzeyinde kalmaz; hukuk, ahlak, sanat, eğitim ve hatta ekonomi gibi alanlara kadar uzanır. Dini normlar, toplumların yasalarını şekillendirmiş, dini değerler sosyal davranış biçimlerini belirlemiştir. Din, toplumun hafızasında yer eden kolektif değerlerin hem koruyucusu hem de aktarıcısı rolünü üstlenir. Toplumsal kriz anlarında ise, bireyler ve toplumlar için bir sığınak, bir anlam kaynağı işlevi görebilir.³⁷

1.2. DİNİN SOSYOLOJİK TANIMI VE ANLAMI

Din, insanlık tarihi boyunca bireylerin ve toplumların anlam dünyasında merkezi bir konumda yer almış, toplumsal yapının şekillenmesinde etkili bir kurum olarak varlık göstermiştir. Ancak bu denli köklü ve evrensel bir olguya dair tekil ve üzerinde uzlaşılmış bir tanım geliştirmek oldukça güçtür. Milton Yinger' in ifadesiyle, birkaç saat içinde yüzlerce farklı din tanımı toplanabilir. Din üzerine çalışan birçok araştırmacının ilk karşılaştığı sorun, dinin nasıl tanımlanacağıdır.³⁸ Sosyal bilimciler arasında bu konuda bir fikir birliği bulunmamasının temel sebepleri arasında, tüm din mensuplarının kabul edebileceği kapsayıcı bir tanımın zorluğu, tanımın yapıldığı coğrafyanın ve dönemin toplumsal koşulları, tanımı yapan kişinin dünya görüşü ve metodolojik yaklaşımı ile dinin doğası gereği çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahip oluşu sayılabilir. Bu çok katmanlı yapı, dinin tanımlanmasında hem teorik hem de metodolojik zorluklar doğurmaktadır.³⁹

Sosyoloji açısından bakıldığında ise din, bireysel inançlardan ziyade, toplumsal yapının ve insan ilişkilerinin biçimlenmesinde oynadığı rol üzerinden ele alınır. Din

³⁶ Hasan Yavuzer, "Din Toplum İlişkisi," *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 6/4 (2023), 114.

³⁷ Zeki Arslantürk - Tayfun Amman, *Sosyoloji*, (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2014), s.316

³⁸ J. Milton Yinger, *Religion, Society and the Individual* (New York: The Macmillan Company, 1961), 5–6.

³⁹ Recep Yaparel, "Dinin Tanımı Mümkün mü?," *Dokuz Eylül İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı.4, (1987),405.

sosyolojisi, dinin ilahi ya da metafizik yönünü tartışmaktan çok, onun toplum içindeki işlevini, etkisini ve dönüşümünü inceler.⁴⁰

Bu çerçevede, Batılı din bilimciler dini tanımlarken genellikle iki temel yaklaşım arasında farklılaşmaktadır: Özsel (substantive/essentialist) ve işlevsel (functional) tanımlar. Tartışmanın merkezinde, dinin “ne olduğu”nu vurgulayan özsel yaklaşım ile, dinin “ne işe yaradığı” sorusuna odaklanan işlevselci yaklaşım arasındaki kuramsal ayrım yer alır. Bu ikili yapı, genel hatlarıyla Émile Durkheim’in işlevselci yaklaşımı ile Max Weber’in özsel tanım anlayışı etrafında şekillenmiştir.⁴¹

1.2.1. Özsel Tanımlar

Özsel tanımlar, dini; kutsal, aşkın, ilahi ve tabiatüstü varlıklarla kurulan ilişki temelinde açıklayan yaklaşımlardır. Bu tür tanımlar, dinin mahiyetini insanın doğaüstü veya aşkın bir varlıkla kurduğu bağ üzerinden tarif eder. Tanrı'ya, manevi güçlere ya da “kutsal” olarak kabul edilen varlıklara duyulan inanç, bu yaklaşımda belirleyici unsurdur. Rudolf Otto'nun "din kutsalın tecrübesidir" anlayışı, Gustave J. Mensching ve Peter Berger gibi sosyologların görüşleriyle bu perspektifi desteklemektedir.⁴² Bu yaklaşıma göre, dindarlığın ölçütü imandır; kutsala inanan birey dindar kabul edilirken, inanmayanlar bu kapsamın dışında bırakılır.⁴³

Bu tanım anlayışına göre din, bireyin anlam arayışına yönelik metafizik bir yönelim olarak değerlendirilir. Ancak bu yaklaşım, sosyal ve psikolojik yaşantılarla doğrudan bağlantılı olmadığı için dar kapsamlı bulunur. Din yalnızca inanç ekseninde ele alındığında, ahlâkî, estetik, sosyo-ekonomik ve kültürel yönleri yeterince dikkate alınmamış olur. Bu durum, özsel tanımların eleştirilmesine yol açarken, dinin toplumsal bir kurum olarak işlevini göz ardı edebileceği yönünde uyarılar yapılmaktadır.⁴⁴

Özsel yaklaşıma göre dinin temel unsurları inanç ve ibadettir. Din, Tanrı'ya ya da kutsal kabul edilen varlıklara yönelen bir iman hali olarak değerlendirilir. Sosyologlar bu çerçevede dini, aşkın bir varlığa yönelik inanç ve bu inanca bağlı pratikler bütünü şeklinde tanımlarlar. Bu anlayış, seküler ideolojiler ile dini inançlar arasında keskin ayrımlar kurarak,

⁴⁰ Abdurrahman Kurt, “Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Sorunu”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2008), 74.

⁴¹ Grace Davie, “Din Sosyolojisi: Gelişimi ve Teorik Çalışmalar”, *Din Sosyolojisi: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*, ed. Bülent Solmaz ve İhsan Çapçioğlu (Konya: Çizgi Kitabevi, 2006), 103.

⁴² Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, çev. Ünver Günay (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995), 37.

⁴³ Kurt, *Sosyolojik Din Tanımları*, 75.

⁴⁴ Güneş, *Sosyolojik Olarak Din ve Toplum İlişkileri*, 154.

dini toplumsal kurumlar arasında özel bir yere konumlandırır. Ancak bu bağlamda dinin toplumsal bağlamını ve birey üzerindeki sosyokültürel etkilerini yeterince açıklayamaması, özsel yaklaşıma yönelik eleştirilerin devam etmesine neden olmaktadır.

1.2.2. İşlevsel Tanımlar

İşlevsel tanımlar, dinin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerine ve bireylerin yaşamındaki anlam yaratma fonksiyonuna odaklanır. Bu yaklaşıma göre dinin içerdiği inançların doğruluğu ya da gerçekliği tartışma konusu edilmez; esas olan, dinin ne işe yaradığıdır.⁴⁵ Din, bu bağlamda bireyin yaşamını anlamlandırmasına, kimliğini oluşturmasına ve toplumsal aidiyet duygusunu geliştirmesine yardımcı olan bir kurumdur. Ayrıca, normatif düzenin sağlanmasında, değerlerin aktarılmasında ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesinde önemli bir rol üstlenir. Bu yönüyle din, sadece teolojik bir olgu değil, aynı zamanda bir toplumu düzenleme aracıdır.

İşlevsel yaklaşımlar, özellikle modern toplumlarda dinin sekülerleşmeyle birlikte geçirdiği dönüşümü anlamada önemli bir kavramsal çerçeve sunar. Peter L. Berger'in "dinin insanın anlam dünyasını inşa etmesine yardımcı olduğu" yönündeki ifadesi de bu bağlamda değerlendirilmelidir.⁴⁶ Din, bireyin karmaşık ve belirsizliklerle dolu dünyada kendisine bir yer bulmasına katkıda bulunur. Ayrıca kriz anlarında toplumun çözülmesini önleyen, bireyin moral gücünü destekleyen bir dayanak olarak işlev görür.

Ancak işlevsel tanımların bu esnek doğası, bazı eleştirileri de beraberinde getirir. Özellikle din kavramını sadece işlevsel açıdan değerlendirmek, seküler ideolojileri ve hatta tamamen dünyevi nitelikteki düşünce sistemlerini bile din kategorisine dahil etme riskini doğurur. Bu durum, dinin tanım sınırlarının bulanıklaşmasına ve kavramsal bir muğlaklığa yol açabilir.⁴⁷ Din gibi köklü ve tarihsel bir kurumun anlamını yalnızca toplumsal işlevleri üzerinden tanımlamak, onun metafizik, kutsal ve aşkın yönlerini ihmal etme tehlikesini beraberinde getirir. Bu yüzden bazı sosyologlar, özsel ve işlevsel yaklaşımların birlikte değerlendirilmesinin daha sağlıklı olacağını savunur.

---

⁴⁵ Kurt, *Sosyolojik Din Tanımları*, 75.

⁴⁶ Peter L. Berger - Thomas Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası*, çev. Vefa Saygın Ögütte (İstanbul: Atıf Yayınları, 2023), 27.

⁴⁷ Kurt, *Sosyolojik Din Tanımları*, 78.

1.2.3. Çok Yönlü (Politetik) Tanımlar

Her ne kadar bir bireyin hem özsel hem de işlevsel din tanımlarını teorik düzeyde aynı anda kabul etmesi mümkün olsa da bu tanımları ortaya koyan kuramcılar pratikte çoğunlukla yalnızca bir yaklaşıma odaklanmakta ve diğerini dışlama eğilimi göstermektedir. Bu durum, dinin çok katmanlı ve karmaşık yapısını tekil ölçütlerle anlamlandırmanın yetersizliğini ortaya koymaktadır. Bu eleştiriler doğrultusunda geliştirilen en kapsamlı yanıt ise, dinin monotetik değil, politetik bir yaklaşımla tanımlanması gerektiğidir. Politetik yaklaşım hem özsel hem de işlevsel modellerin sınırlılıklarını aşmayı hedefleyen, daha esnek ve çoğulcu bir perspektif sunar. Bu anlayış, bir yapının din olup olmadığını değerlendirmek için sabit ve mutlak bir ölçüt aramak yerine, çeşitli niteliklerin belli bir düzeyde bir araya gelmesini yeterli görür. Dolayısıyla bir sistemin din olarak kabul edilip edilemeyeceği, onun mutlak biçimde tüm ortak özelliklere sahip olup olmamasından ziyade, diğer dinî yapılarla hangi düzeyde benzerlikler taşıdığına göre değerlendirilir. Böylece politetik tanım, tüm dinlerin aynı niteliklere sahip olması gerektiği yönündeki indirgemeci bakış açısını aşarak, farklılık içinde ortaklığı esas alan çok boyutlu bir sınıflandırma zemini sunar.⁴⁸

Öte yandan, politetik yaklaşımın sağladığı kuramsal esneklik, bazı belirsizlikleri de beraberinde getirmektedir. Söz konusu yaklaşım, oluşabilecek sınır problemlerinden kaçınmak adına katı ölçütler sunmaz; fakat bu durum, dinî fenomenin sınırlarını belirlemeyi zorlaştırır. Örneğin, bir inanç veya ideoloji sisteminin politetik listede yer alan özelliklerin ne kadarını taşıması gerekir? Çoğunluğunu mu, yoksa yalnızca birkaçını mı? Bu tür sorular, dinî olanla olmayan arasında net bir ayrım yapmayı güçleştirmekte ve din kavramının analitik sınırlarını muğlaklaştırmaktadır. Eğer yalnızca bazı unsurların varlığı yeterli görülürse, o takdirde milliyetçilik, komünizm gibi dünyevi ideolojilerin de din olarak kabul edilip edilemeyeceği tartışmalı hâle gelir. Bu sebeple politetik yaklaşım, dinin tanımında açıklayıcı ve kapsayıcı bir model sunarken, aynı zamanda yeni sınır tartışmalarını da beraberinde getiren bir esneklik taşımaktadır.⁴⁹

1.3. DİNDARLIK VE BOYUTLARI

Dini tanımlamada karşılaşılan zorluklar ve yüzlerce farklı tanımın yapılabilmek ihtimali göz önünde bulundurulduğunda, benzer bir durumun dindarlık kavramı için de

⁴⁸ Kurt, *Sosyolojik Din Tanımları*, 81.

⁴⁹ Malcolm B. Hamilton, *The Sociology of Religion, Theoretical and Comparative Perspectives*, (London - New York: 2001), 21-22.

geçerli olmaması beklenemez. Dindarlık, bireyin inancı yaşama biçimine, sosyo-kültürel çevresine ve kişisel deneyimlerine bağlı olarak farklı şekillerde tezahür edebilir. Bu nedenle, dindarlığı tek bir tanım veya ölçüt üzerinden değerlendirmek, dinî hayatın çok boyutlu doğasını yansıtmakta yetersiz kalacaktır. Birçok farklı anlam yüklenmiş ve çeşitli boyutlar eklenerek daha da kompleks hâle gelmiş dindarlık tanımlarına rağmen, bu kavramı kısaca şöyle ifade etmek mümkündür: Dindarlık, kişinin inandığı dinin emir ve yasaklarını, kutsalını, iman ve amel/eylem boyutuyla bireysel ve toplumsal hayatına yansıtma derecesidir.⁵⁰

Özel yöntem ve tekniklerin kullanılması suretiyle bireylerin dindarlık düzeylerini belirlemeye ve elde edilen verileri rakamsal göstergelerle ifade etmeye dindarlık ölçme denir. Bu bağlamda dindarlık düzeyi, bir ölçeğin belirlediği kıstaslara göre bireyin ne ölçüde dindar olduğunu gösteren sayısal bir değerdir. Uygulanan ölçme araçları sonucunda elde edilen puanlar, bireyin dindarlık düzeyine ilişkin nicel bir gösterge sunar. Ölçekte elde edilen yüksek puanlar, bireyin dindarlık düzeyinin yüksek olduğunu; düşük puanlar ise daha düşük düzeyde bir dindarlığa işaret eder.⁵¹

Dindarlığın boyutları, bireylerin dinî yaşamlarını çok yönlü olarak analiz etme imkânı sunarak, dindarlığın temel özelliklerinin belirlenmesine katkı sağlar. Ancak bu boyutların ölçülmesi sürecinde, özellikle boyutlar arasındaki sınırların net olmaması, aralarındaki farkları belirlemeyi güçleştirmektedir.⁵²

Charles Glock ve Stark, dindarlığı beş temel boyutta ele almışlardır. Bu iki sosyal bilimci, farklı coğrafyalarda yer alan dünya dinleri üzerinde yaptıkları incelemeler sonucunda geliştirdikleri bu modelin, dinî inanç sistemleri arasında ortak bazı yapıların bulunduğu varsayımına dayandığını ifade etmişlerdir. Onlara göre belirlenen bu boyutlar, yalnızca Hristiyanlık için değil, tüm dinî gelenekler için geçerli olacak şekilde genellenebilir niteliktedir. Bugün hâlâ din sosyolojisi literatüründe en çok kabul gören dindarlık sınıflandırmalarından biri olma özelliğini koruyan bu model, aşağıdaki beş boyuttan oluşmaktadır.⁵³

---

⁵⁰ Büşra Kutluay Çelik, “Bazı Sahâbilerin Yanlış Dindarlık Algıları Karşısında Hz. Peygamber’in Tutumu Üzerine Sosyolojik Bir Tahlil,” *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/44 (Şubat 2020), 316.

⁵¹ Mehmet Taplamacıoğlu, “Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerine Bir Anket Denemesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* X, (1962), 141-151.

⁵² Hakkı Karasahin, “Din Sosyolojisinde Dindarlığın Ölçülmesi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma,” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/1 (2008), 200.

⁵³ Charles Y. Glock - Rodney Stark, *Religion and Society in Tension* (Chicago: Rand McNally, 1965), 21-22.

1.3.1. İnanç Boyutu

Dindarlığın en temel boyutu olarak kabul edilen inanç, bireyin Tanrı, peygamberler, kutsal kitaplar, melekler, ahiret ve kader gibi metafizik varlık ve kavramlara dair kabullerini içerir. Bu kabul, bireyin dinle kurduğu ilişkinin zihinsel temelini oluşturur. Aynı zamanda dini kimliğin en görünmeyen fakat en belirleyici unsurlarından biridir. Glock ve Stark, bu boyutu bireyin teolojik sistem içindeki yerini tanımlayan en kritik alanlardan biri olarak kabul ederler.⁵⁴ İnanç, çoğu zaman sorgulanmaksızın kabul edilen geleneksel bir miras şeklinde bireye aktarılabilir.

1.3.2. İbadet Boyutu

İbadetler, inanç mensupları arasında bütünleşmeyi en üst düzeyde sağlayan unsurlardan biridir. Bu işlev, özellikle ilkel dinlerde daha belirgin şekilde gözlemlenir. En küçük dinî yapı olan aileden başlayarak, kabileler ve hatta milletler düzeyinde gerçekleştirilen ortak ayin ve ibadetler, topluluğun bağlarını kuvvetlendirir ve grup dayanışmasını pekiştirir. İbadetler, sadece bireylerin manevî tatminini sağlamakla kalmaz; aynı zamanda topluluğun ortak kimliğini güçlendirir, dinî bağlılığı pekiştirir ve sosyal yapının devamlılığına katkı sunar. Modern toplumlarda da ibadetler, dinî grupların varlığını sürdürmesinde etkili olmakta; bununla birlikte toplumların kültürel gelişimine de zemin hazırlamaktadır.⁵⁵

1.3.3. Bilgi Boyutu

Tüm dinlerde, dindar bireyden kendi inancının temel öğretileri ve kutsal metinleriyle ilgili bilgi sahibi olması beklenir. Zira bir inancı kabul etmek için, o inançla ilgili temel bilgilere sahip olmak gereklidir. Bu nedenle bilgi boyutu ile inanç boyutu arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Glock'a göre, bilgi boyutu bireyin dinî öğretiye dair entelektüel düzeydeki farkındalığını ifade eder.⁵⁶

1.3.4. Tecrübe (Duygu) Boyutu

Dindarlığın bu boyutu, bireyin inanç ve ibadet süreci sonucunda yaşadığı dinî duyguları ifade eder. İlahi varlıkla kurulan bireysel bağın bir sonucu olarak ortaya çıkan sezgiler, duyumsamalar ve algılar bu boyutta kendini gösterir. Her din mensubu, yüce ve

---

⁵⁴ Glock ve Stark, *Religion and Society in Tension*, 23

⁵⁵ Wach, *Din Sosyolojisi*, 45-47.

⁵⁶ Murat Yıldız, "Dindarlığın Tanımı ve Boyutları Üzerine Psikolojik Bir Çalışma", *Tabula-Rasa Felsefe & Teoloji Dergisi*, (2001), 30.

aşkın olan varlığın kudretini, yüceliğini aracısız bir şekilde hisseder ve bu hissedikten derin şekilde etkilenir. Bu deneyim, bazen özel bir vecd hâli (kendinden geçme) şeklinde yaşanabileceği gibi, kimi zaman da huzur, korku ya da mutluluk gibi duygusal tepkilerle kendini gösterebilir. Söz konusu tecrübe, yalnızca yaşayan kişi tarafından doğrudan deneyimlenebilir; dolayısıyla bireysel nitelikte olup kişiden kişiye değişkenlik arz eder.⁵⁷

1.3.5. Etki Boyutu

Bu boyut, diğer boyutların birleşiminden oluşur ve onların sonucunda ortaya çıkan din temelli bir dünya görüşünü, yaşam tarzını ve bireyin inandığı dini günlük hayatına ne ölçüde yansıttığını ifade eder. Din, bireylere sadece bir inanç sistemi sunmakla kalmaz; aynı zamanda onların dünyaya, insana ve topluma dair bakış açılarını da şekillendirir. Bu dinî bakış açısı, bireyin hayatının tüm alanlarını etkiler.⁵⁸ Dindar bir kişi, inandığı kutsal varlığa karşı kendini sorumlu hisseder ve günlük davranışlarını bu sorumluluğun bilinciyle şekillendirir. Örneğin, alışveriş esnasında kasiyerin fazla para verdiğini fark eden bireyin bu hatayı düzeltip parayı iade etmesi; bir işverenin çalışanının hakkını tam olarak vermesi; sosyal medya paylaşımlarında iftira ve gıybetten kaçınma hassasiyeti göstermesi; kamu malına zarar vermemek adına kamusal alanları özenle kullanması gibi tutumlar, bireyin dinî değerlerle şekillenmiş bir ahlak anlayışına sahip olduğunu gösterir. Bu tür davranışlar, kişinin inançlarından ne düzeyde etkilendiğini ve bu inançları hayatına ne ölçüde yansıttığını ortaya koyar.

1.4. DİNİ TUTUM

Günlük yaşamda sıkça karşılaştığımız kavramlardan biri de tutumdur. Bireylerin ya da grupların, inançlar, düşünceler, sosyal kurumlar ile soyut ya da somut çeşitli kavramlara yönelik duygu, düşünce ve davranışlarını belli bir düzen içinde belirleme biçimleri bulunmaktadır. İşte bireyin herhangi bir psikolojik objeye karşı duygu, düşünce ve davranışlarını tutarlı ve sürekli bir şekilde yönlendirme eğilimi, tutum olarak tanımlanır.⁵⁹

Tutum; bireylerin belirli bir kişiye, gruba, kuruma ya da düşünceye karşı kabul ya da reddetme yönünde gösterdikleri duygusal bir hazır oluş hâli ya da eğilim olarak tanımlanır. Bu eğilim, genellikle tutumun konusu olan objeye yönelik inançlardan beslenir. Dolayısıyla

⁵⁷ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 74.

⁵⁸ Yahya Turan, *Kişilik ve Dindarlık* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 116.

⁵⁹ Hasan Arslan, "Dini Tutumların Oluşum, Gelişim ve Değişimi," *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2009), 77.

tutumlarla inançlar çoğu zaman birlikte bulunur. Bireyler, inanç ve duygularına uygun şekilde davranma eğilimindedir.⁶⁰

İnanç, tutum ve davranışlar arasında güçlü bir sebep-sonuç ilişkisi vardır. İnsanlar karşılaştıkları olaylar karşısında tutumlarını çoğunlukla sahip oldukları inançlara göre şekillendirirler. İnançlar, algılama, tanıma ve yargılama süreçlerinin sonucunda ortaya çıkar. Bu bağlamda inanç, bireyin iç dünyasında bilgi, kanaat ve imanı kapsayan psikolojik bir olgu olarak karşımıza çıkar. Aynı zamanda bireyin kişisel ilkelerinin şekillenmesinde de önemli bir rol oynar.

Bir eğilimin tutum olarak değerlendirilebilmesi için, bireyin bu eğilimi uzun bir süre boyunca istikrarlı bir biçimde sürdürmesi gerekir. Tutum, bireyin bir nesneye, kişiye ya da olaya ilişkin değerlendirmesini içeren; olumsuzluktan olumluya uzanan bir süreklilik ekseninde yer alan ve bireyin söz konusu nesne, kişi ya da olaya yönelik belirli bir şekilde davranma eğilimini yansıtan psikolojik bir yapıdır.⁶¹ Bu bağlamda tutum, bir nesne, olay ya da kişiye karşı geliştirilen inanç, duygu ve davranış eğilimlerinin bütünlüğü olarak tanımlanabilir.

Dinî tutum, bireyin dinî içerikli düşünce, duygu ve davranışlarını istikrarlı biçimde belirleme tarzı olarak tanımlanabilir. Bu tutum, üç temel unsurdan oluşur: bireyin dinle ilgili bilgi ve inançları (zihinsel unsur), dinin bütününe veya belirli bir yönüne karşı hoşlanma ya da hoşlanmama şeklindeki duygusal yönelimler (duygusal unsur) ve dinî konulardaki davranışları, yani olumlu veya olumsuz biçimde sergilenen eylemler (davranışsal unsur). Bu üç unsurun bir araya gelmesiyle bireyin dinî tutumu şekillenir.⁶²

1.4.1. Tutumların Oluşum ve Gelişiminde Önemli Faktörler

Tutumlar, her zaman ilk öğrenildikleri biçimde sabit kalmaz; zaman içerisinde çeşitli faktörlerin etkisiyle değişime ya da gelişime uğrayabilirler.

Dini tutumlar diğer tutumlar gibi genellikle birey tarafından erken yaşlarda kazanılmaktadır. Tutumların; güdülenme, algılama ve öğrenme süreçlerinin (şartlanma, taklit vb.) sürekliliğine dayalı ürünler olarak ortaya çıkması, dinî inanç ve tutumların da bireyin ilk sosyal çevresi olan aile ortamında şekillendiğini göstermektedir.

⁶⁰ İbrahim Ethem Özgüven, *Psikolojik Testler* (Ankara: PDREM Yayınları, 2000), akt: Erkan Kavas, “*Dinî Tutum – Stresle Başa Çıkma İlişkisi*” (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi 2013), 24.

⁶¹ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996), 521.

⁶² Belma Özbaydar, *Din ve Tanrı İnançının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*, (İstanbul: Baha Matbaası, 1970), 5.

Bireyden, diğ er birçok konuda oldu ğ u gibi dinî konularda da belirli bir tutum geliştirmesi beklenir. Bu tutum, olumlu olabileceğ i gibi olumsuz da olabilir. Bireyin olumlu ya da olumsuz yö ndeki bir dinî tutuma ulaşmasında; aile çevresi, arkadaş grubu, eđ itim gö rdü ğ u kurumlar, dinle ilgili edindiğ i bilgiler, kitle iletişim araç ları ve dindar bireylerin sergilediğ i tutum ve davranışlar gibi etkenlerin yanı sıra, kendi zihinsel gelişimi de farklı düzeylerde rol oynar.

Danimarka'da yapılan bir araştırmada, ö ğ renciler dinî konularda üzerlerinde en çok etkili olan unsurların sırasıyla ebeveynleri, bireysel ilgileri ve okulları oldu ğ unu belirtmişlerdir.⁶³

1.4.1.1. İstekler ve İhtiyaç lar

Birey, yaşamında karşılaştığ i olaylar karşısında olumlu ya da olumsuz tutumlar geliştirebilir. Ö zellikle istek ve ihtiyaç larını karşılamaya çalışırken çeşitli engellerle karşılaşması durumunda, bu engellere neden olan kişi ya da nesnelere karşı olumsuz bir tutum sergileyebilir. Buna karşılık, arzu ve beklentilerinin gerç ekleşmesine katkı sağ layan kişi ya da durumlara yö nelik olarak da olumlu bir tutum geliştirebilir.⁶⁴ Ö rneğ in, hacca gitmek isteyen bir birey, noter huzurunda yapılan kura sonucunda isminin ç ık maması halinde bu uygulamaya karşı eleştirel bir tutum geliştirebilirken; aynı sistemde ismi ç ıkan bir kişi ise uygulamayı son derece adil ve hakkaniyetli bulabilir.⁶⁵ Kişinin belirli yö nde isteğ i yahut ihtiyaç ı tutumunu doğ rudan ya da dolaylı olarak etkileyebilir.

1.4.1.2. Bilgi

Bireyin sahip oldu ğ u bilgi düzeyi, tutumların oluşumunda belirleyici bir rol oynar. Herhangi bir tutum objesine yö nelik geliştirdiğ imiz değerlendirmeler, büyük ölçü de o objeye dair sahip oldu ğ umuz bilgi birikimine ve bu bilgilerin niteliğ ine bağ lıdır.⁶⁶

Kitaplar, ansiklopediler, sü reli yayımlar, radyo, televizyon gibi kitle iletişim araç larının yanı sıra ö zellikle dinî iç erikli vaaz ve hutbeler, bireylerin yeni tutumlar geliştirmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu araç lar aracılığ ıyla sunulan bilgi ve iç erikler, bireyin zihinsel sü reç lerini etkileyerek tutumlarının biçimlenmesine katkıda

⁶³ H. Iisager, "Factors Influencing the Formation and Change of Political and Religious Attitudes", *Journal of Social Psychology*, (1999), 253-265.

⁶⁴ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi* (Samsun: Sönmez Yayınları, 1993), 92-93.

⁶⁵ Arslan, *Dinî Tutumların Oluşum, Gelişim ve Değer işimi*, 79.

⁶⁶ Krech - Crutchfield, *Sosyal Psikoloji*, 278.

bulunur. Özellikle anlamlı bağlamlarla sunulan ve bireyde yoğun dikkat uyandıran bilgiler, zihinsel yapıyı daha hızlı ve etkili bir biçimde şekillendirebilme gücüne sahiptir.

Max Weber'in Protestanlık çözümlemesi bu bağlamda dikkat çekicidir. Weber'e göre Protestanlık, doğru ve dürüst bir biçimde çalışarak kazanç elde eden bireylerin kurtuluşa ereceğini vurgular. Bu tür öğretiler, yalnızca bilişsel değil, aynı zamanda duygusal bir uyarım yaratarak bireyde doğruluk, çalışkanlık ve üretkenliğe yönelik tutum ve davranışların gelişmesine zemin hazırlar.⁶⁷

Kur'an-ı Kerim, sadece bir inanç rehberi olmanın ötesinde, bireyin zihinsel ve ahlaki yapısını şekillendiren kapsamlı bir bilgi kaynağıdır. Kur'an'da bilgi, hakikate ulaşmanın ve sağlıklı bir tutum geliştirmenin temelidir. Nitekim birçok ayette hem bireysel hem toplumsal kararların bilgi temelli olması gerektiği vurgulanır. Kur'an'ın "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" (Zümer 39/9) ayeti, bilginin değeri ve davranışlar üzerindeki etkisine işaret ederken; Hucurât 49/6 ayeti, yanlış bilgiye dayanarak geliştirilecek olumsuz tutumların doğurabileceği zararlara dikkat çeker. Bu yönüyle Kur'an, bireyi eleştirel düşünmeye, bilgiye dayalı yargıda bulunmaya ve tutumlarını doğruluğu araştırılmış bilgilere göre şekillendirmeye yönlendirir. Bilgi, Kur'an'da sadece teorik bir unsur değil; davranışı yönlendiren, sorumluluk bilincini besleyen ve toplumsal adaleti önceleyen bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim, inanan bireyin tutumlarını yalnızca inanç temelli değil, bilgi temelli de inşa etmeyi hedefler.

1.4.1.3. Grup Mensubiyeti

Bireyin ait olduğu sosyal gruplar, onun tutumlarının oluşmasında önemli bir rol oynar. Bir grubun varlığını sürdürebilmesi için üyeleri üzerinde belirli sınırlamalar getirmesi ve bu sınırlamaları tutumlar düzeyinde tesis etmesi gerekebilir. Bu noktada bireyin grupta özdeşleşme arzusu, grubun tutumlarını benimsemesini kolaylaştırır.⁶⁸ Nitekim sosyal psikoloji literatüründe grupların, bireylerin tutumlarına kaynaklık ettiği; bireyin tutumu ile üyesi olduğu grubun tutumu arasında çoğu zaman benzerlik bulunduğu kabul edilmektedir. Örneğin, belirli bir dinî grubun benimsediği giyim tarzı, genellikle grup mensupları tarafından da benimsenir. Bu durum, bireyin giyim tercihleri gibi bireysel tutumlarının dahi grup etkisiyle şekillenebileceğini gösterir.⁶⁹

⁶⁷ Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev. Zeynep Gürata (Ankara: Ayraç Yayınları, 2005), 41.

⁶⁸ Krech - Crutchfield, *Sosyal Psikoloji*, 209.

⁶⁹ Arslan, *Dini Tutumların Oluşum, Gelişim ve Değişimi*, 80.

Sosyal psikolojide konformite (uyuma davranışı) ile itaat kavramları benzerlik gösterse de aralarında önemli bir fark vardır. Konformite durumunda birey, kendisiyle aynı statüde olan diğer grup üyelerinin baskısıyla tutum geliştirir; oysa itaatte bu baskı, statü açısından daha üstün bir otorite tarafından uygulanır. Grubun birey üzerindeki etkisi zaman zaman oldukça karmaşık bir hal alabilir. Özellikle bireyin kendi görüşünden emin olmadığı durumlarda, grubun daha geçerli bir bilgi kaynağına sahip olduğuna inanması hâlinde tutumunu grup yönünde değiştirmesi oldukça yaygındır. Grup içerisinde herhangi bir soruya daha önce birkaç kişi aynı cevabı vermişse, son yanıtlayıcının onlardan farklı bir görüş belirtme ihtimali oldukça düşer. Bu durum, klasik anlamda konformite örneğidir.⁷⁰

Aile ise toplum içinde bireyin ilk üyesi olduğu ve en güçlü etkileşim alanlarından biri olan küçük bir grup niteliğindedir. Bireyin dinî tutumlarının oluşumunda ailenin özel bir yeri vardır. Yapılan klasik araştırmalar da çocuğun dinî tutumlarının, büyük ölçüde ailesinin tutumlarıyla uyumlu olduğunu göstermektedir⁵. Nitekim Hz. Muhammed'in "Her doğan çocuk muhakkak İslâm fitratı üzere doğar. Sonra annesiyle babası onu Yahudi, Hristiyan ya da Mecusi yapar" şeklindeki hadisi, çocuğun dinî yöneliminin aile etkisiyle şekillendiğine dikkat çeker (Buhârî, Cenâiz: 664). Ayrıca çocukluk döneminde geliştirilen tutumların, bireyin yaşı ilerledikçe değişim gösterebilse de, bu dönemdeki etkilerin kalıcı izler bıraktığı bilinmektedir⁶.

Gruplar, üyelerinden belirli normlara ve tutum kalıplarına uymalarını bekler. Grup standartlarına uyum gösteren bireyler toplumsal takdir görürken, normlardan sapmalar hoş karşılanmaz. Grup içi onay, bireyin o gruba aidiyetini güçlendirir ve tutumların pekişmesini sağlar. Aksi durumda birey dışlanma, eleştirilme ya da gruptan atılma gibi yaptırımlarla karşı karşıya kalabilir. Bu durum, sosyal psikolojide grup baskısı olarak tanımlanır. Grup baskısı; üyelerin belirli normlara uymalarını sağlamak amacıyla uygulanan psikolojik zorlamalar, dışlama, ödüllendirme ya da ayrıcalık tanıma gibi çeşitli mekanizmaları kapsar.⁷¹

⁷⁰ Nuri Bilgin, *Sosyal Psikolojiye Giriş*, (İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2006), 38.

⁷¹ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2000), 343.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞUHUT'TA DİNİ HAYATIN NİCEL VERİLERE GÖRE ANALİZİ

1. ŞUHUT'TA DİNİ HAYAT VE DİNİ TUTUM

Bu bölümde araştırmanın uygulamalı kısmı kapsamında, ölçek yöntemiyle elde edilen veriler istatistiksel tablolar eşliğinde sunulmuş ve elde edilen bulgular yorumlanarak değerlendirilmiştir. Değerlendirme sürecinde yer yer benzer araştırmalardan elde edilen sonuçlarla karşılaştırma yapılmıştır.⁷² Bulguların analizinde, ölçek formundaki sıralama esas alınarak önce katılımcıların sosyo- demografik özelliklerine yer verilmiş, ardından dini hayatın çeşitli boyutları incelenerek açıklanmaya çalışılmıştır.

1.1. DİNİ HAYAT ÖLÇEĞİ BOYUTLARI

Bu araştırmada, bireylerin dini hayat düzeylerini belirlemek amacıyla altı alt boyuttan oluşan bir değerlendirme çerçevesi oluşturulmuştur. İnanç boyutu kapsamında, katılımcıların temel İslam inanç esaslarına dair tutumları ölçülmüş ve şu ifadelerle verdikleri yanıtlar dikkate alınmıştır. “Allah’ın varlığına ve birliğine inanırım.”, “Meleklerin var olduğuna inanırım.”, “Kur’an-ı Kerim’in Allah tarafından gönderilmiş ilahi bir kitap olduğuna inanırım.”, “Hz. Muhammed’in Allah’ın kulu ve elçisi olduğuna inanırım.”, “Ahirette yeniden dirilmeye ve hesap gününe inanırım.” ve “İnsanın başına gelecek her şeyin Allah’ın takdiriyle olduğuna inanırım.” İbadet boyutunda, katılımcıların dini pratikleri yerine getirme düzeyleri şu ifadeler aracılığıyla değerlendirilmiştir: “Kur’an-ı Kerim’i sık sık okurum.”, “Beş vakit namazı kılarım.”, “Ramazan ayında mukabele takip ederim.”, “Kur’an’ı Arapça aslından okuyabilirim.”, “Teravih namazlarını kılarım.” ve “Vefat eden yakınlarım için hatim okurum ya da okutulmasını sağlarım.” Eğitim ve ibadet alt boyutunda, bireylerin hem dini eğitime hem de ibadetlere yönelik tutumları şu ifadelerle ölçülmüştür: “Okul öncesindeki çocukların dini eğitim almaları gerekir.”, “Yaz tatillerinde çocukların

---

⁷² Halime Korkmaz, *Kastamonu’da Dini Hayat*, 269.

camide dini eğitimi almaları gerekir.”, “İmkânım olduğunda hacca gitmek isterim.”, “Dua ayetlerinin hastalıklara şifa olduğuna inanırım.”, “Ramazan orucunu tutarım.”, “İmkânım olduğunda her yıl kurban keserim.” ve “Dua etme sıklığınız nedir?” Bu son soru beşli Likert tipi ölçekte “Her zaman”, “Çoğu zaman”, “Bazen”, “Nadiren” ve “Hiçbir zaman” seçenekleriyle yanıtlanmıştır. Etki boyutunda ise katılımcıların toplumsal dini geleneklere ilişkin tutumları incelenmiş ve şu üç madde üzerinden ölçülmüştür: “Ölünün ardından mevlid okutmak gerekir.”, “Ölümün ilk 7 günü içerisinde dini bir program düzenlemek gerekir.” ve “Bebek doğduğunda beşik mevlidi yaptırmak gerekir.” Ahlak boyutunda bireylerin dini inanç temelli sosyal davranışları ve etik yaklaşımları şu ifadelerle değerlendirilmiştir: “Komşularıyla ilişkilerimin iyi olmasına dikkat ederim.”, “Kul/kamu hakkına girmemeye dikkat ederim.”, “Anne-babam yaşlandıkları zaman onların bakımıyla ilgilenmek gerekir.” ve “Bayramlarda, mübarek gün ve gecelerde akrabalarımı ziyaret ederim.” Halk inançları boyutunda ise İslam dışı fakat toplumsal bellekte yer etmiş geleneksel inançlara dair şu ifadeler kullanılmıştır: “Dilek ağacına çaput bağladığımda dileğimin gerçekleşeceğine inanırım.”, “Gelecekle ilgili bilgi sahibi olmak için falcıya giderim.” ve “Nazardan kurtulmak için kurşun döktürmek gerektiğine inanırım.” Bu yapı aracılığıyla, hem klasik inanç ve ibadet pratikleri hem de geleneksel halk dini unsurları bütüncül bir yaklaşımla ele alınmış ve bireylerin dini yaşantıları çeşitli boyutlarda analiz edilmiştir.

1.2. ARAŞTIRMAYA KATILANLARIN SOSYAL KİMLİĞİ

Tablo 7. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları

Demografik	Grup	N	Yüzde%
İkamet Edilen Yer	Şuhut	217	71,4
	Köyler	87	28,6
Cinsiyet	Kadın	147	48,4
	Erkek	157	51,6
Yaş	18-25 yaş	175	57,6
	26-35 yaş	31	10,2
	36-45 yaş	35	11,5
	46-55 yaş	31	10,2
	56 yaş ve üzeri	32	10,5
Eğitim Durumu	İlköğretim	54	17,8
	Lise	170	55,9
	Ön lisans	29	9,5
	Lisans ve üzeri	51	16,8
Medeni	Bekâr	198	65,1
	Evli	106	34,9
Meslek	İşçi	67	22
	Öğrenci	144	47,4

Memur	54	17,8
Diğer	39	12,8
Toplam	304	100,0

Katılımcıların demografik özelliklerine göre dağılımları incelendiğinde; %71,4'ünün Şuhut'ta ikamet ettiği, %48,4'ünün kadın, %51,6'sının erkek olduğu; %57,6'sının 18-25 yaş, %10,2'sinin 26-35 yaş, %11,5'inin 36-45 yaş, %10,2'sinin 46-55 yaş ve %10,5'inin 56 yaş ve üzeri olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların %17,8'inin ilköğretim, %55,9'unun lise, %9,5'inin ön lisans, %16,8'inin lisans ve üzeri mezunu olduğu; %65,1'inin bekâr, %34,9'unun evli olduğu; %22,0'sının işçi, %47,4'ünün öğrenci, %17,0'sinin memur ve %12,8'inin diğer mesleklerde çalıştığı tespit edilmiştir.

1.2.1. Katılımcıların Değişkenlere Göre Dağılımı

Tablo 8. Katılımcıların Değişkenlere Göre Dağılımları

Değişkenler	Grup	N	Yüzde%
Ailem	Hayır	160	52,6
	Evet	144	47,4
Cami Görevlileri	Hayır	218	71,7
	Evet	86	28,3
İmam-Hatip Lisesi	Hayır	259	85,2
	Evet	45	14,8
Diyanet Özel Kursları	Hayır	214	70,4
	Evet	90	29,6
Okullar	Hayır	238	78,3
	Evet	66	21,7
Dindarlık Bakımından Kendini Tanımlama	Çok dindarım	39	12,8
	Dindarım	217	71,4
	Ne dindarım ne değilim	48	15,8
Dinler Hakkında Yorum	Din, Allah tarafından...	277	91,1
	Din gereklidir, fakat...	27	8,9
	Muhafazakâr	31	10,2
Siyasi Düşünce	Milliyetçi Muhafazakâr	87	28,6
	Sade Müslüman	71	23,4
	Milliyetçi	64	21,1
	Diğer	51	16,8
Baş Örtüsü Durumu*	Toplam	304	100,0
	Örtüyorum	97	66,0
	Başımı örtmüyorum	50	34,0
Toplam	147	100,0	

*Sadece kadın katılımcılar cevapladığından N sayısı farklılık gösterebilir.

Katılımcıların din eğitimine ilişkin yanıtları incelendiğinde; %57,4'ünün "Ailede din eğitimi aldınız mı?" sorusuna, %28,3'ünün cami görevlilerinden, %14,8'inin İmam Hatip Lisesi'nde, %29,6'sının Diyanet'in özel kurslarında ve %21,7'sinin okullarda din eğitimi aldığına dair "evet" cevabı verdiği belirlenmiştir. Katılımcıların %12,8'i kendisini çok

dindar, %71,4'ü dindar, %15,8'i ise "ne dindar ne de dindar olmayan" şeklinde tanımlamıştır. Ayrıca %91,1'i "Din, Allah tarafından vahyedilmiş bir dünya ve ahiret düzenidir" görüşünü benimserken, %8,9'u "Din gereklidir; fakat dünyevi işlere dâhil edilmemelidir" ifadesine katıldığını, %10,2'si ise "Artık dinde reform ve yeni yorumlara ihtiyaç duyulmaktadır" düşüncesine sahip olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların %28,6'sı kendisini milliyetçi-muhafazakâr, %23,4'ü sade Müslüman, %21,1'i milliyetçi ve %16,8'i diğer siyasi görüşlerde tanımlamıştır. Kadın katılımcıların ise %66,0'ı dini inancı gereği başını örttüğünü, %34,0'ı ise başını örtmediğini ifade etmiştir.

1.3. YERLEŞİM YERİ

Tablo 9. Katılımcıların Dini Hayat Düzeylerinin İkametgâhlarına Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları

Alt Boyutlar	İkametgâh	n	$\bar{X}$	s.s	t	p
İnanç	Şuhut	217	4,49	0,30	-0,090	0,928
	Köyler	87	4,49	0,31		
İbadet	Şuhut	217	3,48	0,91	0,539	0,590
	Köyler	87	3,42	0,81		
Eğitim ve İbadet	Şuhut	217	4,44	0,59	0,138	0,890
	Köyler	87	4,43	0,50		
Etki	Şuhut	217	3,55	1,15	-2,333	0,020*
	Köyler	87	3,87	0,83		
Ahlak	Şuhut	217	4,45	0,42	-0,931	0,353
	Köyler	87	4,50	0,43		
Halk İnançları	Şuhut	217	1,70	0,72	0,111	0,912
	Köyler	87	1,69	0,71		
Dini Hayat (Genel)	Şuhut	217	3,85	0,35	-0,620	0,536
	Köyler	87	3,88	0,31		

*p<0.05

Katılımcıların dini hayat düzeylerinin ikametgâha göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan t-testi sonucuna göre; etki düzeylerinin ikametgâha göre istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır.(t= -2.333; p=0.020; p<0.05). Köylerde ikamet edenlerin ($\bar{X}$ =3,87) etki düzeyleri Şuhut ilçe merkezinde ikamet edenlere ($\bar{X}$ =3,55) göre daha yüksektir.

Köylerde yaşayanların geleneksel dini pratikler ve toplumsal dini ritüellere yönelik etkileri, merkezdekilere göre daha yüksek çıkmıştır. Diğer boyutlarda ise (inanç, ibadet, eğitim ve ibadet, ahlak, halk inançları) iki grup arasında anlamlı bir fark görülmemiştir. Bu sonuç, temel dini inanç ve bireysel ibadetlerin her iki yerleşim biriminde benzer düzeyde olduğunu, ancak köylerde toplumsal ve tören temelli dini uygulamaların bireyler üzerinde daha güçlü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

1.4. CİNSİYET

Tablo 10. Katılımcıların Dini Hayat Düzeylerinin Cinsiyete Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	s.s	t	p
İnanç	Kadın	147	4,52	0,28	1,620	0,106
	Erkek	157	4,46	0,32		
İbadet	Kadın	147	3,51	0,82	0,746	0,456
	Erkek	157	3,43	0,94		
Eğitim ve İbadet	Kadın	147	4,43	0,52	-0,036	0,971
	Erkek	157	4,44	0,60		
Etki	Kadın	147	3,90	0,88	4,227	0,000*
	Erkek	157	3,39	1,18		
Ahlak	Kadın	147	4,45	0,43	-0,410	0,682
	Erkek	157	4,47	0,41		
Halk İnançları	Kadın	147	1,85	0,72	3,721	0,000*
	Erkek	157	1,56	0,68		
Dini Hayat (Genel)	Kadın	147	3,92	0,32	2,865	0,004*
	Erkek	157	3,81	0,36		

*p<0.05

Katılımcıların dini hayat düzeylerinin cinsiyete göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğini belirlenmesi için yapılan t-testi sonucuna göre; dini hayat düzeylerinin cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır.(t= 2.865; p=0.004 p<0.05). Kadınların ($\bar{X}$ =3,92) dini hayat düzeyleri erkeklere ($\bar{X}$ =3,81) göre daha yüksektir. Etki düzeylerinin cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır. (t= 4.227; p=0.000; p<0.05). Kadınların ($\bar{X}$ =3,90) etki düzeyleri erkeklere ($\bar{X}$ =3,39) göre daha yüksektir. Halk inançları düzeylerinin cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır.(t= 3.721; p=0.000; p<0.05). Kadınların ($\bar{X}$ =1,85) halk inançları düzeyleri erkeklere ($\bar{X}$ =1,56) göre daha yüksektir.

Kadınların genel dini hayat düzeyi, etki ve halk inançları boyutlarında erkeklere göre anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur; diğer boyutlarda ise cinsiyete göre fark görülmemiştir. Bu durum, kadınların özellikle dini-törenlere, toplumsal ritüellere ve geleneksel inançlara erkeklerden daha bağlı olduklarını göstermektedir.

1.5. MEDENİ DURUM

Tablo 11. Katılımcıların Dini Hayat Düzeylerinin Medeni Duruma Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Medeni Durum	n	$\bar{X}$	s.s	t	p
İnanç	Bekâr	198	4,47	0,31	-1,368	0,172
	Evli	106	4,52	0,29		
İbadet	Bekâr	198	3,38	0,81	-2,385	0,018*
	Evli	106	3,63	1,00		

Tablo 11. (Devam) Katılımcıların Dini Hayat Düzeylerinin Medeni Duruma Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları

Eğitim ve İbadet	Bekâr	198	4,33	0,56	-4,465	0,000*
	Evli	106	4,63	0,52		
Etki	Bekâr	198	3,85	0,88	4,735	0,000*
	Evli	106	3,25	1,29		
Ahlak	Bekâr	198	4,47	0,43	0,467	0,641
	Evli	106	4,45	0,41		
Halk İnançları	Bekâr	198	1,80	0,74	3,242	0,001*
	Evli	106	1,52	0,64		
Dini Hayat (Genel)	Bekâr	198	3,85	0,33	-1,005	0,316
	Evli	106	3,89	0,37		

*p<0.05

Katılımcıların dini hayat düzeylerinin medeni duruma göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan t-testi sonucuna göre; ibadet düzeylerinin medeni duruma göre istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır. (t= -2.385; p=0.018 p<0.05). Evlilerin ($\bar{X}$ =3,63) ibadet düzeyleri bekârlara ($\bar{X}$ =3,38) göre daha yüksektir. Eğitim ve ibadet düzeylerinin medeni duruma göre istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır (t=-4.465; p=0.000; p<0.05). Evlilerin ($\bar{X}$ =4,63) eğitim ve ibadet düzeyleri bekârlara ($\bar{X}$ =4,33) göre daha yüksektir. Etki düzeylerinin medeni duruma göre istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır (t= 4.735; p=0.000; p<0.05). Bekârların ($\bar{X}$ =3,85) etki düzeyleri evlilere ($\bar{X}$ =3,25) göre daha yüksektir. Halk inançları düzeylerinin medeni duruma göre istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır (t= 3.242; p=0.001; p<0.05). Bekârların ($\bar{X}$ =1,80) halk inançları düzeyleri evlilere ($\bar{X}$ =1,52) göre daha yüksektir.

Katılımcıların dini hayat düzeyleri açısından medeni durumları karşılaştırıldığında, ibadet ve eğitim-ibadet boyutlarında evlilerin bekârlara göre anlamlı derecede daha yüksek düzeylere sahip olduğu görülmüştür. Buna karşılık, etki ve halk inançları boyutlarında bekârların evlilere kıyasla anlamlı şekilde daha yüksek puanlar aldığı saptanmıştır. Bu bulgular, evlilerin bireysel ibadet ve dini eğitim pratiklerine daha fazla önem verdiğini; bekârların ise geleneksel dini-törenselle uygulamalar ve halk inançlarına daha fazla eğilim gösterdiklerini göstermektedir. Medeni durumun dini hayatın farklı boyutları üzerindeki etkisinin yön ve şiddet açısından çeşitlilik arz ettiği anlaşılmaktadır.

1.6. DİN EĞİTİMİNİN ALINDIĞI YER

Tablo 12. Katılımcıların Dini Hayat Düzeylerinin Din Eğitimi Alınan Yere Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Din Eğitimi Alınan Yer	n	$\bar{X}$	s.s	t	p	
İnanç	Aile	Hayır	160	4,48	0,32	-0,594	0,553
		Evet	144	4,50	0,29		
	Cami Görevlileri	Hayır	218	4,49	0,31	-0,155	0,877
		Evet	86	4,49	0,30		
	İmam-Hatip Lisesi	Hayır	259	4,50	0,30	1,042	0,298
		Evet	45	4,44	0,34		
	Diyamet Özel Kursları	Hayır	214	4,51	0,31	1,695	0,091
		Evet	90	4,44	0,28		
	Okullar	Hayır	238	4,49	0,31	-0,059	0,953
		Evet	66	4,49	0,30		
İbadet	Aile	Hayır	160	3,54	0,93	1,435	0,152
		Evet	144	3,39	0,83		
	Cami Görevlileri	Hayır	218	3,47	0,92	0,162	0,872
		Evet	86	3,45	0,80		
	İmam-Hatip Lisesi	Hayır	259	3,38	0,86	-4,126	0,000*
		Evet	45	3,96	0,84		
	Diyamet Özel Kursları	Hayır	214	3,39	0,91	-2,438	0,015*
		Evet	90	3,66	0,79		
	Okullar	Hayır	238	3,55	0,89	2,997	0,003*
		Evet	66	3,18	0,79		
Eğitim ve İbadet	Aile	Hayır	160	4,50	0,56	1,996	0,050
		Evet	144	4,37	0,56		
	Cami Görevlileri	Hayır	218	4,42	0,59	-0,897	0,370
		Evet	86	4,48	0,50		
	İmam-Hatip Lisesi	Hayır	259	4,41	0,56	-2,136	0,034*
		Evet	45	4,60	0,53		
	Diyamet Özel Kursları	Hayır	214	4,39	0,57	-1,973	0,049*
		Evet	90	4,53	0,55		
	Okullar	Hayır	238	4,49	0,54	3,498	0,001*
		Evet	66	4,23	0,60		
Etki	Aile	Hayır	160	3,56	1,15	-1,297	0,196
		Evet	144	3,72	0,98		
	Cami Görevlileri	Hayır	218	3,66	1,06	0,964	0,549
		Evet	86	3,58	1,12		
	İmam-Hatip Lisesi	Hayır	259	3,69	1,02	1,985	0,048*
		Evet	45	3,35	1,30		
	Diyamet Özel Kursları	Hayır	214	3,59	1,05	-1,330	0,184
		Evet	90	3,77	1,13		
	Okullar	Hayır	238	3,60	1,12	0,049	0,259
		Evet	66	3,77	0,88		
Ahlak	Aile	Hayır	160	4,45	0,40	-0,638	0,524
		Evet	144	4,48	0,44		

Cami Görevlileri	Hayır	218	4,45	0,42	-0,989	0,323
	Evet	86	4,50	0,41		
İmam-Hatip Lisesi	Hayır	259	4,47	0,41	0,486	0,627
	Evet	45	4,43	0,48		
Tablo 12. (Devam) Katılımcıların Dini Hayat Düzeylerinin Din Eğitimi Alınan Yere Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları						
Diyanet Özel Kursları	Hayır	214	4,45	0,41	-0,533	0,595
	Evet	90	4,48	0,45		
Okullar	Hayır	238	4,47	0,43	0,272	0,786
	Evet	66	4,45	0,39		
Aile	Hayır	160	1,61	0,64	-2,230	0,026*
	Evet	144	1,80	0,77		
Cami Görevlileri	Hayır	218	1,70	0,70	0,105	0,916
	Evet	86	1,69	0,76		
İmam-Hatip Lisesi	Hayır	259	1,76	0,73	3,262	0,001*
	Evet	45	1,39	0,49		
Diyanet Özel Kursları	Hayır	214	1,72	0,75	0,714	0,476
	Evet	90	1,66	0,63		
Okullar	Hayır	238	1,66	0,70	-1,976	0,049*
	Evet	66	1,85	0,75		
Aile	Hayır	160	3,87	0,35	0,409	0,683
	Evet	144	3,85	0,34		
Cami Görevlileri	Hayır	218	3,86	0,36	-0,199	0,843
	Evet	86	3,87	0,31		
İmam-Hatip Lisesi	Hayır	259	3,85	0,35	-1,355	0,177
	Evet	45	3,93	0,32		
Diyanet Özel Kursları	Hayır	214	3,83	0,36	-2,223	0,027*
	Evet	90	3,93	0,30		
Okullar	Hayır	238	3,88	0,35	2,076	0,039*
	Evet	66	3,78	0,32		

*p<0.05

Katılımcıların dini hayat düzeylerinin din eğitimi alınan yere göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğini belirlenmesi için yapılan t-testi sonucuna göre; dini hayat düzeylerinin; diyanetin özel kurslarında dini eğitim alınmasına göre istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır. (t=-2.223; p=0.027 p<0.05). Diyanetin özel kurslarında din eğitimi alanların ($\bar{X}$ =3,93) dini hayat düzeyleri almayanlara ($\bar{X}$ =3,61) göre daha yüksektir. Okullarda da dini eğitim alınmasına göre istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır. (t= 2.076; p=0.039 p<0.05). Okullarda din eğitimi almayanların ($\bar{X}$ =3,88) dini hayat düzeyleri alanlara ($\bar{X}$ =3,78) göre daha düşüktür. İbadet düzeylerinin; İmam-Hatip lisesinde dini eğitim alınmasına göre istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır. (t= -4.126; p=0.034 p<0.05). İmam-Hatip liselerinde din eğitimi alanların ($\bar{X}$ =3,96) ibadet düzeyleri almayanlara ($\bar{X}$ =3,38) göre daha yüksektir. Diyanetin özel kurslarında dini eğitim alınmasına göre de istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır. (t= -2.438; p=0.015

$p<0.05$). Diyanetin özel kurslarında din eğitimi alanların ($\bar{X}=3,66$) ibadet düzeyleri almayanlara ($\bar{X}=3,39$) göre daha yüksektir. Okullarda dini eğitim alınmasına göre de istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır. ($t= 2.99$; $p=0.003$ $p<0.05$). Okullarda din eğitimi almayanların ($\bar{X}=3,55$) ibadet düzeyleri alanlara ($\bar{X}=3,18$) göre daha düşüktür. Eğitim ve ibadet düzeylerinin; İmam-Hatip lisesinde dini eğitim alınmasına göre istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır. ($t= -2.136$; $p=0.034$ $p<0.05$). İmam-Hatip liselerinde din eğitimi alanların ($\bar{X}=4,60$) ibadet düzeyleri almayanlara ($\bar{X}=3,41$) göre daha yüksektir. Diyanetin özel kurslarında dini eğitim alınmasına göre de istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır. ($t= -1.973$; $p=0.049$ $p<0.05$). Diyanetin özel kurslarında din eğitimi alanların ($\bar{X}=4,53$) eğitim ve ibadet düzeyleri almayanlara ($\bar{X}=4,39$) göre daha yüksektir. Okullarda dini eğitim alınmasına göre de istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır. ($t= 2.99$; $p=0.003$ $p<0.05$). Okullarda din eğitimi almayanların ($\bar{X}=4,49$) eğitim ve ibadet düzeyleri alanlara ($\bar{X}=4,23$) göre daha düşüktür. Etki düzeylerinin; İmam-Hatip lisesinde dini eğitim alınmasına göre istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır. ($t= 1,985$; $p=0.048$ $p<0.05$). İmam-Hatip liselerinde din eğitimi almayanların ($\bar{X}=3,69$) etki düzeyleri alanlara ($\bar{X}=3,35$) göre daha yüksektir. Halk inançları düzeylerinin; ailesinde dini eğitim alınmasına göre istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır. ($t= -2.230$; $p=0.048$ $p<0.05$). Ailesinde din eğitimi alanların ($\bar{X}=1,80$) halk inançları düzeyleri almayanlara ($\bar{X}=1,61$) göre daha yüksektir. İmam-Hatip lisesinde dini eğitim alınmasına göre istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır. ($t= 3.262$; $p=0.001$ $p<0.05$). İmam-Hatip liselerinde din eğitimi almayanların ($\bar{X}=1,76$) halk inançları düzeyleri alanlara ($\bar{X}=1,39$) göre daha yüksektir. Okullarda dini eğitim alınmasına göre istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır. ($t= -1.976$; $p=0.049$ $p<0.05$). İmam-Hatip liselerinde din eğitimi alanların ($\bar{X}=1,85$) halk inançları düzeyleri almayanlara ($\bar{X}=1,66$) göre daha yüksektir.

1.7. DİN ANLAYIŞI

Tablo 13. Katılımcıların Dini Hayat Düzeylerinin Din Yorumuna Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Din Yorumu	n	$\bar{X}$	s.s	t	p
İnanç	Din, Allah tarafından...	277	4,50	0,30	2,690	0,008 *
	Din gereklidir, fakat...	27	4,34	0,32		
İbadet	Din, Allah tarafından...	277	3,53	0,87	3,955	0,000 *
	Din gereklidir, fakat...	27	2,84	0,83		
Eğitim ve İbadet	Din, Allah tarafından...	277	4,47	0,53	3,728	0,000 *
	Din gereklidir, fakat...	27	4,06	0,71		

Etki	Din, Allah tarafından...	277	3,66	1,06	1,180	0,239
	Din gereklidir, fakat...	27	3,41	1,22		
Ahlak	Din, Allah tarafından...	277	4,46	0,41	-0,330	0,742
	Din gereklidir, fakat...	27	4,49	0,47		

Tablo 13. (Devam) Katılımcıların Dini Hayat Düzeylerinin Din Yorumuna Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları

Halk İnançları	Din, Allah tarafından...	277	1,67	0,69	-2,299	0,022 *
	Din gereklidir, fakat...	27	2,00	0,87		
Dini Hayat (Genel)	Din, Allah tarafından...	277	3,89	0,33	4,027	0,000 *
	Din gereklidir, fakat...	27	3,61	0,42		

*p<0.05

Katılımcıların dini hayat düzeylerinin din yorumuna göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğini belirlenmesi için yapılan t-testi sonucuna göre; dini hayat düzeylerinin din yorumuna göre istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır.(t= 4.027; p=0.000 p<0.05).“Din, Allah tarafından vahyedilmiş dünya ve ahiret düzenidir” yorumunda bulunanların ($\bar{X}$ =3,89)dini hayat düzeyleri “Din gereklidir; fakat dünyevi işlere dahil edilmemelidir” yorumunda olanlara ($\bar{X}$ =3,61) göre daha yüksektir. İnanç düzeylerinin din yorumuna göre istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır.(t= 2.690; p=0.008 p<0.05). “Din, Allah tarafından vahyedilmiş dünya ve ahiret düzenidir” yorumunda bulunanların ($\bar{X}$ =4,50) inanç düzeyleri “Din gereklidir; fakat dünyevi işlere dahil edilmemelidir” yorumunda olanlara ($\bar{X}$ =4,34) göre daha yüksektir. İbadet düzeylerinin din yorumuna göre istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır (t= 3.995; p=0.000 p<0.05). “Din, Allah tarafından vahyedilmiş dünya ve ahiret düzenidir” yorumunda bulunanların ($\bar{X}$ =3,53) ibadet düzeyleri “Din gereklidir; fakat dünyevi işlere dahil edilmemelidir” yorumunda olanlara ($\bar{X}$ =2,84) göre daha yüksektir. Eğitim ve ibadet düzeylerinin din yorumuna göre istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır.(t= 3.728; p=0.000 p<0.05). “Din, Allah tarafından vahyedilmiş dünya ve ahiret düzenidir” yorumunda bulunanların ($\bar{X}$ =4,47) eğitim ve ibadet düzeyleri “Din gereklidir; fakat dünyevi işlere dâhil edilmemelidir” yorumunda olanlara ($\bar{X}$ =4,06) göre daha yüksektir. Halk inançları düzeylerinin din yorumuna göre istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır.(t= - 2.299; p=0.022 p<0.05). “Din, Allah tarafından vahyedilmiş dünya ve ahiret düzenidir” yorumunda bulunanların ($\bar{X}$ =2,00) halk inançları düzeyleri “Din gereklidir; fakat dünyevi işlere dâhil edilmemelidir” yorumunda olanlara ($\bar{X}$ =1,67) göre daha yüksektir.

Katılımcıların din yorumları “Din, Allah tarafından vahyedilmiş dünya ve ahiret düzenidir” ile “Din gereklidir; fakat dünyevi işlere dahil edilmemelidir” şeklinde iki gruba ayrıldığında, dini hayatın tüm boyutlarında anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Dini hayat

genelinde, inanç, ibadet ve eğitim-ibadet düzeylerinde “Din, Allah tarafından vahyedilmiş dünya ve ahiret düzenidir” yorumunu benimseyenlerin puanları, diğer gruba kıyasla anlamlı şekilde daha yüksektir. Bu durum, daha kapsamlı ve bütüncül bir dini anlayışa sahip bireylerin dini yaşantıya daha yoğun ve tutarlı bir bağlılık gösterdiğini göstermektedir. İlginç bir şekilde, halk inançları boyutunda da bu grup daha yüksek puan almıştır; yani bu yorumu benimseyenler, geleneksel halk inançlarına da diğer gruba göre daha fazla eğilimlidir. Bu sonuç, dinin hem kutsal metinlere dayalı resmi yönlerini hem de kültürel ve toplumsal boyutlarını benimseyen bireylerin dini yaşantılarını daha bütüncül ve zengin bir şekilde sürdürdüklerini düşündürmektedir.

1.8. BAŞ ÖRTME DURUMU

Tablo 14. Katılımcıların Dini Hayat Düzeylerinin Baş Örtme Durumuna Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Baş Örtme Nedeni	n	$\bar{X}$	s.s	t	p
İnanç	Örtüyorum	97	4,52	0,28	0,126	0,829
	Başımı örtmüyorum	50	4,51	0,29		
İbadet	Örtüyorum	97	3,37	0,82	-2,755	0,007*
	Başımı örtmüyorum	50	3,76	0,77		
Eğitim ve İbadet	Örtüyorum	97	4,41	0,54	-0,951	0,343
	Başımı örtmüyorum	50	4,49	0,48		
Etki	Örtüyorum	97	3,87	0,92	-0,633	0,326
	Başımı örtmüyorum	50	3,97	0,81		
Ahlak	Örtüyorum	97	4,46	0,38	0,168	0,867
	Başımı örtmüyorum	50	4,44	0,50		
Halk İnançları	Örtüyorum	97	1,86	0,72	0,179	0,858
	Başımı örtmüyorum	50	1,84	0,73		
Dini Hayat (Genel)	Örtüyorum	97	3,89	0,33	-1,711	0,089
	Başımı örtmüyorum	50	3,98	0,28		

*p<0.05

Katılımcıların dini hayat düzeylerinin baş örtme nedenine göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan t-testi sonucuna göre; ibadet düzeylerinin baş örtme durumuna göre istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır.(t= -2.755; p=0.007 p<0.05). Başını örtmeyenlerin ($\bar{X}$ =3,76) ibadet düzeyleri başını örtenlere ($\bar{X}$ =3,37) göre daha yüksektir. Bu sonuç, baş örtme davranışının ibadet yoğunluğu ile doğrudan pozitif bir ilişkiye sahip olmadığını ve ibadet düzeyinin baş örtme tercihlerinden bağımsız olarak farklılaşabileceğini göstermektedir.

1.9. YAŞ

Tablo 15. Katılımcıların Dini Hayat Düzeylerinin Yaşa Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Anova Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Yaş	n	$\bar{X}$	s.s	F	p	Scheffe
İnanç	18-25 yaş	175	4,47	0,30	1,717	0,146	
	26-35 yaş	31	4,49	0,28			
	36-45 yaş	35	4,60	0,26			
	46-55 yaş	31	4,52	0,26			
	56 yaş ve üzeri	32	4,42	0,37			
İbadet	18-25 yaş ⁽¹⁾	175	3,39	0,78	2,747	0,029*	(1-3) (1-4)
	26-35 yaş ⁽²⁾	31	3,19	0,95			
	36-45 yaş ⁽³⁾	35	3,72	0,88			
	46-55 yaş ⁽⁴⁾	31	3,73	0,99			
	56 yaş ve üzeri ⁽⁵⁾	32	3,60	1,14			
Eğitim ve İbadet	18-25 yaş ⁽¹⁾	175	4,34	0,55	4,864	0,001*	(1-2) (1-3) (1-4) (1-5)
	26-35 yaş ⁽²⁾	31	4,36	0,64			
	36-45 yaş ⁽³⁾	35	4,64	0,42			
	46-55 yaş ⁽⁴⁾	31	4,58	0,58			
	56 yaş ve üzeri ⁽⁵⁾	32	4,67	0,52			
Etki	18-25 yaş ⁽¹⁾	175	3,95	0,74	12,902	0,000*	(1-2) (1-3) (1-4) (1-5)
	26-35 yaş ⁽²⁾	31	3,05	1,25			
	36-45 yaş ⁽³⁾	35	3,44	1,38			
	46-55 yaş ⁽⁴⁾	31	2,78	1,18			
	56 yaş ve üzeri ⁽⁵⁾	32	3,57	1,25			
Ahlak	18-25 yaş	175	4,45	0,43	1,261	0,285	
	26-35 yaş	31	4,54	0,41			
	36-45 yaş	35	4,43	0,38			
	46-55 yaş	31	4,37	0,48			
	56 yaş ve üzeri	32	4,58	0,32			
Halk İnançları	18-25 yaş	175	1,78	0,73	2,066	0,085	
	26-35 yaş	31	1,58	0,64			
	36-45 yaş	35	1,52	0,57			
	46-55 yaş	31	1,49	0,56			
	56 yaş ve üzeri	32	1,76	0,91			
Dini Hayat (Genel)	18-25 yaş ⁽¹⁾	175	3,86	0,32	2,526	0,014*	(1-2)
	26-35 yaş ⁽²⁾	31	3,72	0,38			
	36-45 yaş ⁽³⁾	35	3,95	0,34			
	46-55 yaş ⁽⁴⁾	31	3,83	0,37			
	56 yaş ve üzeri ⁽⁵⁾	32	3,95	0,36			

*p<0.05

Katılımcıların dini hayat düzeylerinin yaşa göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan Anova testi sonucuna göre; dini hayat düzeylerinin yaşa göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır (F=2.526; p=0.014; p<0.05). 18-25 yaşındakilerin ($\bar{X}$ =3,86) dini hayat düzeyleri 26-35 yaşındakilere ($\bar{X}$ =3,72) göre daha yüksektir. İbadet düzeylerinin yaşa göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır (F=2.747; p=0.029; p<0.05). 18-25 yaşındakilerin ($\bar{X}$ =3,39) ibadet

düzeyleri 36-45 yaş ($\bar{X}=3,72$) ve 46-55 yaşındakilere ($\bar{X}=3,73$) göre daha düşüktür. Eğitim ve ibadet düzeylerinin yaşa göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır ($F=4.864$; $p=0.001$; $p<0.05$). 18-25 yaşındakilerin ($\bar{X}=4,34$) eğitim ve ibadet düzeyleri 26-35 yaş ($\bar{X}=4,36$), 36-45 yaş ($\bar{X}=4,64$), 46-55 yaş ($\bar{X}=4,58$) ve 56 yaş ve üzerinelere ($\bar{X}=4,67$) göre daha yüksektir. Etki düzeylerinin yaşa göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır ($F=12.902$; $p=0.000$; $p<0.05$). 18-25 yaşındakilerin ($\bar{X}=3,95$) etki düzeyleri 26-35 yaş ($\bar{X}=3,05$), 36-45 yaş ($\bar{X}=3,44$), 46-55 yaş ($\bar{X}=2,78$) ve 56 yaş ve üzerinelere ($\bar{X}=3,57$) göre daha yüksektir. Gruplar arasındaki farkın kaynağı Post-hoc testlerinden Scheffe testi ile belirlenmiştir.

Genel olarak, genç yetişkinlerin dini etki ve bazı boyutlarda daha yüksek bağıllık gösterdiği, ancak ibadet ve eğitim-ibadet uygulamalarında orta yaş gruplarının daha aktif olduğu söylenebilir.

1.10. EĞİTİM DURUMU

Tablo 16. Katılımcıların Dini Hayat Düzeylerinin Eğitim Durumuna Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Anova Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Eğitim Durumu	n	$\bar{X}$	s.s	F	p	Scheffe
İnanç	İlköğretim	54	4,51	0,32	0,193	0,901	
	Lise	170	4,48	0,31			
	Ön lisans	29	4,47	0,29			
	Lisans ve üzeri	51	4,49	0,28			
İbadet	İlköğretim ⁽¹⁾	54	3,73	1,06	3,070	0,028*	(1-4)
	Lise ⁽²⁾	170	3,48	0,76			
	Ön lisans ⁽³⁾	29	3,22	1,07			
	Lisans ve üzeri ⁽⁴⁾	51	3,30	0,90			
Eğitim ve İbadet	İlköğretim ⁽¹⁾	54	4,72	0,40	6,222	0,000*	(1-2) (1-3) (1-4)
	Lise ⁽²⁾	170	4,39	0,56			
	Ön lisans ⁽³⁾	29	4,34	0,60			
	Lisans ve üzeri ⁽⁴⁾	51	4,32	0,61			
Etki	İlköğretim ⁽¹⁾	54	3,79	1,14	14,143	0,000*	(1-4)
	Lise ⁽²⁾	170	3,86	0,83			
	Ön lisans ⁽³⁾	29	3,47	1,26			
	Lisans ve üzeri ⁽⁴⁾	51	2,84	1,24			
Ahlak	İlköğretim	54	4,46	0,38	0,094	0,963	
	Lise	170	4,45	0,42			
	Ön lisans	29	4,47	0,46			
	Lisans ve üzeri	51	4,49	0,43			
Halk İnançları	İlköğretim	54	1,65	0,72	0,654	0,581	
	Lise	170	1,72	0,70			
	Ön lisans	29	1,82	0,80			
	Lisans ve üzeri	51	1,61	0,70			

Tablo 16. (Devam) Katılımcıların Dini Hayat Düzeylerinin Eğitim Durumuna Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Anova Testi Sonuçları

Dini Hayat (Genel)	İlköğretim ⁽¹⁾	54	4,00	0,34	7,262	0,000*	(1-2) (1-3) (1-4)
	Lise ⁽²⁾	170	3,88	0,32			
	Ön lisans ⁽³⁾	29	3,78	0,37			
	Lisans ve üzeri ⁽⁴⁾	51	3,71	0,35			

*p<0.05

Katılımcıların dini hayat düzeylerinin eğitim durumuna göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan Anova testi sonucuna göre; dini hayat düzeylerinin eğitim durumuna göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır.(F=7.262; p=0.000; p<0.05). İlköğretim mezunlarının ($\bar{X}$ =4,00) dini hayat düzeyleri lise ($\bar{X}$ =3,88), ön lisans ($\bar{X}$ =3,78) ve lisans ve üzeri($\bar{X}$ =3,71) göre daha yüksektir. İbadet düzeylerinin eğitim durumuna göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır.(F=3.070; p=0.028; p<0.05). İlköğretim mezunlarının ($\bar{X}$ =3,73) ibadet düzeyleri lisans ve üzeri mezunlarına ($\bar{X}$ =3,30)göre daha yüksektir. Eğitim ve ibadet düzeylerinin eğitim durumuna göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır.(F=6.222; p=0.000; p<0.05).İlköğretim mezunlarının ($\bar{X}$ =4,72) eğitim ve ibadet düzeyleri lise ($\bar{X}$ =4,39), ön lisans ($\bar{X}$ =4,34) ve lisans ve üzeri ($\bar{X}$ =4,32)göre daha yüksektir. Etki düzeylerinin eğitim durumuna göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır.(F=14.143; p=0.000; p<0.05).İlköğretim mezunlarının ($\bar{X}$ =3,79) ibadet düzeyleri lisans ve üzeri mezunlarına ($\bar{X}$ =2,84)göre daha yüksektir. Gruplar arasındaki farkın kaynağı Post- hoc testlerinden Scheffe testi ile belirlenmiştir.

Sonuçlar, eğitim düzeyi arttıkça dini hayatın bazı boyutlarında bağlılığın azalma eğiliminde olduğunu göstermekte olup, bu durumun sosyokültürel ve bireysel farklılıklardan kaynaklanabileceği değerlendirilebilir.

1.11. MESLEK

Tablo 17. Katılımcıların Dini Hayat Düzeylerinin Mesleğe Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Anova Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Meslek	n	$\bar{X}$	s.s	F	p	Scheffe
İnanç	İşçi	67	4,52	0,29	0,469	0,704	
	Öğrenci	144	4,48	0,30			
	Memur	54	4,48	0,26			
	Diğer	39	4,46	0,37			
İbadet	İşçi ⁽¹⁾	67	3,35	0,95	4,777	0,003*	(1-4)
	Öğrenci ⁽²⁾	144	3,44	0,76			(2-4)
	Memur ⁽³⁾	54	3,34	0,99			(3-4)

Tablo 17. (Devam) Katılımcıların Dini Hayat Düzeylerinin Mesleğe Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Anova Testi Sonuçları

	Diğer ⁽⁴⁾	39	3,94	0,92			
Eğitim ve İbadet	İşçi ⁽¹⁾	67	4,59	0,47	8,299	0,000*	(1-4) (2-4) (3-4)
	Öğrenci ⁽²⁾	144	4,33	0,57			
	Memur ⁽³⁾	54	4,31	0,65			
	Diğer ⁽⁴⁾	39	4,73	0,38			
Etki	İşçi ⁽¹⁾	67	3,66	1,20	16,007	0,000*	(3-4)
	Öğrenci ⁽²⁾	144	3,94	0,71			
	Memur ⁽³⁾	54	2,83	1,25			
	Diğer ⁽⁴⁾	39	3,62	1,17			
Ahlak	İşçi	67	4,44	0,42	0,148	0,931	
	Öğrenci	144	4,46	0,43			
	Memur	54	4,49	0,44			
	Diğer	39	4,47	0,35			
Halk İnançları	İşçi ⁽¹⁾	67	1,53	0,67	4,141	0,007*	(2-4)
	Öğrenci ⁽²⁾	144	1,84	0,74			
	Memur ⁽³⁾	54	1,70	0,73			
	Diğer ⁽⁴⁾	39	1,50	0,57			
Dini Hayat (Genel)	İşçi ⁽¹⁾	67	3,87	0,33	5,502	0,001*	(1-4) (2-4) (3-4)
	Öğrenci ⁽²⁾	144	3,87	0,32			
	Memur ⁽³⁾	54	3,72	0,37			
	Diğer ⁽⁴⁾	39	4,00	0,35			

*p<0.05

Katılımcıların dini hayat düzeylerinin mesleğe göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan Anova testi sonucuna göre; dini hayat düzeylerinin mesleğe göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır (F=5.502; p=0.001; p<0.05). Diğer meslek gruplarında çalışanların ($\bar{X}$ =4,00) dini hayat düzeyleri işçi ($\bar{X}$ =3,87), öğrenci ($\bar{X}$ =3,87) ve memurlara ($\bar{X}$ =3,72) göre daha yüksektir. İbadet düzeylerinin mesleğe göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır (F=4.777; p=0.003; p<0.05). Diğer meslek gruplarında çalışanların ($\bar{X}$ =3,94) ibadet düzeyleri işçi ($\bar{X}$ =3,35), öğrenci ($\bar{X}$ =3,44) ve memurlara ($\bar{X}$ =3,34) göre daha yüksektir. Eğitim ve ibadet düzeylerinin mesleğe göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır (F=8.299; p=0.000; p<0.05). Diğer meslek gruplarında çalışanların ($\bar{X}$ =4,73) eğitim ve ibadet düzeyleri işçi ($\bar{X}$ =4,59), öğrenci ($\bar{X}$ =4,33) ve memurlara ($\bar{X}$ =4,31) göre daha yüksektir. Etki düzeylerinin mesleğe göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır. (F=16.007; p=0.000; p<0.05). Diğer meslek gruplarında çalışanların ($\bar{X}$ =3,62) etki düzeyleri memurlara ($\bar{X}$ =2,83) göre daha yüksektir. Halk inançları düzeylerinin mesleğe göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır. (F=4.141; p=0.007; p<0.05). Öğrencilerin ($\bar{X}$ =1,84) halk inançları düzeyleri diğer meslek gruplarında çalışanlara

($\bar{X}=1,50$) göre daha yüksektir. Gruplar arasındaki farkın kaynağı Post- hoc testlerinden Scheffe testi ile belirlenmiştir.

Sonuçlar, meslek grubunun dini yaşantı ve inançların farklı boyutlarında etkili olduğunu ve mesleklerin bireylerin dini pratik ve tutumlarını şekillendirmede rol oynadığını göstermektedir.

1.12. DİNDARLIK ALGISI

Tablo 18. Katılımcıların Dini Hayat Düzeylerinin Dindarlık Seviyesine Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Anova Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Dindarlık Seviyesi	n	$\bar{X}$	s.s	F	p	Scheffe
İnanç	Çok dindarım	39	4,51	0,26	0,272	0,762	
	Dindarım	217	4,49	0,30			
	Ne dindarım ne...	48	4,46	0,34			
İbadet	Çok dindarım ⁽¹⁾	39	4,04	0,81	43,831	0,000*	(1-2)
	Dindarım ⁽²⁾	217	3,56	0,76			(1-3)
	Ne dindarım ne... ⁽³⁾	48	2,57	0,85			(1-4)
Eğitim ve İbadet	Çok dindarım ⁽¹⁾	39	4,77	0,28	43,234	0,000*	(1-2)
	Dindarım ⁽²⁾	217	4,50	0,46			(1-3)
	Ne dindarım ne... ⁽³⁾	48	3,86	0,74			(1-4)
Etki	Çok dindarım	39	3,75	1,08	0,359	0,699	
	Dindarım	217	3,64	1,06			
	Ne dindarım ne...	48	3,56	1,17			
Ahlak	Çok dindarım	39	4,43	0,39	0,266	0,767	
	Dindarım	217	4,46	0,42			
	Ne dindarım ne...	48	4,50	0,45			
Halk İnançları	Çok dindarım ⁽¹⁾	39	1,38	0,42	7,650	0,001*	(1-2)
	Dindarım ⁽²⁾	217	1,70	0,69			(1-3)
	Ne dindarım ne... ⁽³⁾	48	1,97	0,89			(1-4)
Dini Hayat (Genel)	Çok dindarım ⁽¹⁾	39	4,04	0,21	20,976	0,000*	(1-2)
	Dindarım ⁽²⁾	217	3,90	0,31			(1-3)
	Ne dindarım ne... ⁽³⁾	48	3,56	0,41			(1-4)

*p<0.05

Katılımcıların dini hayat düzeylerinin dindarlık seviyesine göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan Anova testi sonucuna göre; dini hayat düzeylerinin dindarlık seviyesine göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır. (F=20.976; p=0.000; p<0.05). Kendini çok dindar olarak tanımlayanların ($\bar{X}=4,04$) dini hayat düzeyleri dindarım ($\bar{X}=3,90$) ve ne dindarım ne değilim olarak tanımlayanlara ($\bar{X}=3,56$) göre daha yüksektir. İbadet düzeylerinin dindarlık seviyesine göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır (F=43.831; p=0.000; p<0.05). Kendini çok dindar olarak tanımlayanların ($\bar{X}=4,04$) ibadet düzeyleri didarım ($\bar{X}=3,56$) ve

ne dindarım ne değilim olarak tanımlayanlara ($\bar{X}=2,57$) göre daha yüksektir. Eğitim ve ibadet düzeylerinin dindarlık seviyesine göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır. ($F=43.234$; $p=0.000$; $p<0.05$). Kendini çok dindar olarak tanımlayanların ($\bar{X}=4,77$) eğitim ve ibadet düzeyleri didarım ($\bar{X}=4,50$) ve ne dindarım ne değilim olarak tanımlayanlara ($\bar{X}=3,86$) göre daha yüksektir. Halk inançları düzeylerinin dindarlık seviyesine göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır ($F=7.650$; $p=0.001$; $p<0.05$). Kendini çok dindar olarak tanımlayanların ($\bar{X}=1,38$) halk inançları düzeyleri dindarım ($\bar{X}=1,70$) ve ne dindarım ne değilim olarak tanımlayanlara ($\bar{X}=1,97$) göre daha düşüktür. Gruplar arasındaki farkın kaynağı post-hoc testlerinden Scheffe testi ile belirlenmiştir.

Bu bulgular, dindarlık seviyesi arttıkça genel dini bağlılık, ibadet ve dini eğitim uygulamalarının yükseldiğini; ancak halk inançlarına yönelik tutumların azaldığını göstermektedir.

1.13. SİYASİ GÖRÜŞ

Tablo 19. Katılımcıların Dini Hayat Düzeylerinin Siyasi Görüşe Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Anova Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Siyasi Görüş	n	$\bar{X}$	s.s	F	p	Scheffe
İnanç	Muhafazakar	31	4,48	0,25	0,127	0,972	
	Milliyetçi Muh.	87	4,48	0,33			
	Sade Müslüman	71	4,50	0,30			
	Milliyetçi	64	4,47	0,31			
	Diğer	51	4,50	0,30			
İbadet	Muhafazakar ⁽¹⁾	31	4,34	0,60	15,195	0,000*	(1-2)
	Milliyetçi Muh. ⁽²⁾	87	3,49	0,82			(1-3)
	Sade Müslüman ⁽³⁾	71	3,62	0,79			(1-4)
	Milliyetçi ⁽⁴⁾	64	3,16	0,81			(1-5)
	Diğer ⁽⁵⁾	51	3,06	0,92			
Eğitim ve İbadet	Muhafazakar ⁽¹⁾	31	4,73	0,35	8,431	0,000*	
	Milliyetçi Muh. ⁽²⁾	87	4,57	0,44			(1-3)
	Sade Müslüman ⁽³⁾	71	4,48	0,54			(1-4)
	Milliyetçi ⁽⁴⁾	64	4,27	0,60			(1-5)
	Diğer ⁽⁵⁾	51	4,18	0,68			
Etki	Muhafazakar	31	3,34	1,11	1,276	0,279	
	Milliyetçi Muh.	87	3,80	0,94			
	Sade Müslüman	71	3,67	1,08			
	Milliyetçi	64	3,64	1,15			
	Diğer	51	3,51	1,15			
Ahlak	Muhafazakar	31	4,53	0,38	0,812	0,519	
	Milliyetçi Muh.	87	4,44	0,40			
	Sade Müslüman	71	4,42	0,48			

Tablo 19. (Devam)Katılımcıların Dini Hayat Düzeylerinin Siyasi Görüşe Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Anova Testi Sonuçları

Halk İnançları	Milliyetçi	64	4,46	0,42	4,499	0,002*	(1-3) (1-4) (1-5)
	Diğer	51	4,53	0,38			
	Muhafazakar ⁽¹⁾	31	1,37	0,53			
	Milliyetçi Muh. ⁽²⁾	87	1,61	0,60			
	Sade Müslüman ⁽³⁾	71	1,69	0,66			
	Milliyetçi ⁽⁴⁾	64	1,77	0,81			
Dini Hayat (Genel)	Diğer ⁽⁵⁾	51	1,99	0,84	6,301	0,000*	(1-2) (1-3) (1-4) (1-5)
	Muhafazakar ⁽¹⁾	31	4,06	0,20			
	Milliyetçi Muh. ⁽²⁾	87	3,90	0,30			
	Sade Müslüman ⁽³⁾	71	3,90	0,35			
	Milliyetçi ⁽⁴⁾	64	3,76	0,37			
	Diğer ⁽⁵⁾	51	3,74	0,37			

*p<0.05

Katılımcıların dini hayat düzeylerinin siyasi görüşe göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan Anova testi sonucuna göre; dini hayat düzeylerinin siyasi görüşe göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır. (F=6.301; p=0.000; p<0.05). Muhafazakârların ($\bar{X}$ =4,06) dini hayat düzeyleri milliyetçi muhafazakâr ($\bar{X}$ =3,90), sade Müslüman ($\bar{X}$ =3,90), milliyetçi ($\bar{X}$ =3,76) ve diğer siyasi görüşlere sahip olanlara ($\bar{X}$ =3,74) göre daha yüksektir. İbadet düzeylerinin siyasi görüşe göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır.(F=15.195; p=0.000; p<0.05). Muhafazakârların ($\bar{X}$ =4,34) ibadet düzeyleri milliyetçi muhafazakâr ($\bar{X}$ =3,49), sade Müslüman ($\bar{X}$ =3,62), milliyetçi ($\bar{X}$ =3,16) ve diğer siyasi görüşlere sahip olanlara ($\bar{X}$ =3,06) göre daha yüksektir. Eğitim ve ibadet düzeylerinin siyasi görüşe göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır.(F=8.431; p=0.000; p<0.05). Muhafazakârların ($\bar{X}$ =4,73) eğitim ve ibadet düzeyleri sade Müslüman ($\bar{X}$ =4,48), milliyetçi ($\bar{X}$ =4,27) ve diğer siyasi görüşlere sahip olanlara ($\bar{X}$ =4,18)göre daha yüksektir. Halk inançları düzeylerinin siyasi görüşe göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır.(F=4.499; p=0.002; p<0.05). Muhafazakârların ($\bar{X}$ =1,37) halk inançları düzeyleri sade müslüman ($\bar{X}$ =1,69), milliyetçi ($\bar{X}$ =1,77) ve diğer siyasi görüşlere sahip olanlara ($\bar{X}$ =1,99) göre daha düşüktür. Gruplar arasındaki farkın kaynağı Post-hoc testlerinden Scheffe testi ile belirlenmiştir. Bu sonuçlar, muhafazakar görüşe sahip bireylerin genel dini bağlılık, ibadet ve eğitim-ibadet uygulamalarında daha aktif olduğunu, ancak halk inançlarına yönelik tutumlarının diğer gruplara kıyasla daha düşük olduğunu göstermektedir. Gruplar arasındaki farkların kaynağı Scheffe post-hoc testiyle belirlenmiştir.

2. DİNİ TUTUM

Bu araştırmada kullanılan Dini Tutum Ölçeği, bireylerin dine yönelik tutumlarını çok boyutlu olarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Ölçek, dindarlığın davranışsal, duygusal, bilişsel ve ilişkisel yönlerini kapsayan sekiz maddeden oluşmaktadır. Bu maddeler aracılığıyla katılımcıların dinî yönelimleri hem düşünsel hem de yaşantısal boyutlarıyla ele alınmıştır.

Araştırmada kullanılan Dini Tutum Ölçeği, bireylerin dine yönelik davranışsal, duygusal, bilişsel ve ilişkisel eğilimlerini ölçmeye yönelik sekiz maddeden oluşmaktadır. Ölçekte yer alan “İnanđığım dinin gereklerini yerine getirmeye çalışırım.” ve “Yaşantımın dini değere uygun olup olmadığına dikkat ederim.” ifadeleri davranışsal boyutu yansıtmaktadır. “Ezan, dua veya ayet gibi dini okumaları dinlediğimde duygulanırım.” ve “Dini etkinliklere katıldığımda gerçekten zevk alırım.” ifadeleri duygusal boyuta ilişkindir. “Dinin gereksiz olduğunu düşünüyorum.” ile “Dini inancın insanlara yararından çok zararı olduğunu düşünüyorum.” ifadeleri bilişsel boyut kapsamında yer almaktadır. Son olarak, “Allah’ın bana çok yakın olduğunu hissediyorum.” ve “Zor zamanlarda Allah’ın bana yardım ettiğini düşünüyorum.” ifadeleri ise bireyin kutsal ile kurduğu ilişkisel boyutu temsil etmektedir.

2.1. YERLEŞİM YERİ

Tablo 20. Katılımcıların Dini Tutum Düzeylerinin İkametgâha Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları

Alt Boyutlar	İkametgâh	n	$\bar{X}$	s.s	t	p
Biliş	Şuhut	217	1,29	0,45	-0,980	0,328
	Köyler	87	1,35	0,46		
Duygu	Şuhut	217	3,85	1,01	1,124	0,262
	Köyler	87	3,70	1,07		
Davranış	Şuhut	217	4,08	0,93	0,790	0,430
	Köyler	87	3,98	0,93		
İlişki	Şuhut	217	4,25	1,02	1,152	0,250
	Diğer	87	4,10	0,99		
Dini Tutum (Genel)	Şuhut	217	4,24	0,53	1,259	0,209
	Köyler	87	4,16	0,60		

*p<0.05

Katılımcıların dini tutum düzeylerinin ikametgâha göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğini belirlenmesi için yapılan t-testi sonucuna göre; dini tutum düzeylerinin ikametgâha göre istatistiksel olarak anlamlılık göstermediği saptanmıştır (p>0.05).

2.2. CİNSİYET

Tablo 21. Katılımcıların Dini Tutum Düzeylerinin Cinsiyete Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	s.s	t	p
Biliş	Kadın	147	1,34	0,47	1,151	0,250
	Erkek	157	1,28	0,43		
Duygu	Kadın	147	3,78	1,01	-0,442	0,659
	Erkek	157	3,83	1,05		
Davranış	Kadın	147	4,02	0,88	-0,586	0,558
	Erkek	157	4,08	0,97		
İlişki	Kadın	147	4,03	0,64	0,497	0,619
	Erkek	157	3,99	0,76		
Dini Tutum (Genel)	Kadın	147	4,20	0,52	-0,518	0,605
	Erkek	157	4,23	0,58		

*p<0.05

Katılımcıların dini tutum düzeylerinin cinsiyete göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğini belirlenmesi için yapılan t-testi sonucuna göre; dini tutum düzeylerinin cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlılık göstermediği saptanmıştır (p>0.05).

2.3. MEDENİ DURUM

Tablo 22. Katılımcıların Dini Tutum Düzeylerinin Medeni Duruma Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Medeni Durum	n	$\bar{X}$	s.s	t	p
Biliş	Bekâr	198	1,36	0,47	2,383	0,018*
	Evli	106	1,23	0,40		
Duygu	Bekâr	198	3,63	1,06	-4,086	0,000*
	Evli	106	4,13	0,90		
Davranış	Bekâr	198	3,95	0,93	-2,450	0,015*
	Evli	106	4,23	0,91		
İlişki	Bekâr	198	4,06	0,66	1,603	0,110
	Evli	106	3,92	0,79		
Dini Tutum (Genel)	Bekâr	198	4,17	0,54	-2,031	0,043*
	Evli	106	4,31	0,56		

*p<0.05

Katılımcıların dini tutum düzeylerinin medeni duruma göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğini belirlenmesi için yapılan t-testi sonucuna göre; dini tutum düzeylerinin medeni duruma göre istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır (t=-2.031; p=0.043 p<0.05). Evlilerin ($\bar{X}$ =4,31) dini tutum düzeyleri bekârlara ($\bar{X}$ =4,17) göre daha yüksektir. Biliş düzeylerinin medeni duruma göre istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır (t= 2.383; p=0.018; p<0.05). Bekârların ($\bar{X}$ =1,36) biliş düzeyleri

evlilere ($\bar{X}=1,23$) göre daha yüksektir. Duygu düzeylerinin medeni duruma göre istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır ($t= -4.086$; $p=0.000$; $p<0.05$). Evlilerin ($\bar{X}=4,13$) duygu düzeyleri bekârlara ($\bar{X}=3,63$) göre daha yüksektir. Davranış düzeylerinin medeni duruma göre istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır ($t= -2.450$; $p=0.015$; $p<0.05$). Bekârların ($\bar{X}=4,23$) davranış düzeyleri evlilere ($\bar{X}=3,95$) göre daha yüksektir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, medeni durumun bireylerin dini tutumlarının bazı boyutları üzerinde anlamlı etkiler oluşturduğu; evliliğin özellikle duygusal ve genel dini yönelimde güçlendirici bir rol üstlendiği, buna karşın bilişsel düzeyde eleştirel düşüncenin bekâr bireylerde daha baskın olduğu görülmektedir.

2.4. DİN EĞİTİMİNİN ALINDIĞI YER

Tablo 23. Katılımcıların Dini Tutum Düzeylerinin Din Eğitimi Alınan Yere Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Din Eğitimi Alınan Yer	n	$\bar{X}$	s.s	t	p		
Biliş	Aile	Hayır	160	1,30	0,43	-0,509	0,611	
		Evet	144	1,32	0,47			
	Cami Görevlileri	Hayır	218	1,31	0,45	0,044	0,965	
		Evet	86	1,31	0,46			
	İmam-Hatip Lisesi	Hayır	259	1,31	0,45	-0,102	0,919	
		Evet	45	1,32	0,47			
	Diyanet Özel Kursları	Hayır	214	1,28	0,42	-1,817	0,070	
		Evet	90	1,38	0,52			
	Okullar	Hayır	238	1,32	0,45	0,561	0,576	
		Evet	66	1,28	0,44			
	Duygu	Aile	Hayır	160	3,91	1,01	1,909	0,057
			Evet	144	3,69	1,04		
Cami Görevlileri		Hayır	218	3,81	1,06	0,223	0,823	
		Evet	86	3,78	0,97			
İmam-Hatip Lisesi		Hayır	259	3,82	1,00	0,512	0,609	
		Evet	45	3,73	1,17			
Diyanet Özel Kursları		Hayır	214	3,77	1,04	-1,304	0,302	
		Evet	90	3,90	1,01			
Okullar		Hayır	238	3,84	1,03	1,040	0,069	
		Evet	66	3,69	1,04			
Davranış		Aile	Hayır	160	4,10	0,99	1,002	0,317
			Evet	144	3,99	0,86		
	Cami Görevlileri	Hayır	218	4,07	0,95	0,512	0,609	
		Evet	86	4,01	0,89			
	İmam-Hatip Lisesi	Hayır	259	4,02	0,89	-1,441	0,151	
		Evet	45	4,23	1,14			
	Diyanet Özel Kursları	Hayır	214	4,00	0,96	-1,362	0,174	
		Evet	90	3,90	1,01			

Tablo 23. (Devam) Katılımcıların Dini Tutum Düzeylerinin Din Eğitimi Alınan Yere Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları

İlişki	Okullar	Evet	90	4,16	0,85	1,086	0,278	
		Hayır	238	4,08	0,97			
		Evet	66	3,94	0,78			
	Aile	Hayır	160	4,03	0,76	0,470	0,639	
		Evet	144	3,99	0,65			
	Cami Görevlileri	Hayır	218	3,99	0,71	-1,057	0,291	
		Evet	86	4,08	0,69			
	İmam-Hatip Lisesi	Hayır	259	4,02	0,71	0,363	0,717	
		Evet	45	3,98	0,71			
	Diyanet Özel Kursları	Hayır	214	3,99	0,71	-0,766	0,444	
		Evet	90	4,06	0,69			
	Okullar	Hayır	238	4,04	0,70	1,057	0,292	
		Evet	66	3,93	0,74			
	Dini Tutum (Genel)	Aile	Hayır	160	4,26	0,62	1,516	0,130
			Evet	144	4,17	0,47		
		Cami Görevlileri	Hayır	218	4,21	0,56	-0,178	0,859
			Evet	86	4,23	0,54		
		İmam-Hatip Lisesi	Hayır	259	4,21	0,53	-0,716	0,475
Evet			45	4,27	0,68			
Diyanet Özel Kursları		Hayır	214	4,18	0,55	-1,726	0,085	
		Evet	90	4,30	0,55			
Okullar		Hayır	238	4,25	0,55	1,969	0,050	
		Evet	66	4,10	0,55			

Katılımcıların dini tutum düzeylerinin din eğitimi alınan yere göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğini belirlenmesi için yapılan t-testi sonucuna göre; dini tutum düzeylerinin aileden, cami görevlilerinden, İmam-Hatip lisesinden, diyanet özel kuran kurslarından ve okullardan alınan dini eğitime göre istatistiksel olarak anlamlılık göstermediği saptanmıştır ($p>0.05$).

2.5. DİN ANLAYIŞI

Tablo 24. Katılımcıların Dini Tutum Düzeylerinin Din Yorumuna Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Din Yorumu	n	$\bar{X}$	s.s	t	p
Biliş	Din, Allah tarafından...	277	1,30	0,45	-1,092	0,275
	Din gereklidir, fakat...	27	1,40	0,51		
Duygu	Din, Allah tarafından...	277	3,85	1,00	2,521	0,012
	Din gereklidir, fakat...	27	3,33	1,18		
Davranış	Din, Allah tarafından...	277	4,12	0,90	4,432	0,000*
	Din gereklidir, fakat...	27	3,31	0,93		
İlişki	Din, Allah tarafından...	277	4,02	0,72	0,671	0,503
	Din gereklidir, fakat...	27	3,93	0,57		
Dini Tutum (Genel)	Din, Allah tarafından...	277	4,25	0,54	3,401	0,001*
	Din gereklidir, fakat...	27	3,88	0,54		

* $p<0.05$

Katılımcıların dini tutum düzeylerinin din yorumuna göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğini belirlenmesi için yapılan t-testi sonucuna göre; dini tutum düzeylerinin din yorumuna göre istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır (t= 3.401; p=0.001 p<0.05). “Din, Allah tarafından vahyedilmiş dünya ve ahiret düzenidir” yorumunda bulunanların ($\bar{X}$ =4,25) dini tutum düzeyleri “Din gereklidir; fakat dünyevi işlere dahil edilmemelidir” yorumunda olanlara ($\bar{X}$ =3,88) göre daha yüksektir. Duygu düzeylerinin din yorumuna göre istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır.(t= 2.521; p=0.012 p<0.05). “Din, Allah tarafından vahyedilmiş dünya ve ahiret düzenidir” yorumunda bulunanların ($\bar{X}$ =3,85) duygu düzeyleri “Din gereklidir; fakat dünyevi işlere dahil edilmemelidir” yorumunda olanlara ($\bar{X}$ =3,33) göre daha yüksektir. Davranış düzeylerinin din yorumuna göre istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır (t= 4.432; p=0.000 p<0.05). “Din, Allah tarafından vahyedilmiş dünya ve ahiret düzenidir” yorumunda bulunanların ($\bar{X}$ =4,12) davranış düzeyleri “Din gereklidir; fakat dünyevi işlere dâhil edilmemelidir” yorumunda olanlara ($\bar{X}$ =3,31) göre daha yüksektir.

Bu sonuçlar, bireyin din anlayışının yalnızca düşünsel bir tercih olmadığını, aynı zamanda duygu ve davranış düzeyinde somut karşılıkları olan bir yönelim biçimi olduğunu ortaya koymaktadır. Dini, hayatın tüm alanlarını kapsayan ilahi bir düzen olarak gören bireylerin daha yüksek dini tutum düzeylerine sahip olmaları, dini algının kapsamının tutum üzerindeki belirleyici etkisine işaret etmektedir.

2.6. BAŞ ÖRTME DURUMU

Tablo 25. Katılımcıların Dini Hayat Düzeylerinin Baş Örtme Durumuna Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Baş Örtme Durumu	n	$\bar{X}$	s.s	t	p
Biliş	Örtüyorum	97	1,37	0,48	0,672	0,503
	Başımı örtmüyorum	50	1,31	0,47		
Duygu	Örtüyorum	97	3,75	0,96	-0,525	0,600
	Başımı örtmüyorum	50	3,84	1,10		
Davranış	Örtüyorum	97	3,95	0,86	-1,215	0,226
	Başımı örtmüyorum	50	4,14	0,91		
İlişki	Örtüyorum	97	4,05	0,69	0,459	0,647
	Başımı örtmüyorum	50	4,00	0,55		
Dini Tutum (Genel)	Örtüyorum	97	4,18	0,47	-0,706	0,481
	Başımı örtmüyorum	50	4,24	0,60		

*p<0.05

Katılımcıların dini tutum düzeylerinin baş örtme durumuna göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan t-testi sonucuna göre; dini tutum düzeylerinin baş örtme durumuna göre istatistiksel olarak anlamlılık göstermediği saptanmıştır. ($p>0.05$).

2.7. YAŞ

Tablo 26. Katılımcıların Dini Tutum Düzeylerinin Yaşa Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Anova Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Yaş	n	$\bar{X}$	s.s	F	p	Scheffe
Biliş	18-25 yaş	175	1,35	0,47	1,655	0,161	
	26-35 yaş	31	1,24	0,44			
	36-45 yaş	35	1,37	0,49			
	46-55 yaş	31	1,15	0,32			
	56 yaş ve üzeri	32	1,31	0,44			
Duygu	18-25 yaş ⁽¹⁾	175	3,62	1,05	5,142	0,001*	(1-3)
	26-35 yaş ⁽²⁾	31	3,68	1,05			
	36-45 yaş ⁽³⁾	35	4,09	0,97			
	46-55 yaş ⁽⁴⁾	31	4,21	0,78			
	56 yaş ve üzeri ⁽⁵⁾	32	4,25	0,92			
Davranış	18-25 yaş ⁽¹⁾	175	3,97	0,91	3,186	0,014*	(2-4)
	26-35 yaş ⁽²⁾	31	3,76	1,03			
	36-45 yaş ⁽³⁾	35	4,14	0,94			
	46-55 yaş ⁽⁴⁾	31	4,29	0,93			
	56 yaş ve üzeri ⁽⁵⁾	32	4,44	0,80			
İlişki	18-25 yaş ⁽¹⁾	175	4,03	0,67	2,652	0,033*	(3-2)
	26-35 yaş ⁽²⁾	31	3,87	0,63			
	36-45 yaş ⁽³⁾	35	4,24	0,61			
	46-55 yaş ⁽⁴⁾	31	3,73	0,87			
	56 yaş ve üzeri ⁽⁵⁾	32	4,06	0,82			
Dini Tutum (Genel)	18-25 yaş ⁽¹⁾	175	4,15	0,54	3,886	0,004*	(1-3)
	26-35 yaş ⁽²⁾	31	4,07	0,56			
	36-45 yaş ⁽³⁾	35	4,40	0,58			
	46-55 yaş ⁽⁴⁾	31	4,28	0,58			
	56 yaş ve üzeri ⁽⁵⁾	32	4,46	0,44			

* $p<0.05$

Katılımcıların dini tutum düzeylerinin yaşa göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan Anova testi sonucuna göre; dini tutum düzeylerinin yaşa göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır ($F=3.886$; $p=0.004$; $p<0.05$). 18-25 yaşındakilerin ($\bar{X}=4,15$) dini tutum düzeyleri 36-45 yaş ($\bar{X}=4,40$) ve 46-55 yaşındakilere ($\bar{X}=4,28$) göre daha düşüktür. Duygu düzeylerinin yaşa göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır ($F=5.142$; $p=0.001$; $p<0.05$). 18-25 yaşındakilerin ($\bar{X}=3,62$) duygu düzeyleri 36-45 yaş ($\bar{X}=4,09$), 46-55 yaş ($\bar{X}=4,21$) ve 56 yaş ve

üzerindekilere ($\bar{X}=4,25$) göre daha düşüktür. Davranış düzeylerinin yaşa göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır ($F=3.186$; $p=0.014$; $p<0.05$). 26-35 yaşındakilerin ($\bar{X}=3,76$) davranış düzeyleri 46-55 yaş ($\bar{X}=4,29$), 56 yaş ve üzerindekiilere ($\bar{X}=4,44$) göre daha düşüktür. İlişki düzeylerinin yaşa göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır ($F=3.886$; $p=0.004$; $p<0.05$). 18-25 yaşındakilerin ($\bar{X}=4,15$) davranış düzeyleri 34-45 yaş ($\bar{X}=4,40$), 46-55 yaşındakilere ($\bar{X}=4,28$) göre daha düşüktür. Gruplar arasındaki farkın kaynağı Post-hoc testlerinden Scheffe testi ile belirlenmiştir.

Genel olarak elde edilen bulgular, dini tutum ve dindarlık boyutlarının yaşla birlikte belirgin bir şekilde değiştiğini, özellikle genç yaş grubunda dini tutumların duygusal, davranışsal ve ilişkisel düzeylerde daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, yaş faktörünün bireyin dini yönelimleri üzerinde belirleyici bir değişken olduğunu göstermektedir.

2.8. EĞİTİM DURUMU

Tablo 27. Katılımcıların Dini Tutum Düzeylerinin Eğitim Durumuna Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Anova Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Eğitim Durumu	n	$\bar{X}$	s.s	F	p	Scheffe
Biliş	İlköğretim	54	1,26	0,40	1,102	0,348	
	Lise	170	1,31	0,46			
	Ön lisans	29	1,45	0,49			
	Lisans ve üzeri	51	1,30	0,47			
Duygu	İlköğretim ⁽¹⁾	54	4,19	0,84	4,537	0,004*	(1-2)
	Lise ⁽²⁾	170	3,64	1,06			
	Ön lisans ⁽³⁾	29	3,93	0,89			
	Lisans ve üzeri ⁽⁴⁾	51	3,89	1,06			
Davranış	İlköğretim	54	4,28	0,93	1,398	0,243	
	Lise	170	4,00	0,91			
	Ön lisans	29	4,07	0,90			
	Lisans ve üzeri	51	3,97	1,00			
İlişki	İlköğretim	54	4,13	0,76	1,388	0,246	
	Lise	170	3,95	0,70			
	Ön lisans	29	4,16	0,63			
	Lisans ve üzeri	51	4,03	0,71			
Dini Tutum (Genel)	İlköğretim ⁽¹⁾	54	4,43	0,53	3,821	0,010*	(1-2)
	Lise ⁽²⁾	170	4,14	0,56			
	Ön lisans ⁽³⁾	29	4,27	0,42			
	Lisans ve üzeri ⁽⁴⁾	51	4,22	0,56			

* $p<0.05$

Katılımcıların dini tutum düzeylerinin eğitim durumuna göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan Anova testi sonucuna göre; dini tutum düzeylerinin eğitim durumuna göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır (F=3.821; p=0.010; p<0.05). İlköğretim mezunlarının ($\bar{X}$ =4,43) dini tutum düzeyleri lise mezunlarına ($\bar{X}$ =4,14) göre daha yüksektir. Duygu düzeylerinin eğitim durumuna göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır. (F=4.537; p=0.004; p<0.05). İlköğretim mezunlarının ($\bar{X}$ =4,19) duygu düzeyleri lise mezunlarına ($\bar{X}$ =3,64) göre daha yüksektir. Gruplar arasındaki farkın kaynağı Post-hoc testlerinden Scheffe testi ile belirlenmiştir.

2.9. MESLEK

Tablo 28. Katılımcıların Dini Tutum Düzeylerinin Mesleğe Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Anova Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Meslek	n	$\bar{X}$	s.s	F	p	Scheffe
Biliş	İşçi	67	1,23	0,41	1,684	0,170	
	Öğrenci	144	1,37	0,49			
	Memur	54	1,27	0,44			
	Diğer	39	1,32	0,42			
Duygu	İşçi ⁽¹⁾	67	3,99	0,90	4,449	0,004*	(1-2)
	Öğrenci ⁽²⁾	144	3,59	1,09			
	Memur ⁽³⁾	54	3,95	0,95			
	Diğer ⁽⁴⁾	39	4,10	0,99			
Davranış	İşçi	67	4,15	0,96	2,335	0,074	
	Öğrenci	144	3,98	0,87			
	Memur	54	3,91	1,02			
	Diğer	39	4,35	0,90			
İlişki	İşçi	67	4,06	0,71	2,067	0,105	
	Öğrenci	144	4,06	0,64			
	Memur	54	4,01	0,76			
	Diğer	39	3,76	0,83			
Dini Tutum (Genel)	İşçi	67	4,33	0,59	1,726	0,162	
	Öğrenci	144	4,16	0,54			
	Memur	54	4,19	0,51			
	Diğer	39	4,28	0,58			

*p<0.05

Katılımcıların dini tutum düzeylerinin mesleğe göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan Anova testi sonucuna göre; duygu düzeylerinin mesleğe göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır (F=4.449; p=0.004; p<0.05). İşçilerin ($\bar{X}$ =3,99) duygu düzeyleri öğrencilere ($\bar{X}$ =3,59) göre

daha yüksektir. Gruplar arasındaki farkın kaynağı post-hoc testlerinden Scheffe testi ile belirlenmiştir.

2.10. DİNDARLIK ALGISI

Tablo 29. Katılımcıların Dini Tutum Düzeylerinin Dindarlık Seviyesine Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Anova Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Dindarlık Seviyesi	n	$\bar{X}$	s.s	F	p	Scheffe
Biliş	Çok dindarım	39	1,31	0,41	0,038	0,963	
	Dindarım	217	1,32	0,47			
	Ne dindarım ne...	48	1,30	0,43			
Duygu	Çok dindarım ⁽¹⁾	39	3,99	1,07	12,281	0,000*	(3-1)
	Dindarım ⁽²⁾	217	3,92	0,96			
	Ne dindarım ne... ⁽³⁾	48	3,16	1,08			(3-2)
Davranış	Çok dindarım ⁽¹⁾	39	4,40	1,09	19,864	0,000*	(3-1)
	Dindarım ⁽²⁾	217	4,14	0,82			
	Ne dindarım ne... ⁽³⁾	48	3,34	0,94			(3-2)
İlişki	Çok dindarım	39	4,12	0,77	2,074	0,127	
	Dindarım	217	4,03	0,68			
	Ne dindarım ne...	48	3,83	0,76			
Dini Tutum (Genel)	Çok dindarım ⁽¹⁾	39	4,38	0,59	18,370	0,000*	(3-1)
	Dindarım ⁽²⁾	217	4,28	0,50			
	Ne dindarım ne... ⁽³⁾	48	3,81	0,56			(3-2)

*p<0.05

Katılımcıların dini tutum düzeylerinin dindarlık seviyesine göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan Anova testi sonucuna göre; dini tutum düzeylerinin dindarlık seviyesine göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır (F=18.370; p=0.000; p<0.05). Kendini ne dindarım ne değilim tanımlayanların ($\bar{X}$ =3,81) dini tutum düzeyleri çok dindarım ($\bar{X}$ =4,38) ve dindarım olarak tanımlayanlara ($\bar{X}$ =4,28) göre daha düşüktür. Duygu düzeylerinin dindarlık seviyesine göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır (F=12.281; p=0.000; p<0.05). Kendini ne dindarım ne değilim tanımlayanların ($\bar{X}$ =3,16) duygu düzeyleri çok dindarım ($\bar{X}$ =3,99) ve dindarım olarak tanımlayanlara ($\bar{X}$ =3,92) göre daha düşüktür. Davranış düzeylerinin dindarlık seviyesine göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır (F=19.864; p=0.000; p<0.05). Kendini ne dindarım ne değilim tanımlayanların ($\bar{X}$ =3,34) davranış düzeyleri çok dindarım ($\bar{X}$ =4,40) ve dindarım olarak tanımlayanlara ($\bar{X}$ =4,14) göre daha düşüktür. Gruplar arasındaki farkın kaynağı post-hoc testlerinden Scheffe testi ile belirlenmiştir.

Genel olarak elde edilen bu bulgular, bireylerin öznel dindarlık algılarının, onların dini tutumlarının tüm boyutlarına (duygu, davranış, genel tutum) yansıdığını göstermektedir. Dindarlık seviyesi yükseldikçe, hem dini yaşantıya yönelik duygusal yoğunluk hem de davranışsal katılım anlamlı biçimde artış göstermektedir. Bu da, öznel dindarlık tanımının, bireyin din ile kurduğu ilişkinin çok boyutlu bir göstergesi olduğunu ortaya koymaktadır.

2.11. SIYASİ GÖRÜŞ

Tablo 30. Katılımcıların Dini Tutum Düzeylerinin Siyasi Görüşe Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Anova Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Siyasi Görüş	n	$\bar{X}$	s.s	F	p	Scheffe
Biliş	Muhafazakar	31	1,35	0,57	0,195	0,941	
	Milliyetçi Muh.	87	1,31	0,41			
	Sade Müslüman	71	1,32	0,45			
	Milliyetçi	64	1,28	0,45			
	Diğer	51	1,34	0,49			
Duygu	Muhafazakar ⁽¹⁾	31	4,58	0,78	9,998	0,000*	(1-2)
	Milliyetçi Muh. ⁽²⁾	87	3,98	0,93			(1-3)
	Sade Müslüman ⁽³⁾	71	3,86	0,95			(1-4)
	Milliyetçi ⁽⁴⁾	64	3,46	1,02			(1-5)
	Diğer ⁽⁵⁾	51	3,39	1,12			
Davranış	Muhafazakar ⁽¹⁾	31	4,66	0,71	11,105	0,000*	(1-2)
	Milliyetçi Muh. ⁽²⁾	87	4,21	0,82			(1-3)
	Sade Müslüman ⁽³⁾	71	4,20	0,90			(1-4)
	Milliyetçi ⁽⁴⁾	64	3,78	0,92			(1-5)
	Diğer ⁽⁵⁾	51	3,53	0,96			
İlişki	Muhafazakar	31	4,02	0,54	1,768	0,135	
	Milliyetçi Muh.	87	4,01	0,69			
	Sade Müslüman	71	4,18	0,61			
	Milliyetçi	64	3,95	0,72			
	Diğer	51	3,86	0,88			
Dini Tutum (Genel)	Muhafazakar ⁽¹⁾	31	4,57	0,50	9,601	0,000*	(1-2)
	Milliyetçi Muh. ⁽²⁾	87	4,28	0,50			(1-3)
	Sade Müslüman ⁽³⁾	71	4,33	0,52			(1-4)
	Milliyetçi ⁽⁴⁾	64	4,04	0,54			(1-5)
	Diğer ⁽⁵⁾	51	3,96	0,55			

*p<0.05

Katılımcıların dini tutum düzeylerinin siyasi görüşe göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğini belirlenmesi için yapılan Anova testi sonucuna göre; dini tutum düzeylerinin siyasi görüşe göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır.(F=9.601; p=0.000; p<0.05). Muhafazakârların ($\bar{X}$ =4,57) dini tutum düzeyleri milliyetçi muhafazakâr ($\bar{X}$ =4,28), sade Müslüman ($\bar{X}$ =4,33), milliyetçi ($\bar{X}$ =4,04) ve diğer

siyasi görüşlere sahip olanlara ($\bar{X}=3,96$) göre daha yüksektir. Duygu düzeylerinin siyasi görüşe göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır. ($F=9.998$; $p=0.000$; $p<0.05$). Muhafazakârların ($\bar{X}=4,58$) duygu düzeyleri milliyetçi muhafazakâr ($\bar{X}=3,98$), sade Müslüman ($\bar{X}=3,86$), milliyetçi ($\bar{X}=3,46$) ve diğer siyasi görüşlere sahip olanlara ($\bar{X}=3,36$) göre daha yüksektir. Davranış düzeylerinin siyasi görüşe göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği saptanmıştır ($F=11.105$; $p=0.000$; $p<0.05$). Muhafazakârların ($\bar{X}=4,66$) davranış düzeyleri milliyetçi muhafazakar ($\bar{X}=4,21$), sade Müslüman ($\bar{X}=4,20$), milliyetçi ($\bar{X}=3,78$) ve diğer siyasi görüşlere sahip olanlara ($\bar{X}=3,53$) göre daha yüksektir. Gruplar arasındaki farkın kaynağı post-hoc testlerinden Scheffe testi ile belirlenmiştir.

Bu bulgular, bireyin siyasi kimliğinin, dini tutumları üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle muhafazakârlık, hem genel dini yönelimde hem de duygusal ve davranışsal dindarlıkta anlamlı biçimde daha yüksek bir dini aidiyetin göstergesi olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, dini değerlerin bazı siyasi düşünce biçimleriyle daha güçlü biçimde iç içe geçtiğini ve bireylerin dini yaşantılarının yalnızca inanç düzeyiyle değil, aynı zamanda siyasi konumlanmalarıyla da şekillenebildiğini göstermektedir.

3. DİNİ HAYAT VE DİNİ TUTUM ÖLÇEĞİ İLİŞKİSİ

Tablo 31. Dini Hayat ve Dini Tutum Ölçeğinin Birbirleri Arasındaki İlişki

Ölçekler	Dini Hayat	Dini Tutum
Dini Hayat	1	0,448*
Dini Tutum		1

* $p<0.05$

Değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla gerçekleştirilen Pearson korelasyon analizi sonucunda, dini hayat ile Dini Tutum Ölçeği genel puanları arasında pozitif yönlü ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($r = 0.448$). Bu bulgu, bireylerin dini hayat algılarındaki artışın, dini tutum düzeylerinde de eşzamanlı bir artışla ilişkili olduğunu göstermektedir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Cinsiyet değişkenine göre dini hayat ve dini tutum düzeyleri incelendiğinde, katılımcıların genel dini hayat puanlarında, etki boyutunda ve halk inançları boyutunda kadınların erkeklere kıyasla istatistiksel olarak anlamlı biçimde daha yüksek puanlar aldığı

tespit edilmiştir. Buna karşılık, dini tutum ölçeği alt boyutlarında cinsiyet farkı anlamlı değildir. Bu bulgular doğrultusunda, H1 hipotezi kısmen doğrulanmıştır. Bu durum, kadınların özellikle toplumsal ve törensel yönleri ağır basan dini pratiklerde daha etkin olduğunu, buna karşın inanç düzeyinde cinsiyete göre belirgin bir farkın oluşmadığını göstermektedir.

İkamet edilen yerleşim birimine (merkez-köy) göre yapılan analizlerde, yalnızca etki boyutunda anlamlı fark bulunmuştur. Köylerde yaşayan katılımcıların, Şuhut merkezindekilere göre dini tören ve geleneklere yönelik bağlılıklarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Diğer boyutlarda fark olmaması, bireysel dini pratiklerin mekândan bağımsız olarak benimsendiğini göstermektedir. H2 hipotezi bu nedenle kısmen doğrulanmıştır.

Yaş gruplarına göre dini hayat ve dini tutum düzeylerinde anlamlı farklar bulunmuştur. Özellikle ibadet ve eğitim-ibadet boyutlarında orta yaş gruplarının (36 yaş ve üzeri) daha yüksek puanlara sahip olduğu; buna karşın 18–25 yaş grubunun etki boyutunda öne çıktığı görülmüştür. Bu veriler, dindarlığın yaşla birlikte biçim değiştirdiğini ve gençlerin daha çok geleneksel etki altında, orta yaş bireylerin ise ibadet merkezli bir din anlayışına sahip olduklarını göstermektedir. H3 hipotezi doğrulanmıştır.

Eğitim düzeyine göre dini hayat ve dini tutum düzeylerinde anlamlı farklar gözlenmiştir. Özellikle ilköğretim mezunlarının genel dini hayat puanları ve halk inançları boyutundaki yüksek puanları dikkat çekicidir. Eğitim seviyesi arttıkça, bireysel ibadet ve inanç boyutlarında belirli bir azalma eğilimi gözlenmektedir. Bu bulgular, modern eğitim süreçlerinin bireylerin dini yaşantısı üzerinde dönüştürücü bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. H4 hipotezi doğrulanmıştır.

Medeni duruma göre yapılan analizlerde, evli bireylerin ibadet ve eğitim-ibadet boyutlarında daha yüksek puanlar aldığı, bekâr bireylerin ise etki ve halk inançları boyutlarında öne çıktığı görülmüştür. Bu durum, evliliğin bireyin dini sorumluluk bilincini artırdığını; bekâr bireylerde ise sosyal çevrenin ve geleneksel yapının etkisinin daha güçlü olduğunu göstermektedir. H5 hipotezi doğrulanmıştır.

Meslek gruplarına göre yapılan karşılaştırmalarda, "diğer" meslek grubundaki katılımcıların hem genel dini hayat düzeylerinde hem de ibadet ve eğitim-ibadet boyutlarında daha yüksek puanlara sahip olduğu tespit edilmiştir. Öğrenciler, halk inançlarına yönelik daha yüksek bağlılık gösterirken; memurların etki boyutundaki puanları

görece daha düşük çıkmıştır. Bu farklılıklar, mesleki kimliğin bireylerin dini yaşam tarzını biçimlendirmede etkili olduğunu göstermektedir. H6 hipotezi doğrulanmıştır.

Bireylerin kendilerini ne derece dindar gördüklerine ilişkin algı (dindarlık düzeyi), dini hayat ve dini tutum düzeyleri üzerinde belirleyici bir değişken olmuştur. “Çok dindar” olarak kendini tanımlayan bireylerin tüm boyutlarda diğerlerinden istatistiksel olarak anlamlı biçimde daha yüksek puanlar aldığı gözlenmiştir. Buna karşın, halk inançları boyutunda “çok dindar” bireylerin daha düşük puanlar alması, bu kişilerin din dışı geleneksel inançlara daha mesafeli olduğunu göstermektedir. H7 hipotezi güçlü biçimde doğrulanmıştır.

Katılımcıların dine dair yorumları, dini hayat ve dini tutum düzeylerini anlamlı şekilde etkilemektedir. “Din, Allah tarafından vahyedilmiş bir dünya ve ahiret düzenidir” şeklinde düşünenlerin puanları, “Din gereklidir ama dünyevi işlere karıştırılmamalıdır” diyenlere göre anlamlı biçimde daha yüksektir. Bu bulgu, dinin sadece inanç değil yaşam pratiği olarak da algılanmasının bireyin dindarlığını artırdığını göstermektedir. H8 hipotezi doğrulanmıştır.

Siyasi görüş ile dini hayat arasında güçlü bir ilişki tespit edilmiştir. Muhafazakâr bireylerin hem ibadet hem de genel dini hayat puanlarının milliyetçi, sade Müslüman ve diğer görüşteki bireylere kıyasla daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Halk inançları boyutunda ise tam tersi bir durum görülmüş; muhafazakârlar bu boyutta daha düşük puanlar almıştır. Bu, geleneksel inanışlara daha az yer verdiklerini göstermektedir. H9 hipotezi doğrulanmıştır.

Başörtüsü nedenine göre yapılan değerlendirmede, yalnızca ibadet boyutunda anlamlı bir fark görülmüş; başını örtmeyen katılımcıların ibadet düzeyleri örtülü katılımcılardan daha yüksek çıkmıştır. Bu sonuç, başörtüsünün tek başına bireyin dindarlığını belirlemediğini; bireysel niyet ve ibadet alışkanlıklarının daha belirleyici olabileceğini göstermektedir. H10 hipotezi yalnızca kısmen doğrulanmıştır.

Din eğitiminin alındığı kurumlara göre yapılan analizlerde, imam hatip lisesi, Diyanet kursları ve ailede alınan din eğitiminin dini hayat üzerindeki etkisi belirgin şekilde ortaya çıkmıştır. Bu kurumlardan eğitim alan bireylerin ibadet, eğitim-ibadet ve genel dini hayat puanları anlamlı biçimde daha yüksek çıkmıştır. Buna karşın, halk inançları boyutunda farklı yönlerde etkiler gözlenmiştir. H11 hipotezi büyük ölçüde doğrulanmıştır.

Dini Hayat Ölçeği ile Dini Tutum Ölçeği arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç, bireyin davranışsal dindarlığı ile tutumsal dindarlığı arasında bir denge olduğunu; inançla davranış arasında yapısal bir tutarlılık bulunduğunu göstermektedir. H12 hipotezi doğrulanmıştır.

Bu araştırmada elde edilen bulgular, dini hayatın toplum içinde nasıl biçimlendiğini ve hangi değişkenlerden etkilendiğini anlamak açısından önemli ipuçları sunmuştur. Veriler, dinin bireysel inanç olmanın ötesinde; toplumsal ilişkiler, kültürel miras, siyasi tutum ve eğitim geçmişiyle doğrudan bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Kadınların özellikle törene, geleneğe ve halk inançlarına daha fazla bağlılık göstermesi, toplumsal cinsiyet rollerinin dini pratikler üzerindeki etkisini düşündürmektedir. Kadınlar, aile içi din aktarımında ve sosyal yaşamda dini kültürü taşıyan bireyler olarak öne çıkmakta, bu da onların dinle kurduğu ilişkiyi daha görünür ve aktif hâle getirmektedir.

İkamet edilen yerin sadece toplumsal dini etkiler üzerinde anlamlı fark yaratması, geleneksel dini uygulamaların daha çok kırsalda canlılığını sürdürdüğünü göstermektedir. Bu, köy yaşamının ritüellere ve kolektif hafızaya dayalı yapısını yansıtmaktadır. Ancak bireysel ibadet alışkanlıklarında böyle bir farkın olmaması, kent ve kır arasındaki ayrımın özellikle bireysel dindarlıkta giderek azaldığını düşündürmektedir.

Yaş ilerledikçe bireylerin ibadete yönelmesi, dini davranışın yaşam döngüsüyle değiştiğini gösterir. Genç bireyler daha çok sosyal etkilere ve geleneksel kalıplara açıkken; yaş ilerledikçe bireysel sorumluluk duygusu, ölüm farkındalığı ve yaşamın anlamı üzerine düşünme ibadet yönelimini güçlendirebilir.

Eğitim düzeyinin arttıkça halk inançlarının zayıflaması, modern eğitimin etkisini göstermektedir. Bu sonuç, halk inançlarının bilgi eksikliğinden değil; geleneksel kültürle olan bağın zayıflamasından kaynaklandığını düşündürmektedir. Ancak buna karşın daha düşük eğitilmiş bireylerde ibadet ve dini eğitim boyutlarının daha yüksek çıkması, eğitimin her zaman dindarlığı azaltmadığını, aksine biçimlendirdiğini göstermektedir.

Medeni durum, bireylerin dini pratikleri üzerinde etkilidir. Evli bireylerin daha düzenli ibadet ediyor olması, aile sorumluluğunun ve geleneksel rollerin dini davranışları pekiştirdiğini göstermektedir. Bekâr bireylerin ise geleneksel dini uygulamalara ve halk inançlarına daha fazla yönelmesi, sosyal destek ve yönlendirme ihtiyacının bu tür pratikleri canlı tuttuğunu göstermektedir.

Mesleki durumun özellikle memurlar ve öğrenciler gibi belirli gruplarda dindarlık seviyelerini etkilediği görülmektedir. Kamu görevi yürüten bireylerin daha düşük halk inancı ve törensel bağlılık göstermesi, kamu kültürünün daha rasyonel ve mesafeli bir yapıya dayanmasıyla açıklanabilir. Öğrencilerde halk inançlarının daha yaygın olması ise gençlik döneminde dinin daha çok gelenek ve çevresel etkileşim yoluyla deneyimlenmesiyle ilişkilidir.

Kendini “çok dindar” olarak tanımlayan bireylerin sadece ibadet ve inanç değil, dini eğitime ve geleneksel törenlere de daha bağlı olması beklenen bir durumdur. Ancak halk inançlarına karşı mesafeli durmaları, bilinçli dindarlık biçimlerinin bu tür kültürel öğeleri dışlamaya daha yatkın olduğunu göstermektedir.

Din anlayışı ve siyasi görüş gibi bireyin değer dünyasını biçimlendiren faktörler de dini yaşantı üzerinde belirleyicidir. Din yorumunu hayatın merkezine alan bireylerin dindarlık düzeyinin daha yüksek olması, dinin sadece ahiret değil aynı zamanda dünyevi yaşamla da ilgili bir rehber olarak algılandığını göstermektedir. Siyasi görüş bakımından muhafazakâr bireylerin daha yüksek dindarlık göstermesi, Türkiye’deki din-siyaset ilişkisinin sosyal davranışlara doğrudan yansıtıldığını ortaya koymaktadır.

Başörtüsü gibi dış görünüşe dayalı dini sembollerin, bireyin içsel ibadet düzeyini her zaman doğrudan yansıtmaması ise önemli bir bulgudur. Bu durum, dindarlığın sadece görünür davranışlarla ölçülemeyeceğini ve bireysel dini yaşantının daha karmaşık olduğunu ortaya koymaktadır.

Son olarak, hem formal hem informal yollarla alınan din eğitiminin bireylerin dini hayatında önemli bir etkisi olduğu görülmüştür. Ailede başlayan dini sosyalizasyon süreci, okullarda ve Diyanet kurumlarında pekişmektedir. Bu da dinin kuşaktan kuşağa aktarımında sosyal çevrenin, kurumların ve eğitim sürecinin birlikte etkili olduğunu göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, bu araştırma dinin bireysel bir inanç sisteminden çok daha öte; toplumsal, siyasal, kültürel ve eğitimsel bir alanla iç içe geçmiş çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Bu araştırma doğrultusunda elde edilen bulgulara dayanarak aşağıdaki öneriler sunulabilir:

1. Dini eğitim süreçlerinde sadece bilgi aktarımı değil, halk inançlarıyla dinî öğretiler arasındaki fark da vurgulanmalı; özellikle genç kuşaklara eleştirel dini düşünme becerisi kazandırılmalıdır.

2. Dindarlığın yaş, cinsiyet ve eğitim düzeyine göre farklı biçimlerde ortaya çıktığı göz önünde bulundurularak, yerel din hizmetleri ve rehberlik programları bu farklılıklara uygun biçimde planlanmalıdır.

3. Dini sosyalizasyonun başladığı aile ortamı, çocukların dinî tutumlarını belirlemede etkili olduğu için, ailelerin bu süreçte daha bilinçli yönlendirilmeleri desteklenmelidir.

4. Din-siyaset ilişkisine dair farkındalık artırılmalı, bireyin dini kimliğiyle siyasi tutumlarının birbirine karıştırılmasının yaratabileceği sosyal gerilimler göz önüne alınmalıdır.

5. Gelecekte yapılacak çalışmalarda mezhepsel farklılıklar, dini cemaat/tarikat üyeliği ve medya kullanımı gibi değişkenlerin de dâhil edilmesi, dindarlığın daha derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akkoyun, Turan. "Millî Mücadele'de Cephe Hududu Olarak Şuhud'daki Faaliyetler". *Tarih İncelemeleri Dergisi* 14/1 (Haziran 1999), 79-100.
- Apaydın, Halil. "Burçların Dinî Tutum ve Davranışlarla İlişkisi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2/3 (2002), 183-206.
- Arslan, Hasan. "Dinî Tutumların Oluşum, Gelişim ve Değişimi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2009), 77-96.
- Arslantürk, Zeki-Tayfun Amman. *Sosyoloji*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 10. basım. 2014.
- Aydın, Mehmet. "Din ve Toplum İlişkisi." *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*-3 (1986), 47-59.
- Aydınalp, Halil. *Din ve Dünyevileşme Kuzey Kıbrıs Örneği*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2018.
- Aydınalp, Halil. *Gerede'de Dini Hayat: Din Kurumu Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*. Gerede: Gerede Belediyesi Kültür Yayınları, 2012.
- Balcı, Ali. *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Ankara: Pegem Akademi, 2015.
- Bayar, Muharrem. *Zafer Meşalesinin Yakıldığı Topraklar: Şuhut*. Afyonkarahisar: Hazar Ofset, 2019.
- Berger, Peter L.- Thomas Luckmann. *Gerçekliğin Sosyal İnşası*. Çev. Vefa Saygın Ögütte. İstanbul: Atıf Yayınları, 2023.
- Bilgin, Nuri. *Sosyal Psikolojiye Giriş*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2006.
- Budak, Selçuk. *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2000.
- Casanova, José. *Public Religions in the Modern World*. Chicago: University of Chicago Press, 1994.
- Cüceloğlu, Doğan. *İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 6. Baskı, 1996.
- Davie, Grace. "Din Sosyolojisi: Gelişimi ve Teorik Çalışmalar". *Din Sosyolojisi: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*. Ed. Bülent Solmaz - İhsan Çapçioğlu. Konya: Çizgi Kitabevi, 2006.
- Dilekli, Zeynep – Koyuncu, Ahmet Ayhan. "Gençlerin Aile Algısı Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Afyonkarahisar İli Örneği". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 5/1 (2022), 67-92.
- Durkheim, Emile. *Dini Hayatın İlk Şekilleri*. çev. İzzet Er. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Freyer, Hans. *Din Sosyolojisi*. çev. Turgut Kalpsüz. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013.
- Gökçe, Birsan. *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*. Ankara: Savaş Yayınları, 2012.
- Glock, Charles Y.- Rodney Stark. *Religion and Society in Tension*. Chicago: Rand McNally, 1965.
- Günay, Ünver. *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*. İstanbul: Erzurum Kitaplığı, 1999.
- Güneş, Abdurrahman. "Sosyolojik Olarak Din ve Toplum İlişkileri." *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24/1 (2016), 153-164. <https://doi.org/10.18069/fusbed.06220>
- Gönç, Şavran. *Sosyolojiye Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Habermas, Jürgen. "Religion in the Public Sphere." *European Journal of Philosophy* 14/1 (2006), 1-25.

- Haliloğlu Yıldırım, Elif. *Daday'da Dini Hayat*. İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Kadakoğlu, Bektaş - Bahri Karlı. "Afyonkarahisar İlinde Patates Üreticilerinin Sosyo-Demografik Özellikleri ve Pazarlama Sorunları". *Türk Bilim ve Mühendislik Dergisi* 3/2 (2021), 91–98.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem. *Yeni İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim Yayınları, 1999.
- Karavaşin, Hakkı. "Din Sosyolojisinde Dindarlığın Ölçülmesi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/1 (2008), 191–200.
- Karavaşin, Hakkı. "Din Sosyolojisinde Ziyaret Dindarlığı: Şanlıurfa Örneği". *EKEV Akademi Dergisi* 16/53 (2012), 279–294.
- Kavas, Erkan. *Dinî Tutum – Stresle Başa Çıkma İlişkisi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Krech, David - Richard S. Crutchfield. *Sosyal Psikoloji*. çev. Erol Güngör. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1999.
- Korkmaz, Halime. *Kastamonu'da Dini Hayat*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2023.
- Köktaş, M. Emin. *Türkiye'de Dinî Hayat*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1993.
- Kurt, Abdurrahman. "Sosyolojik Din Tanımları Ve Dine Teolojik Bakış Sorunu". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (Haziran 2008), 73-93.
- Kutluay Çelik, Büşra. "Bazı Sahâbilerin Yanlış Dindarlık Algıları Karşısında Hz. Peygamber'in Tutumu Üzerine Sosyolojik Bir Tahlil." *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (SOBİDER)* 7/44 (Şubat 2020), 311–327. <https://doi.org/10.29228/SOBIDER.41784>.
- Malcolm B. Hamilton, *The Sociology of Religion, Theoretical and Comparative Perspectives*, London and New York, İkinci Baskı, 2001.
- Marx, Karl. *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı: Giriş*. Çev. Kenan Somer. Ankara: Sol Yayınları, 1997.
- Marx, Karl. "Din Üzerine". *Kutsal Aile*. İstanbul: Sol Yayınları, 1992.
- Weber, Max. *Din Sosyolojisi*. çev. Zeynep Yelçe. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Ok, Üzeyir. "Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması." *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 8, no. 2 (2011), 528–549.
- Özaşkın, Tarık. *Zafer Yolu Kurtuluş Savaşı'nda Şuhut*. Afyon: Şuhut Kültür ve Dayanışma Derneği, 2016.
- Özbaydar, Belma. *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Baha Matbaası, 1970.
- Özköse, Mustafa. *1844–1845 Tarihli Temettuat Defterlerine Göre Şuhut Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Taplamacıoğlu, Mehmet. "Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerine Bir Anket Denemesi." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (1962), 141–151.
- Taş, Barış. *Şuhut Ovası ve Yakın Çevresinin Jeomorfolojisi*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Turan, Yahya. *Kişilik ve Dindarlık*. İstanbul: Ensar Neşriyat Ticaret Anonim Şirketi, 2017.
- Turner, Bryan S. *Religion and Social Theory*. London: Sage Publications, 3. baskı. 2011.
- Seyirci, Musa - Refik Başyılmaz. *Her Yönüyle Akamas'ın Şehri Şuhut*. Afyon: Özen Matbaası, 1982.
- Wach, Joachim. *Din Sosyolojisi*. çev. Ünver Günay. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995.

Wilson, Bryan. *Religion in Secular Society: A Sociological Comment*. London: C.A. Watts, 1966.

Yaparel, Recep. “Dinin Tarifi Mümkün m?” *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1987), 403–417.

Yavuzer, Hasan. “Din Toplum İlişkisi”. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 6, no. 4 (2023), 109–124.

Yıldız, Murat. “Dindarlığın Tanımı ve Boyutları zerine Psikolojik Bir alışma”. *Tabula-Rasa Felsefe&Teoloji Dergisi* Yıl:1, Sayı:1, (2001), 30.

Yinger, J. Milton. *Religion, Society and the Individual*. New York: The Macmillan Company, 1961.

İnternet Kaynakları

Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, “Mahmut Sultan Türbesi Hakkında”. Erişim: 13 Mayıs 2025. <https://www.afyonkultur.gov.tr/mahmut-sultan-turbesi>.

DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı, “Türkiye’de Dini Hayat Araştırması”. Erişim: 10 şubat 2025. <https://serdargunes.files.wordpress.com/2013/08/tc3berkiye-de-dini-hayat-arastirmasi-2014.pdf>
<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/>.

Pir Haber Ajansı, PİRHA, “Afyon şuhut’ta Bulunan Hamza şeyh Dede Türbesi Ziyaretçi Akınına Uğruyor.” Erişim: 13 Mayıs 2025. <https://pirha.org/afyon-suhutta-bulunan-hamza-seyh-dede-turbesi-ziyaretci-akinina-ugruyor-1-video-406128.html>.

şuhut Kaymakamlığı, şuhut Kaymakamlığı Resmî Web Sitesi. “Ekonomi”. Erişim: 20 Mayıs 2025. <https://suhut.gov.tr/ekonomi>

şuhut Postası. “Malik Bin şebib Türbesine Ziyaretçi Akını” 9 Kasım 2020, https://www.suhutpostasi.com/haber/malik_bin_sebib_turbesine_ziyaretci_akini-321.html.

Türkiye İstatistik Kurumu, “Biruni”. Erişim: 10 Mayıs 2025.

Türkiye İstatistik Kurumu, MEDAS, “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi – şuhut İlçesi, yıllar itibarıyla nüfus”. Erişim: 10 Temmuz 2025. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>

Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK, Erişim: 10 Nisan 2025. <https://cip.tuik.gov.tr/>.

- 5.( ) Ev Hanımı 6.( ) Unvansız Memur (İlk-Orta-Lise Mezunu)
7.( ) Unvanlı Memur (Öğretmen, Hemşire, Doktor, Polis, Müftü, Vaiz, Mühendis vb.)
8.( ) Hizmet Sektörü (Tezgahtar, Kuaför, Satış Elemanı vb.)
9.( ) Esnaf/Ticaret Erbabı (Bakkal, Tuhafiyeci, Halıcı, Sarraf, Manifaturacı)
10.( ) Zanaatkâr (Terzi, Marangoz, Tamirci, Demirci, Fırıncı, Lokantacı)
11.( ) Serbest Meslek 12.( ) İşsiz

7. Din eğitiminizi nereden aldınız?

- 1.( ) Ailem 2.( ) Cami Görevlileri 3.( ) İmam-Hatip Lisesi
4.( ) Diyanet'in Kur'an Kursları 5.( ) Okullar 6.( ) Dini Gruplar
7.( ) Din Eğitimi Almadım

8. Dindarlık bakımından kendinizi nasıl tanımlarsınız?

- 1.( ) Çok Dindarım 2.( ) Dindarım 3.( ) Ne Dindarım Ne de Değilim
4.( ) Dindar Değilim 5.( ) Herhangi bir dine inanmıyorum.

9. Din hakkında yorumunuz nedir?

- 1.( ) Din, Allah tarafından vahyedilmiş dünya ve ahiret düzenidir.
2.( ) Din gereklidir; fakat dünyevi işlere dâhil edilmemelidir.
3.( ) Artık dinde reform ve yeni yorumlara ihtiyaç duyulmaktadır.

10. Siyasî düşünce açısından kendinizi nasıl tanımlarsınız?

- 1.( ) Muhafazakâr 2.( ) Milliyetçi Muhafazakâr 3.( ) Sosyal Demokrat
4.( ) Liberal 5.( ) Sade Müslüman 6.( ) Milliyetçi 7.( ) Diğer ..... (lütfen belirtiniz)

11. Başınızı örtüyorsanız sebebi nedir? (kadınlar cevaplandırıcak)

- 1.( ) Dini inancımın dolaylı 2.( ) Ailem istediği için 3.( ) Gelenek-Görenek-Alışkanlık 4.( ) Başımı örtmüyorum.

II. BÖLÜM

12. Allah vardır, tektir, eşi ve benzeri yoktur.

- 1.( ) Kesinlikle Katılıyorum 2.( ) Katılıyorum 3.( ) Fikrim yok
4.( ) Katılmıyorum 5.( ) Hiç Katılmıyorum

13. Meleklerin varlığına inanıyorum.

- 1.( ) Kesinlikle Katılıyorum 2.( ) Katılıyorum 3.( ) Fikrim yok
4.( ) Katılmıyorum 5.( ) Hiç Katılmıyorum

14. Kur'an-ı Kerim ilahi bir kitaptır.

- 1.( ) Kesinlikle Katılıyorum 2.( ) Katılıyorum 3.( ) Fikrim yok
4.( ) Katılmıyorum 5.( ) Hiç Katılmıyorum

15. Hz. Muhammed, Allah'ın kulu ve son peygamberidir.

- 1.( ) Kesinlikle Katılıyorum 2.( ) Katılıyorum 3.( ) Fikrim yok
4.( ) Katılmıyorum 5.( ) Hiç Katılmıyorum

16. Kader vardır, hayır ve şer Allah'tan gelir.

- 1.( ) Kesinlikle Katılıyorum 2.( ) Katılıyorum 3.( ) Fikrim yok
4.( ) Katılmıyorum 5.( ) Hiç Katılmıyorum

17. Ahirette ebedi bir hayat başlayacak ve herkes yaptığıının hesabını verecek.

- 1.( ) Kesinlikle Katılıyorum 2.( ) Katılıyorum 3.( ) Fikrim yok
4.( ) Katılmıyorum 5.( ) Hiç Katılmıyorum

18. Günlük beş vakit namaz kılarım.

- 1.( ) Her zaman 2.( ) Çoğu zaman 3.( ) Bazen
4.( ) Nadiren 5.( ) Hiçbir zaman

19. Ne sıklıkla teravih namazı kılarırsınız?

- 1.( ) Her zaman 2.( ) Çoğu zaman 3.( ) Bazen
4.( ) Nadiren 5.( ) Hiçbir zaman

20. Her yıl düzenli zekat veririm.

- 1.( ) Tamamen Katılıyorum 2.( ) Katılıyorum 3.( ) Fikrim yok
4.( ) Katılmıyorum 5.( ) Hiç Katılmıyorum

21. İmkânım olduğunda hacca gitmek isterim.

- 1.( ) Tamamen Katılıyorum 2.( ) Katılıyorum 3.( ) Fikrim yok
4.( ) Katılmıyorum 5.( ) Hiç Katılmıyorum

22. İmkânım olduğunda her yıl kurban keserim.

- 1.( ) Her zaman 2.( ) Çoğu zaman 3.( ) Bazen
4.( ) Nadiren 5.( ) Hiçbir zaman

23. Kur'an-ı Kerim'i Arapça aslından okuyabilirim.

- 1.( ) Her zaman 2.( ) Çoğu zaman 3.( ) Bazen
4.( ) Nadiren 5.( ) Hiçbir zaman

24. Ne sıklıkla Kur'an-ı Kerim okursunuz?

- 1.( ) Her zaman 2.( ) Çoğu zaman 3.( ) Bazen
4.( ) Nadiren 5.( ) Hiçbir zaman

25. Ölmüş yakınlarım için hatim okurum/okuttururum.

- 1.( ) Her zaman 2.( ) Çoğu zaman 3.( ) Bazen
4.( ) Nadiren 5.( ) Hiçbir zaman

26. Dua etme sıklığınız nedir?

- 1.( ) Her zaman 2.( ) Çoğu zaman 3.( ) Bazen
4.( ) Nadiren 5.( ) Hiçbir zaman

27. Dua ayetlerinin hastalıklara şifa olduğuna inanırım.

- 1.( ) Kesinlikle Katılıyorum 2.( ) Katılıyorum 3.( ) Fikrim yok
4.( ) Katılmıyorum 5.( ) Hiç Katılmıyorum

28. Ramazan ayında mukabele takip ederim. (Camide ya da televizyondan)

- 1.( ) Her zaman 2.( ) Çoğu zaman 3.( ) Bazen
4.( ) Nadiren 5.( ) Hiçbir zaman

III. BÖLÜM

29. Okul öncesindeki çocukların dini eğitim almaları gerekir.

- 1.( ) Kesinlikle Katılıyorum 2.( ) Katılıyorum 3.( ) Fikrim yok
4.( ) Katılmıyorum 5.( ) Hiç Katılmıyorum

30. Yaz tatillerinde çocukların camide dini eğitimi almaları gerekir.

- 1.( ) Kesinlikle Katılıyorum 2.( ) Katılıyorum 3.( ) Fikrim yok
4.( ) Katılmıyorum 5.( ) Hiç Katılmıyorum

31. Ölüünün ilk 7 günü içerisinde dini bir program düzenlemek gerekir.

- 1.( ) Kesinlikle Katılıyorum 2.( ) Katılıyorum 3.( ) Fikrim yok
4.( ) Katılmıyorum 5.( ) Hiç Katılmıyorum.

32. Ölüünün arkasından mevlid okutmak gerekir.

- 1.( ) Kesinlikle Katılıyorum 2.( ) Katılıyorum 3.( ) Fikrim yok
4.( ) Katılmıyorum 5.( ) Hiç Katılmıyorum.

33. Bebek dünyaya geldiğinde beşik mevlidi yaptırmak gerekir.

- 1.( ) Kesinlikle Katılıyorum 2.( ) Katılıyorum 3.( ) Fikrim yok
4.( ) Katılmıyorum 5.( ) Hiç Katılmıyorum.

34. Bayramlarda, mübarek gün ve gecelerde akrabalarımı ziyaret ederim.

- 1.( ) Her zaman 2.( ) Çoğu zaman 3.( ) Bazen
4.( ) Nadiren 5.( ) Hiçbir Zaman

35. Komşularımla ilişkilerimin iyi olmasına dikkat ederim.

- 1.( ) Her zaman 2.( ) Çoğu zaman 3.( ) Bazen
4.( ) Nadiren 5.( ) Hiçbir zaman

36. Anne-babam yaşlandıkları zaman onların bakımıyla ilgilenmek gerekir.

- 1.( ) Kesinlikle Katılıyorum 2.( ) Katılıyorum 3.( ) Fikrim yok
4.( ) Katılmıyorum 5.( ) Hiç Katılmıyorum

37. Dilek ağacına çaput bağladığımda dileğimin gerçekleşeceğine inanırım.

- 1.( ) Kesinlikle Katılıyorum 2.( ) Katılıyorum 3.( ) Fikrim yok
4.( ) Katılmıyorum 5.( ) Hiç Katılmıyorum

38. Nazardan kurtulmak için kurşun döktürmek gerektiğine inanırım.

- 1.( ) Kesinlikle Katılıyorum 2.( ) Katılıyorum 3.( ) Fikrim yok
4.( ) Katılmıyorum 5.( ) Hiç Katılmıyorum

39. Takip ettiğim dini grubun (cemaat, tarikat vb.) toplantılarına katılırım.

- 1.( ) Her zaman 2.( ) Çoğu zaman 3.( ) Bazen
4.( ) Nadiren 5.( ) Hiçbir zaman

40. Kul/kamu hakkına girmemeye dikkat ederim.

- 1.( ) Her zaman 2.( ) Çoğu zaman 3.( ) Bazen
4.( ) Nadiren 5.( ) Hiçbir Zaman

41. Türbe ziyareti yaparım.

- 1.( ) Her zaman 2.( ) Çoğu zaman 3.( ) Bazen
4.( ) Nadiren 5.( ) Hiçbir Zaman

42. Dinin gereksiz olduğunu düşünüyorum (-)

- 1.( ) Hiç katılmıyorum 2.( ) Az Katılıyorum 3.( ) Yarı Yarıya Katılıyorum
4.( ) Çoğuna Katılıyorum 5.( ) Tamamına Katılıyorum

43. Dinî inancın insanlara yararından çok zararı olduğunu düşünüyorum (-)

- 1.( ) Hiç katılmıyorum 2.( ) Az Katılıyorum 3.( ) Yarı Yarıya Katılıyorum
4.( ) Çoğuna Katılıyorum 5.( ) Tamamına Katılıyorum

44. Ezan, dua veya ayet gibi dini okumaları dinlediğimde duygulanırım.

- 1.( ) Hiç katılmıyorum 2.( ) Az Katılıyorum 3.( ) Yarı Yarıya Katılıyorum
4.( ) Çoğuna Katılıyorum 5.( ) Tamamına Katılıyorum

45. Dinî etkinliklere katıldığımda gerçekten zevk alırım.

- 1.( ) Hiç katılmıyorum 2.( ) Az Katılıyorum 3.( ) Yarı Yarıya Katılıyorum
4.( ) Çoğuna Katılıyorum 5.( ) Tamamına Katılıyorum

46. Yaşantımın dini değerlere uygun olup olmadığına dikkat ederim.

- 1.( ) Hiç katılmıyorum 2.( ) Az Katılıyorum 3.( ) Yarı Yarıya Katılıyorum
4.( ) Çoğuna Katılıyorum 5.( ) Tamamına Katılıyorum

47. İnanduğum dinin gereklerini yerine getirmeye çalışırım.

- 1.( ) Hiç katılmıyorum 2.( ) Az Katılıyorum 3.( ) Yarı Yarıya Katılıyorum
4.( ) Çoğuna Katılıyorum 5.( ) Tamamına Katılıyorum

48. Zor zamanlarda Allah'ın bana yardım ettiğini düşünüyorum.

- 1.( ) Hiç katılmıyorum 2.( ) Az Katılıyorum 3.( ) Yarı Yarıya Katılıyorum
4.( ) Çoğuna Katılıyorum 5.( ) Tamamına Katılıyorum

49. Allah'ın bana çok yakın olduğunu hissediyorum.

- 1.( ) Hiç katılmıyorum 2.( ) Az Katılıyorum 3.( ) Yarı Yarıya Katılıyorum
4.( ) Çoğuna Katılıyorum 5.( ) Tamamına Katılıyorum

50. Siyasi partilere oy verirken adayların dini görüşleri benim için önemlidir.

- 1.( ) Her zaman 2.( ) Çoğu zaman 3.( ) Bazen
4.( ) Nadiren 5.( ) Hiçbir Zaman

51. Alışveriş yaparken boykot edilen ürünleri satın almamayı tercih ederim.

- 1.( ) Her zaman 2.( ) Çoğu zaman 3.( ) Bazen
4.( ) Nadiren 5.( ) Hiçbir Zaman

52. Sosyal medyadaki (Facebook, Twitter, Instagram, WhatsApp) dini içerikli paylaşımları takip etmek dine olan bağlılığımı artırır.

- 1.( ) Kesinlikle Katılıyorum 2.( ) Katılıyorum 3.( ) Fikrim yok
4.( ) Katılmıyorum 5.( ) Hiç Katılmıyorum

53. Gün geçtikçe dünya işlerine daha fazla meylettiğimi düşünürüm.

- 1.( ) Kesinlikle Katılıyorum 2.( ) Katılıyorum 3.( ) Fikrim yok
4.( ) Katılmıyorum 5.( ) Hiç Katılmıyorum

ANKET BİTTİ.

TEŞEKKÜR EDERİM.

EK.2. ŞUHUT FOTOĞRAFLARI

*Fotoğraflar araştırmacı tarafından çekilmiştir.

Resim 1. İlçe Meydanı

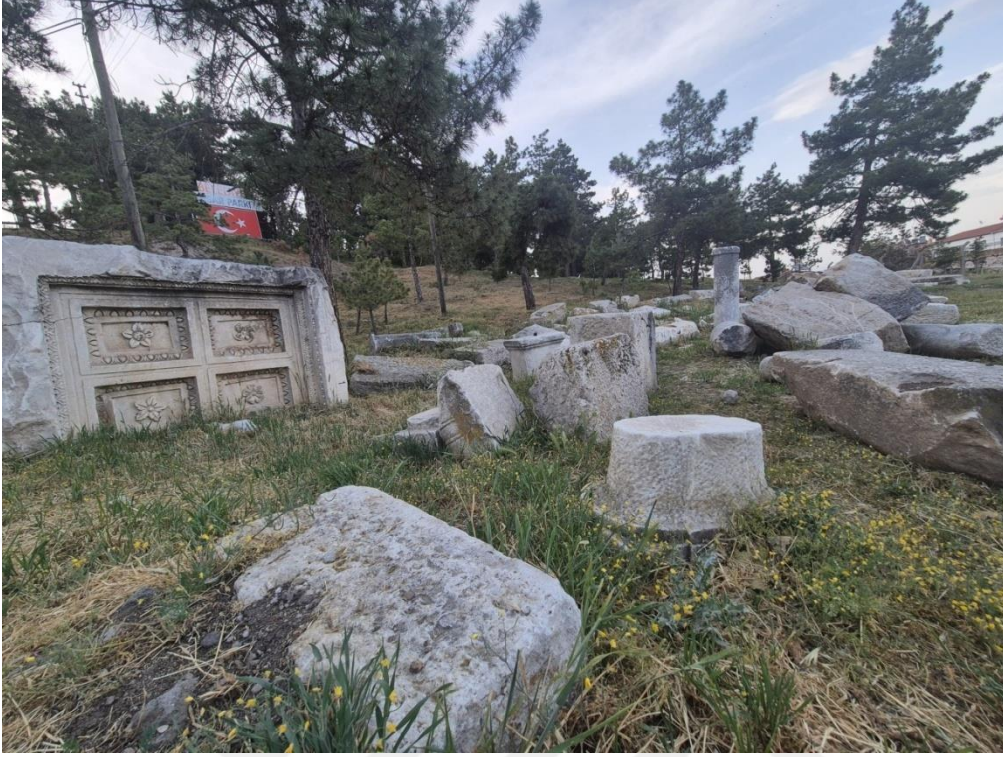

Resim 2. Keşkek Evi

Şuhut Keşkek Evi, bölgenin geleneksel mutfak mirasını korumak, tanıtmak ve gelecek kuşaklara aktarmak amacıyla kurulmuş önemli bir kültürel mekândır. Şuhut'a özgü keşkek yemeği, 2018 yılında coğrafî işaret tescili olarak resmî olarak da yerel kimliğin simgelerinden biri hâline gelmiştir.

Resim 3. Hisar Parkı Antik Kalıntılar

Resim 4. Camii Kebir (Ulu Camii)

Resim 5. Kurtuluş Savaşı Şehitleri adına dikilmiş bir anıt

Resim 6. Atatürk Evi (Hacı Veli Konağı)

Resim 7. Hamza Şeyh Dede Türbesi

Resim 8. Hamza Şeyh Dede Türbesi

Resim 9. Mahmut Sultan Türbesi

Resim 10. Mahmut Sultan Türbesi

Resim 11. Malik bin Şebib Türbesi

Resim 12. Malik bin Şebib Türbesi

